MALMÖ FORNMINNESFÖRENING 1965

MALMÖ
FORNMINNESFÖRENING

ÅRSSKRIFT 1965

MALMÖ 1965 LUNDGRENS SÖNER BOKTR.

MALMÖ FORNMINNESFÖRENING

ÅRSSKRIFT 1965

TRETTIOTREDJE ÅRGÅNGEN

INNEHÅLL:

Malmö hamn, sedd från västra hamnsidan. Målning av Leon Fagercrantz 1904. Färgbild med text 5

Malmö Fornminnesförenings verksamhet 1964 6

Hantverkarnas vederdop. Av konstnären, fil. d:r Einar Bager 9

Malmö Teater — dess första publik, dess första förvandlingar. Av redaktören, fil. kand. Ragnar Gustafsson 20

Medeltida mässboksblad. Av lektorn, fil. d:r Gunnar Samuelsson .. 63

Gamla kartor, som berätta om Malmö belägring 1677. Av f. 1:e museiintendenten, fil. lic. Sten Kalling 69

Johan, Ludvig Berckhan och August Robert Falkman. Några anteckningar om tre Malmöfödda juristbröder. Av direktören Ivar Falkman j:r 73

Enskiftet i Malmötrakten. Av skriftställaren Helge Andersson 89

Musikaliska sällskapet i Malmö. Av stadsarkivarien Leif Ljungberg 108

Arkeologiska och byggnadshistoriska fältarbeten 1964. Meddelande från Malmö museums historiska avdelning. Av intendenten Erik Hofrén och amanuensen Rikard Holmberg 119

Anteckningar till en Malmöbibliografi för år 1964. Av bibliotekarien Margit Johansson 131

Utdrag ur Malmö Fornminnesförenings matrikel m. m. 155

Annonser ..... I—XV

Redaktionskommitté:

Styrelsen för Malmö Fornminnesförening.

Redaktör:

Leif Ljungberg.

Adr. Stadsarkivet, S:t Petri Kyrkoplan 7 A, Malmö C.

Författarna äro ensamma ansvariga för sina uppsatsers innehåll.

Bilden på omslaget: Fanbärare på murmästaregesällernas välkomma. Teckning av Einar Bager.

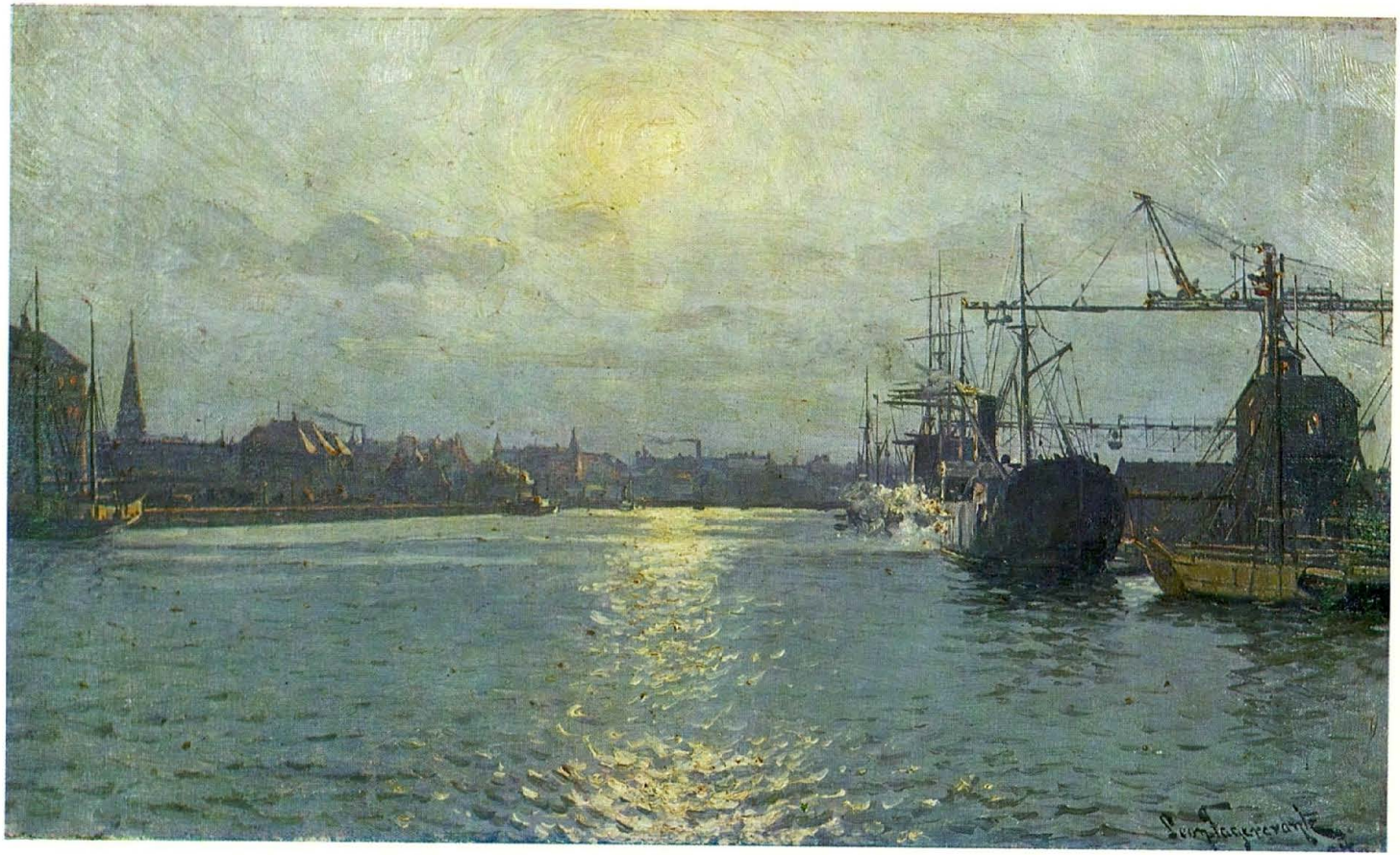

Malmö Hamn, sedd från västra hamnsidan.

Målning av Leon Fagercrantz 1904

Konstnären har tydligen haft sin plats på piren strax väster om fyren mellan yttre och inre hamnbassängen. Stadssilhuetten är åtminstone för äldre Malmöbor ganska välbekant. Som stadens vårdtecken dominerar S:t Petri kyrkas torn. Byggnaden t. v. därom är Skeppsbron 5, då ägd av fabriksidkaren Carl N. Cloetta. Ferdinand Bobergs posthus är ännu icke byggt, tomten hade inköpts av postverket, men byggnaden stod färdig först 1906. "Statsbanestationens" nya stationshus, ritat av arkitekt A. Hellerström, hade fullbordats redan 1891. Vid kajen ligger en av Öresundsbolagets båtar, troligen en hjulångare, med ångan uppe. Byggnaden med tvillingtornen ovanför är Hotell Kramer; Brand- och livförsäkrings ab. Skånes palats är just under uppförande, vilket dock näppeligen framgår av vår målning. De rykande skorstenarna i fonden torde kunna attributeras till Manufakturab. i Malmö, "Doffeln", resp. Kockums mekaniska verkstads ab. på Södra Förstaden. Järnvägsbron över inre hamnen, öppnad för trafik 1875, har också kommit med. På Västra hamnsidan synes råda ett febrilt arbete, tydligen med lossning av stenkol. Av de två kranar, vilka 1898 anskaffades från en amerikansk firma, har den ena med sitt hissmaskineri helt kommit med; den andra ser vi en del av t. h. på bilden.

Om Alfhild Leonard (Leon) Fagercrantz hämta vi ur Allhems konstnärslexikon bl. a. följande. Född 1866 i Malmö och död där 1935, bedrev han konstnärliga studier i Stockholm 1886, i Köpenhamn 1887 och i Berlin ett par år i början av 1890-talet. "Han målade med förkärlek stadsvyer, kanalmotiv och byggnader från gamla Malmö, ävensom genrebilder, ibland torra ifärgen och genom sin ängsliga realism av stort kulturhistoriskt värde."

Målningen tillhör Malmö museum.

L. Lj.

Eva Flensburg
f. 1878, † 1964

Malmö Fornminnesförenings hedersledamot 1938—1964.

Museistyrelsens uppvaktning 1955 i samband med donationen till Malmö Museum av Flensburgska gården. Foto SDS.

Malmö Fornminnesförenings verksamhet 1964

Den 27 februari hölls ordinarie vårsammanträde i Rådhushallen. Efter förhandlingarna orienterades de talrikt församlade föreningsmedlemmarna om Rådhuskällaren i gången tid och dess ombyggnadshistoria av stadsarkivarien Leif Ljungberg

Godsägare Otto Berch hälsar Malmö Fornminnesförening välkommen till Össjö.
Foto Leif Ljungberg.

resp. arkitekt SAR Sture Kelfve. Sedan följde föredrag av intendenten Erik Hofrén och byggmästaren, civilingenjör John Helgesson betitlat "Bygga och bevara", varvid talarna särskilt uppehöllo sig vid byggnationen i Gamla staden och därmed sammanhängande problem.

Kristi Himmelsfärdsdag — den 7 maj — gjorde föreningen sin traditionella vårutfärd, denna gång förlagd till trakten av Söderåsen. Först ställdes färden till Herrevadskloster, där amanuensen Rikard Holmberg berättade om klostrets historia. Därefter besöktes Gråmanstorps kyrka, vilken även demonstrerades av amanuensen Holmberg. Efter lunch på "Gästis" i Klippan vandrade man över till Norra Åsbo härads tingshus, där Malmöfödde häradshövdingen Wilhelm Stoltz hälsade välkommen och Klippanfödde Leif Ljungberg berättade om sin barndoms bygd. Nästa anhalter på färden voro Klippans anrika pappersbruk och Össjö herregård, på vilket sistnämnda ställe godsägaren Otto Berch med maka togo emot och visade runt i den stilfulla empirebyggnaden samt bjödo de talrika färddeltagarna på förfriskningar i den vackra parken.

Den 26 augusti visade amanuensen Frans Carlsson för för-

ningen den stadshistoriska utställningen på Mila "Från forntid till framtid".

Den 2 september hade Arkitektföreningen för Södra Sverige inbjudit även fornminnesföreningens medlemmar till en i Stadionhallen A anordnad diskussion över ämnet "Bygga och bevara i Malmö innerstad", där stadsplanechefen G. Winge, trafikingenjör O. Ahlström och 1:e intendenten C. G. Lekholm stodo som inledare.

Årsskriften utkom den 5 juni; den har liksom tidigare tryckts på Lundgrens Söners boktryckeri, som välvilligt beviljat rabatt å tryckningskostnaderna. Som bidrag till tryckningen av Einar Bagers artiklar i årsskriften har bidrag erhållits från jur. doktor Ebbe Kocks stiftelse.

Föreningens hedersledamot, fröken Eva Flensburg avled den 9 juli. Vid hennes jordfästning i Malmö S:t Petri kyrka nedlades en krans av föreningens sekreterare. Genom restaureringen av Flensburgska huset och donation därav till Malmö museum, varigenom huset kommer att bli för all framtid bevarat åt staden, har hon givit prov på ett icke vanligt medborgarsinne och en stor kärlek till Malmö, där hennes släkt verkat till stadens fromma i mer än ett och ett halft århundrade.

Medlemsantalet utgjorde under året 2 hedersledamöter, 7 ständiga och 729 betalande (därav 108 "familjemedlemmar") eller tillsammans 738, vilket utgör en ökning med 7.

Föreningens utgående balanskonto den 31 december utgjorde:

Tillgångar:

Aktier	
50 aktier i ASEA	4.125: —
40 „ „ Sv. Handelsbanken	6.434: —
40 „ „ Sv. Sockerfabriks AB	3.827: —
15 „ „ Sv. Fläktfabriken AB	3.860: —
1 st. premieobl. av 1963	100: —
Banktillgodohavanden	24.560: 91
Postgiro	30: 65
Kronor	42.937: 56

Skulder:

Berghska fonden	1.865: 93
Leif Ljungbergs fond	2.901: 01
Balanserad medlemsavgift	15: —
Kapitalbehållning	38.155: 62
Kronor	42.937: 56

Hantverkarnas vederdop

Av Einar Bager.

Den 2 februari 1603 samlades snickarelaget i Malmö för att behandla ett för lagets anseende viktigt fall. Ålderman-nen tillfrågade i tur och ordning samtliga meniga bröder, om de kunde framvisa sina "tecken" och vad annat därtill hörde, som erfordrades, för att de skulle bli erkända som ärliga mästare. Endast snickaren Kristen Juell saknade sådana bevis. Han tillfrågades då, om han "forskenckt" sitt namn, vilket han måste erkänna ännu ej skett, ehuru han redan tidigare lovat att fullgöra denna skyldighet.

Rådsbisittaren, senare borgmästaren Christen Hansen förbjöd nu Kristen att rubba eller röra hyvel eller järn, förrän han "forskenckt" sitt namn. Kristen lovade så att göra detta vid första ordinarie möte, som var tredje påskdagen, antingen här i staden eller annorstädes och skulle så lämna bevis härom, liksom hans lagsbröder tidigare hade gjort.

Tredje påskdagen 1603 utspelar sig så en högst egendomlig ceremoni, vars detaljer vi av de knapphändiga uppgifterna blott kunna ana, men som alldeles tydligt varit ett slags skendop. Protokollet berättar, att Kristen Juell och Lauritz Bildsnider denna dag "forskenckt" sina namn, "och var Werner Piper hans prest, Casper Dyterwolt och Rasmus Pederzön deris gudfadre och Pouel Pederszön klockere". Närvarande voro i övrigt åldermannen, stolsbrodern och två mästare, även snickaresvennerna voro företrädda av två medlemmar.

I snickarelagets "Handtwercks Gewohnheit" — stadgar gemensamma för mästare och gesäller, bekräftade med lagets sigill av år 1601 — få vi närmare besked om innebörden av detta upptåg, som tydligtvis helt enkelt syftat på att fastställa vederbörandes goda frejd. Åttonde paragrafen lyder, överförd från tyskan, på följande sätt:

— Vidare skall ortgesällen särskilt fråga en var, varest han "verschenckt" sitt namn. Då skall denne höviskt svara: Jag

har "verschenckt" mitt namn i kejserliga, kungliga eller furstliga staden N — vad den nu kan heta — där mästarna och gesällerna på den tiden voro redliga. Jag hoppas, att de äro det alltjämt, skulle så icke vara fallet, gör det mig ont om dem. Min präst har varit N. N. och mina båda faddrar N. N. och N. N. och min klockare har varit N. N. — vad de nu hetat, kan en var särskilt uppvisa. Härpå har jag mottagit mitt tecken N., som kostat mig en veckas lön. Den som påstår något brista härutinnan, han påvise detta, medan mästare och gesäller äro samlade och lådan står öppen. Så skall jag försvara mig, såsom det en ärlig gesäll anstår. —

Akten har sålunda ägt rum, när lärlingen blev gesäll och ett villkor har därvid varit, att han "forskenckt" eller bortgivit sitt namn. Som bevis härpå har han så mottagit ett särskilt tecken, som synes ha motsvarat våra identitetskort. Ceremoniens karaktär av dop bör ha inneburit, att den nyblivne gesällen erhållit ett nytt namn.

* * *

Vi göra nu ett hopp i tiden på nära 200 år. Murmästarna hade 1745 bildat eget lag och dess verksamhet registrerades utom i protokollsböcker för mästare och gesäller även i en in- och utskrivningsbok för gesäller och lärlingar. Här har noterats, hur ynglingen — drängen — inskrevs hos sin mästare för att arbeta hos honom under i regel fyra år. Hade lärgossen skött sig väl under denna tid, lät sedan mästaren utskriva honom såsom "riktig gesäll".

I samband med utskrivningen händer nu något egendomligt, gesällen begåvas med nytt tillnamn. Några exempel kunna bäst förtydliga det rätt varierande förloppet. Först några fullständiga citat:

1788 den 12 nov. vid ordinarie samling lösgavs ur läran gossen Nils Olsson Lundgren, med namn Nils Westberg, som ock för behörig gesäll förklarades. —

1794 u. d. lösgavs ur läran gossarne Sven Jönsson, nu mera med tillnamn av Kierrström, och Åke Åkesson. —

1796 den 11 nov. lösgavs ur läran gossarne Anders Isaksson och Jöns Olsson, vilka efter visad flit under lärotiden för be-

hörige gesäller förklarades, Anders för Råberg och Jöns för Otterman. —

Av det citerade fallet från år 1794 framgår, att undantag från regeln förekommit. Ibland synes ett utelämnat tillnamn bero på ren glömska, såsom då ett "med tillnamn af —" aldrig ifyllts. I andra fall uttalar man tydligt, att namnförändring ej ägt rum. 1803 blevo Johan Hindrickson och Nils Hansson gesäller, "den senare eller Nils Hansson med tillnamn av Tullström". Ett par år senare, Jeppe Mårtenson och Pär Mårtenson, "den förstnämnde med tillnamn av Ryberg". Slutligen förklarades 1807 Morten Clemmets för behörig gesäll "med namn som förut".

Indirekt framgår denna egendomliga omdöpning även av det anmärkningsvärda förhållandet, att av de 48 mästare, som intogos i laget mellan 1745 och 1865, är det endast tre, som bära son-namn, varav de två gjort sitt inträde i laget så sent som 1838 och 1855.

Inom snickarelaget har plägseden visat sig mindre livskraftig, utan att dock vara helt bortglömd. I in- och utskrivningsboken från senare hälften av 1700-talet finna vi åtskilliga exempel på, att gesällskapet åtföljts av tilldelande av nytt tillnamn. Gossen Per Jönsson utskrev sålunda som Peter Hagström, Mathias Persson som Mathias Hallander, Nils Pehrsson som Nils Pehrsson Stenström, Pär Andersson som Peter Andersson Lindvall.

Hos murmästarelaget påträffa vi vid tiden omkring 1750 de sista spåren av ett annat gammalt bruk, som kanske står i samband med hela denna namnhistoria. När "drängen" lösgavs ur läran, förärade han ofta "ett skilt till willkommen". Välkomman var gesällernas stora dryckespokal, en pjäs, som ofta var så tätt behängd med skiltar, försedda med gesällernas namn, att den nästan helt doldes. Finns det måhända ett samband mellan dessa "skiltar" och de "tecken", som skymta i de tidigaste uppgifterna?

Det material, som står till förfogande i vårt stadsarkiv, tillåter ej att sammanbinda de rätt utförliga uppgifterna från 1600-talets första år med de mera kortfattade från 1700- och 1800-talen. Liksom frimurarna alltjämt omge sina ceremonier

med hemlighetsfull tystnad, läto ej heller forna tiders hantverkare utomstående få inblick i, vad som förehades vid deras sammankomster. Tvistigheter, som kunnat röja något om dessa egendomliga procedurer, letar man därför förgäves efter i våra domböcker. Även hantverkarnas egna protokoll äro förtegna och blott ett särskilt anmärkningsvärt fall har gjort, att vi fått en liten glimt av deras sedvanor.

Oavsett sambandet mellan dopakten i 1600-talets början och namngivningen under 1700- och 1800-talen, måste den senare vara av intresse för släktforskarna. I ett stort antal fall kan särpräglade släktnamn i dessa in- och utskrivningsböcker föras tillbaka till son-namn. När sålunda den nyligen ur glömskan framdragne murmästaren Isac Beckströms fader, Niclas Beckström inskrevs som lärgosse, bar han namnet Niclas Isacsson och först, när han utskrevs som gesäll, tillades Beckström. Hans far kan med tanke på namnens ärftlighet möjligen ha hetat Isac Niclasson, i varje fall bar han ej namnet Beckström.

Man kan måhända våga gå ännu ett steg längre. De nya namnens prefix skulle åtminstone i många fall kunna ange gesällens ursprungsort. De synnerligen vanliga förstavelserna Malm- och Lund- skulle sålunda kunna ange att vederbörande varit bördiga från Malmö och Lund.

Den myndige kyrkoherden i Halmstad och Sireköpinge Edvard Petrén fick en dag besök på sin expedition av en ung hantverkare. "Ja, nu är du ju gesäll, då skall du byta namn." — "Det är minsann inte så lätt, vad skall jag då heta?" — "Du kan ju ta mitt namn, det har jag ingenting emot." — "Tack så mycket." — Och därmed var saken klar. Den sålunda omdöpte gesällen, senare snickaremästaren i Malmö Wilhelm Petrén får stå som slutvignett i denna rapsodiska redogörelse för hantverkargesällernas originella vederdop.

* * *

I samband med denna undersökning ägnades särskilt intresse åt den "välkomma", som murmästaregesällerna anskaffade 1753. Gesällerna hade på novemberstämman föregående år utverkat mästarnas tillstånd till att inrätta "särskild låda

Fanbärare på murmästaregesällernas välkomma.

och sammankomst" och en av deras första åtgärder har varit att bekosta denna klenod. Den förvaras nu på Malmö museum, dit den jämte murmästareembetets handlingar — numera i stadsarkivet — och övriga inventarier överlämnades 1935 av Murareförbundets avdelning 2.

Välkomman är en praktpjäs i tenn av den äventyrliga gestaltning, som gärna utmärker dessa skråföremål. På locket står en liten fanbärare, klädd efter sista modet i trekantig hatt, till axlarna nedhängande peruk, halsduk, knuten med långa snibbar, långrock med otaliga knappar och knapphål såväl framtill som längs sprundet baktill och med knapprydda fickor. Ett brett axelband hör väl samman med figurens roll av fanbärare. Benen och ena armen ha tillkommit vid klumpigt utförda reparationer. Man kan våga gissa, att den unge mannen föreställer en dåtida murmästargesäll, skrudad i sina bästa gåbortskläder.

Kring pokalens hals ringlar sig början av den långa inskriften: DETTE ER MUREMESTERNES GESELLERNES WELKOMST I MALMÖ 1753. Sedan följer gesällernas namn, först "altgesel" Rasmus Wickman, därefter de övriga efter utskrivningsår. Denna inskrift döljes dock helt av gesällernas "skiltar", upphängda på två tvärbälten kring välkommans bukiga kropp.

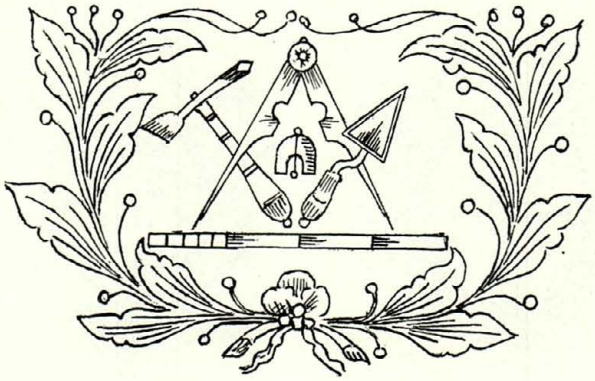

Murmästargesällernas emblem på välkomman.

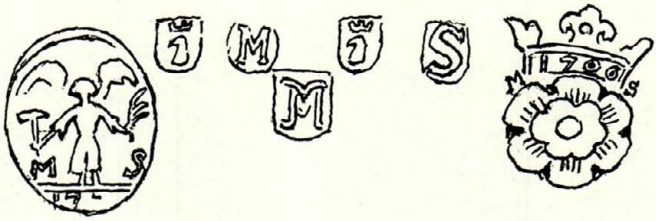

Tenngjutaren Mickael Sticklers stämplar på välkomman.

Under pokalens fot har mästaren signerat sitt verk med ej mindre än sju stämplar. En oval med en ängel, hållande en hammare och en kvist samt med initialerna M. S. visar tennets höga kvalitet, en krönt ros med årtalet 1706 och åter initialerna M. S. är en annan garantistämpel, två sköldar med krönta griphuvuden ange Malmö som tillverkningsort, en sköld visar ett M som årsbokstav och slutligen visa två stämplar mästarens initialer M. och S.

Tack vare denna omsorgsfulla signering har tenngjutaren Mikael Stickler undanröjt alla hinder för bestämningen av sitt verk. I denna årsskrift 1935 har Janne Agri skildrat denne framstående Malmöhantverkares levnadsöde. Här skall därför endast nämnas, att han vann burskap som tenngjutare redan 1707 och hade, när han 1754 slutade sina dagar, sålunda en halvsekellång verksamhet bakom sig. I samma årsskrift redogör William Karlson för tenngjutarnas bevarade produktion

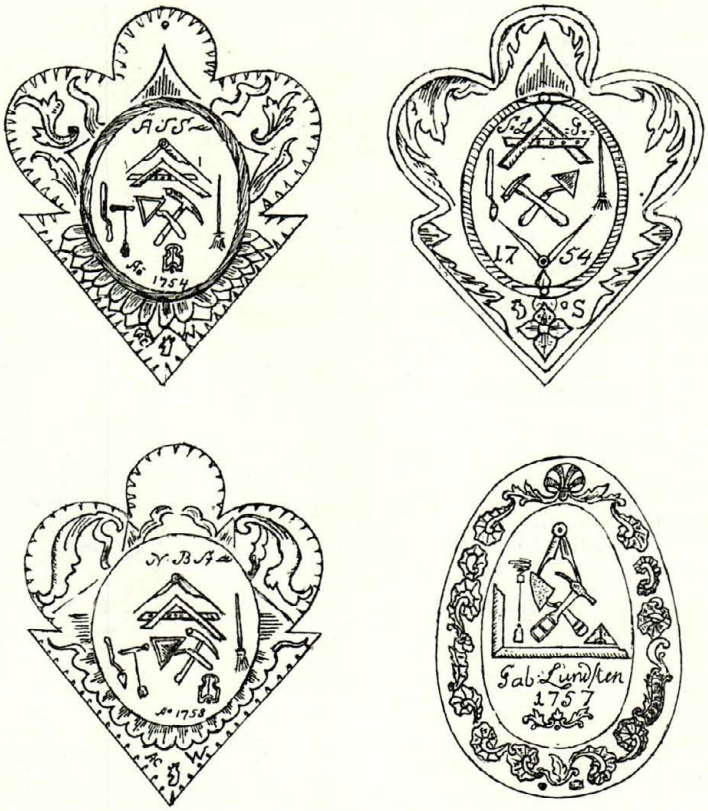

Skiltar skänkta av murmästaregesällerna Eskil Svensson, Sven Lundgren, Niclas Beckström och Gabriel Lundsten. De tre första tillverkade av guldsmeden Andreas Cron, den fjärde av guldsmeden Lars Holmström i Lund.

och nämner såsom tidigaste alster verk av Mikaels son Henrik Stickler. Genom murmästaregesällernas välkomma kan nu även faderns produktion illustreras med ett fullödigt verk.

Till välkommans prydande ha tjugoen gesäller skänkt silverskiltar, av vilka blott två nu saknas. Skiltarna äro samt och synnerligen märkta med tillverkarnas stämplar. De framstående Malmöguldsmederna Andreas Cron och Christian Friedrich Hart svara för den förre 11 — stämpel A C — den

senare 7 — stämpel C F H — medan Lundaguldsmeden Lars Holmström bidragit med en skilt — stämpel L H. Många skiltar äro dessutom stämplade med Malmögripen och årsbokstav.

Varje mästares skiltar äro av särpräglad typ såväl beträffande form som dekor. Skiltens mittparti upptages dock alltid av en oval buckla, på vilken avbildats murareyrkets olika redskap, passare, girvinkel, fogsked, murslev, murhacka, kvast, lod och lodtavla samt gesällens initialer eller namn och årtalet. Hart omger gärna detta mittparti med en oval ram, medan Crons skiltar alltid ha hjärtliknande form med överstycket bildat av tre halvbågar och understycket av en trekant. Hart begagnar sig av såväl ritsning som punsning för sina ornament — oftast en akantusranka, Cron åter endast ritsar sin dekor. Skiltens kant är i regel veckad.

Lundaguldsmeden Lars Holmströms enda skilt är av en typ för sig. Den är äggformad och ramen kring namnbucklan visar en ringdans av sirligt ritsade rocailler. Jämför man denna skilt med Malmöarbetena verkar den vara avgjort mera tidsmässig.

Lundaskilten bär namnet Gab. Lundsten och årtalet 1757. Vid inskrivningen som lärling fyra år tidigare hette denne gesäll Gabriel Hansson och även vid utskrivningen står detta namn, dock med Lundsten tillfogat i en klam. Anledningen till att skilten i detta fall hämtats från Lund, kan ha varit, att denna stad var gesällens födelseort, i så fall en bekräftelse på teorin, att han vid sitt namnval lät denna ort komma med som förstavelse.

I ännu åtskilliga fall kan man på skiltarna avläsa, hur sonnamn ersatts av särpräglade efternamn, men i några fall har "drängen" redan vid inskrivningen burit ett sådant. Någon gång rör det sig då om en soldat, som bytt yrke och medfört sitt krigarenamn, i andra fall är det herrgårdsmurare, som flyttat till staden. Orsaken torde dock i de flesta fall ha varit, att den inskrivnes fader varit mästare eller gesäll och att namnändringen därför redan var undanskött. När murmästaren Lorens Knatt inskrev sin son Herman, sker det sålunda under faderns namn, likaså när Landskronamurmästaren Georg Mockelten inskrev sin son Johannes. När lärgossen Anders Nilsson Kagg omdöpes till Anders Möller, skulle det, om

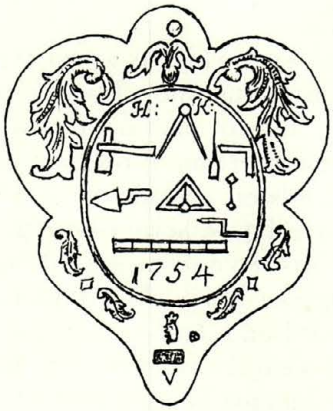

Skiltar skänkta av murmästaregesällerna Pehr Jönsson, Bengt Linberg och Herman Knatt, tillverkade av guldsmeden Christian Friedrich Hardt.

detta resonemang är riktigt, innebära att fadern i detta fall haft annat yrke.

Skiltarna representera gesäller, utskrivna åren 1753—58, men några under denna period utskrivna saknas. En uppgift från år 1756, att mäster Knatt lämnat sin "obligation för tvenne gesälle skildt antingen in natura eller contant 10 daler", visar dock, att även det senare alternativet förekom.

År 1755 sökte gesällerna förmå mästarna att till välkommans prydande utlämna de skiltar, som före "gesällådans" stiftande lämnats till murmästareembetet, men denna begäran avslogs. I allt har i in- och utskrivningsboken under perioden 1747—51 antecknats åtta sådana "till välkomman" — således murmäs-

tarnas egen — av gesäller förärade skiltar, men ännu två hade skänkts, ehuru anteckning härom saknas. Mästarnas tydligen oväntade motstånd medförde, att blott elva av "lådans" 21 gesäller kunde hänga sina skiltar i de redan färdigställda hålen på välkommans tvärbälten. De tio felande kompletterades så av följande årens gesäller.

Malmö Teater

— dess första publik, dess första förvandlingar

Av Ragnar Gustafson.

Byggnad och invigning

Den 16 oktober 1809 invigdes vid Gustav Adolfs torg i Malmö ett av rikets präktigaste komedihus, ett värdigt uttryck för den expanderande stadens sociala representationsbehov. Förhållandet utreds i en akt från uppvaknandets tid, teaterbolagets konkursansökan 1818 (jfr Österdahl)[a]:

År 1807, i en tid då i Malmö stad icke fanns mera än en, ganska slät Gästgifwaregård — — — wid samma tid då skådespel upfördes och med begärlighet besöktes, uti en ganska dåligt dertill apterad uthusbyggnad[b], då staden genom fästningsraseringen skulle börja att än widare utwidgas — bildade sig ett Bolag af stadens Inwånare, Detenspossessionater och andra Ståndspersoner för att upföra ett större Theatre- och wärdshus.

a) I det följande hänvisas med bokstäver till resonerande kommentarer nederst på sidan och med siffror till den numrerade källförteckningen längst bak. När själva källan är av i sammanhanget särskilt intresse nämns den dock redan i texten. Vid andrahandsuppgifter hänvisas ofta bara till förmedlaren, men även i dessa fall har kontroll gjorts vid källan. I sammanhanget bör framhållas, att av här anförda, tidigare icke beaktade handlingar brandförsäkringen 1828 muntligen påpekats av redaktör Bertil Widerberg.

b) Förf. har i artikeln "Spektaklerna i hr Jacobssons hus" (SDS 31/1 1965) påvisat att denna uthusbyggnad låg i handelsman Jacobssons eller rättare hans svärmor änkan Bauerts gård vid Grynbodgatan (gammalt nr 741) och sannolikt var identisk med ett 1801 byggt långt lermagasin, vars sista rester revs 1964. Isberg[12] har haft korn på den teatern men feldaterat den till 1798—1802; 1798—99 spelade man i verkligheten i Nordlindhska (nu Berghska) huset vid Stortorget[1]; först 1801 och sedan fram till 1809 låg teatern vid Grynbodgatan. Isbergs famösa "Rörsjölada" 1804—08 på Monbijouskolans tomt måste åtminstone i sin roll av teater hänföras till hans drömvärld. Den som med sådan "begärlighet" åsågs 1807 var f. ö. operaveteranen och hovsekreteraren Carl Stenborg — det kan ha haft sitt att betyda för att man just då beslöt skaffa sig en mera ståndsmässig teater.

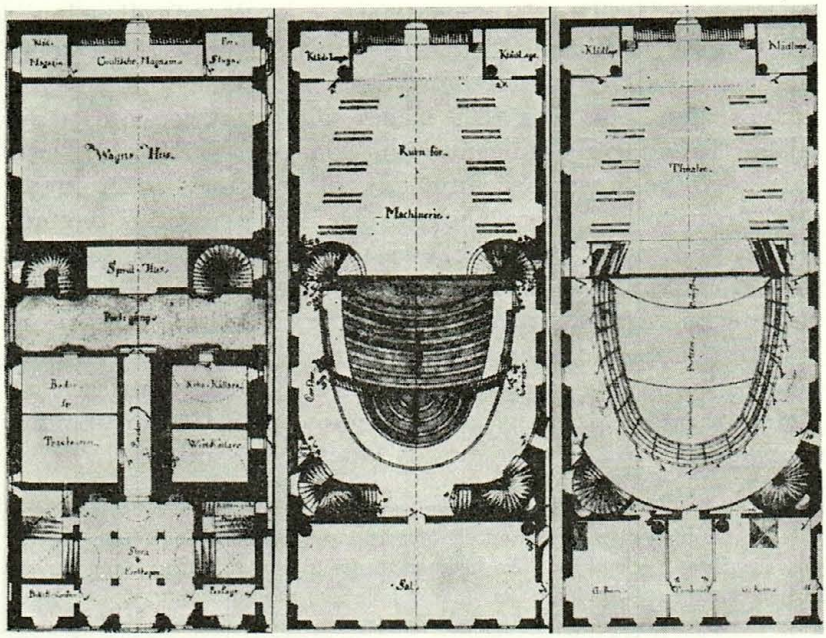

Detaljer av Anders Sundströms tre planer över första, andra och tredje våningarna "uti en projecterad Nybyggnad till inrättning af Spectacle och Wärdshus i Malmö Stad", signerade Malmö den 30 maj 1807. Ritningarna bär påskriften: "Tillhör Nordlindh." Riksmarskalksämbetets arkiv.

Det kunde tilläggas att samma år vistades kungen med stor svit i staden, vars borgmästare Nordlindh icke utan orsak kunde drömma om att bli den förste i rikets nya huvudstad. Han var också eldsjälen bakom det storvulna teaterbygget.

Vid bolagsstämma den 15 juni 1807[21] godkändes från hovkonduktören Anders Sundström infordrade ritningar samt uppdrogs bygget åt en direktion, som fick rätt att öka aktiestocken eller inteckna egendomen — det senare gjorde man, flitigt — eftersom de subskriberade 15.000 rd inte täckte beräknad kostnad av 21.076 rd 36 sk. banko (inkl. tomtlikvid till Nordlindh). Sundström ska själv ha lett bygget[87], och delbetalning av aktier skedde efter upprop i Lunds Veckoblad, varvid Nordlindh 1808 13/4 meddelar att "grunden är lagd", 15/6 att bygget "nu med all drift fortsättes" och 7/12 att sista betal-

ningen stundar. Den 30 mars 1809 kunde det ofärdiga huset brandsynas. Hallings[11] förut kritiserade[5, 10] uppgift att spektakler och bal getts här redan hösten 1808 kan definitivt avskrivas: den 5 oktober 1809 menar nämligen magistraten på tal om firandet av kungens födelsedag, att "då både Knuts Salen och Rådhuset äro anwända till sjukhus Inrättningar, samt det nybyggda stora Theatre- och Wärds-huset, ei, oagtadt all anwänd möda, hunnit blifwa så färdigt, att det med anständighet kan begagnas wid et så högtidligt tillfälle" firar man dagen värdigare med en insamling till krigets offer[87].

Tilltro fordrar däremot dessa Hallings ord: "Ingen ordnad theater fanns då annorstädes i Skåne. I följd deraf väckte Malmö theater upseende." Enligt annons 30/8 1809 är abonnemangsteckningen också redan då långt kommen:

Undertecknade, hwilka, med Kongl. Maj:ts Allernådigste Tillstånd, ärna nästkommande Oktober månad uti Malmö å det derstädes nybygde Teaterhus uppföra Spektakler, får härmed äran gifwa tillkänna, att för de Respektive Herrskaper som wilja för hela Terminen abonnera, äro ännu några Loger att tillgå, då derom tillsäges hos Herr Rådman Möller derstädes, hwarest Abonnements-Lista till påskrift är inlämnad. Lund den 30 Aug. 1809.

Brulo & Ambrosiani

Denna trupp av dels skådespelare, dels och tydligen viktigast genom operans stängning hemlösa dansörer[5] gasterade alltså först i Lund, där särskilt "Den Ädelmodige Sultanen eller Älskaren införd uti Seraillen, Stor Turkisk Pantomime Ballett" tycks ha imponerat: "flere älskare af dylika yrken" inför som annons 9/8 1809 ett (naturligtvis möjligen förfalskat!) da capo, motiverat av att baletten "så wäl i anseende till dansen, som musiken och decorationerne på ett så fördelaktigt och i Landsorterne alldeles owanligt sätt utmärkte sig". Denna balett och många andra gavs också i Malmö — jfr den unika affischserien 1809—11[5] — och Halling skriver: "Brüloska pantomimerna och Ambrosianska balettsprången lefva ännu i minnet hos de äldre af stadens och ortens innevånare. Den tiden kunde ock en theatertrupp hålla sig här hela vintern."

För att verkligen säkra spektakler i rätt tid avlät teaterbolagets direktion 2/10 1809 en ansökan[105] till konungen om

privilegium "att till upförande af Skådespel å samma dagar och tider som i Hufwudstaden få antaga egen Trupp, emot erläggande af de afgifter som Theatrer i Landsorterne wanligen åtfölja". Motiveringen:

Directionens afsigt med denna Underdåniga Ansökning är hufwudsakeligen den att kunna få Spectakler den årstid som är mäst passande, och hwilket sällan låter sig göra då man skall wara förbunden att antaga en resande trupp, men dessutom tyckes den förmodan kunna äga rum att om Directionen blir i tillfälle att wälja Personer för Theatren, bör derigenom betydeligen winnas till förmon för sedelighet och ordning.

Denna 6/11 till alla delar bifallna supplik signeras C. M. Nordlindh, Sam. Chr. Björkman, Corfits E. Beckfriis, H. Gyllenborg och H. A. Falkman. I direktionen[104] satt också handlanden Hegardt, sedermera ensam ägare, och rådman Möller, hos vilken biljetter såldes inför invigningen.

Vilka praktiska konsekvenser privilegiet fick är oklart. Fr. o. m. 28/12 1809 talar affischerna inte om truppens styrelse utan bara om "Kongl. Priwilegierade Teatern i Malmö", och då det är Björkman som kvitterar ersättningen för omkostnader vid den första fattigrecetten 27/3 1810 kan man anta att truppen ingått någon form av anställning. På det tyder möjligen också att vid nästa recett 30/4 1811 erkänner sig Brulo ha "efter öfwerenskommelse till Truppens aflöning erhollit 34 Rd 32 s bco". Näste direktör, Ståhlberg, kvitterar däremot själv ut omkostnadsersättningen, och truppen anges på affischerna spela under hans styrelse. Det rimmar med Molbechs[15] ord 1812 att "Vinteren over opføres her Skuespil af et Selskab, der *leier* [vår kurs] Theatret, og om Sommeren flakker om i andre af Sverriges sydlige Stæder". Teaterhyran — 10 rd — tas dock inte upp i resandejournalen[106] förrän efter konkursen, då ju privilegiet bör ha upphört. Det kan vara en bokföringsteknisk slump, men möjligt är ändå att bolaget hela tiden formellt stått som spektakeldirektion. Konkursansökan upplyser i frågan bara: "Spectaclerne, hwilka gifwit största inkomsten, uphörde innan kort aldeles — — —."

Det årliga antalet föreställningar 1809—16 enligt spinnhusavgifterna[103] avtar onekligen: 26 — 63 — 60 — 80 —

49 — 30 — 59 — 16. 1817 stod teatern helt tom. Men någon verklig lokal förankring fick inte ens de första trupperna — de var ingalunda handplockade med tanke på "sedelighet och ordning" utan helt enkelt resande sällskap som stannade till i staden. De ska därför här bara behandlas i förbigående.

I samband med invigningen kan dock noteras att några av aktörerna av sina hyresvärdar anmäls hos inkvarteringskammaren[91] alldeles i början av oktober. "Herr Derickteur Brülo" bor hos bagarmästare Murman och anmäls 2/10 — hela fjorton dagar före invigningen. Det må vara osagt om han så ovanligt noggrant velat förbereda sitt ansvarsfulla värv — magistratens nyss anförda ord kan i stället tyda på att teatern inte blev färdig i beräknad tid, "oagtadt all anwänd möda".

Tyvärr har invigningen inte avsatt sig på annat samtida tryck än annonser och affischer — den "Prolog med Sång och Balletter" av smålandsstudenten Salomon Holmdahl[24] som jämte dramen Ägtenskaps-Skillnaden stod på programmet och enligt affischen skulle säljas vid ingången tycks inte ha blivit tryckt. Däremot kan vi tack vare ett brev nära en svag förhoppning att Tegnér var inrest för att se på härligheten[20]. Och några kungörelser[92] låter ana att tilloppet i början var stort: på begäran meddelas (odaterat och prosaiskt) att "eho som will afhämta Gödsel wid Teatre och wärdshuset, är sådant tillåtit", och 4/11 erinras kuskarna att vänta på pårop av stadsfiskalen och hans män för att undvika trafikstockning. Dessutom[12] ålägger magistraten 2/12 husägarna vid Södergatan att mörka spektakelaftnar hålla "gatan uplyst, antingen genom å husen anbragte Lycktor, eller itände Ljus i fönstren af nedra wåningen".

Men hur såg teatern ut? Vi har Anders Sundströms tre planer från 1807, framdragna av Bæckström ur riksmarskalksämbetets arkiv. Helt tycks de dock ingalunda ha följts, och en del frågor är dessutom obesvarade genom att någon längdsektion veterligen aldrig nämnts. Malmö musei arkiv har emellertid en sådan, sannolikt så sen som från 1864—67 men definitivt före ombyggnaden 1868. Teatern sänktes då en våning och en tredje rad vanns. Till detta finns också ritningar i museet, vidare en tryckt plan från 1848—64 samt några kryptiska

ritningar med dansk text, vilka (även om "Malmö Teater" inte nämns) tycks avse en outförd ombyggnad före 1868.

Vi kan över huvud få en rätt god bild av teatern t. o. m. 1868, av dess första publik och av dess lokala betjäning — de betingelser således, som mötte de resande trupperna.

Fasader och förstuga

Enligt brandsynen 1809[5] är huvudbyggnaden denna:

Ett Stenhus uppbygdt år 1808 af 3 våningar, 86 alnar långt, 22 alnar bredt vid Torgsidan, 64 alnar långt och 27 alnar bredt vid gatan; 19 aln högt, täckt med bräder och Taktegel. — — — Öfver-Byggnaden — — — består i undre våningen af 4 stk förstugor, Billard Sahl, Källare Stuga, 2ne matsalar, Kjök och 3ne Kamrar, 2ne Bodar, Spruthus, Wagnhus och Magazin för Theatren; 2dra och 3dje våningen: af 1 stor Samlings Sahl, 22 särskildte större och mindre rum för Resande, 6 stk Klädloger. Resten är Rum för Theatre och Spectateurs Salon.

Ännu i juni 1811 håller man enligt räkenskaperna[24] på med frontonen åt torget; åt detta fanns också "8 af ek giorde Vasar och Capiteler i Doriska ordningen", åt torget och gatan "1/2 aln långa 9 tum breda och 4 tum tjocka krag stenar med dit hörande 36 st af gips giutne triglupher samt desimellan på förenämnde sätt giutne och fästade 35 st offerfat" samt åt gatan en rund vindskappa med fönster[85].

Vid huvudentrén från torget låg en stor förstuga med biljettkontor, två fruktbodar[19] och två uppgångar till teatersalongen. Dit kom man också via två uppgångar i portgången från gatan[c]. Förstugan har enligt försäkringarna 1828 golv av "Ölands tälgsten" och 1848 marmorerade väggar, medan de tre korridorerna runt salongen har vita väggar och tak.

c) I förstugan uppges 1828 "2ne på murstens hwalf liggande trappuppgångar med sten planer och steg af plankor, som gå till Theatern, ända upp till tredje wåningen" och i inkörsporten "2ne på murade hwalf liggande trappuppgångar hwars steg äro af plankor till Theatern, Loger, Parterre och Orchester". I samband med förstugan nämns då "2ne försäljningsbodar" och "2ne Billet Contor"[85] — kanske två luckor i rummets vägg åt förstugan. 1838 har biljetter sålts "i luckan"[102]. Lokaliteterna är 1848 "3 stk sämre rum till Billet-Contor och betjening", med furugolv, gipstak och limfärgsmålade väggar. Då nämns också "2ne hwälfda nischer" i förstugan[86], att döma av Sundströms plan i dess östra vägg.

Det talas 1848 också om "2 par dörrar jemte tillhörande brädafstängning i corridoren [den understa] mellan amphitheatern och parterren". Tillkomståret för denna skranka mellan bättre och sämre folk är ovisst, liksom för en vid en eldsvådeunge 1854 nämnd "schweitzeributik"[51] i understa korridoren under första radens fondloger — här fanns tydligen en diminutiv foyer. Från samma korridor har Sundström en dörr till ett "Gäst- eller anrättnings Rum" i värdshusdelen, väl åsyftat av en piga som "under då varande brådska" tagit en falsk sedel när hon "å sin husbondes Lieutenant Björks vägnar förestått likör försäljning uti öfra Skänk rummet i Spectacle huset"[99]. Från korridoren har Sundström också en dörr till stora värdshussalen åt torget. 1868 blev den foyer, men användes knappast så tidigare utan bl. a. som danssal[19].

Salongen

Själva salongen beskrivs i försäkringen 1848 så här:

I andra och tredje wåningarne åt Stora Nygatan, på en höjd av 12 1/2 alnar [är huset inrett] till: En Theatersalong för 2ne rader Loger, parterre, amphitheater och orchester — — — warande Theater Salongens korswirkswäggar fullmurade med bränd sten, finrappade och målade med limfärg inwändigt och hwitmenade uti corridorerne och deruti [dvs. i salongen] särskilt dragen en 56. alnar lång corniche, utfyld med plankor och bräder, gipsad, 9. tum hög med 12. tums utsprång — — — golfwen i orchestern, parterre och Amphitheater äro dubbla af plankor [den språkligt mindre normaliserade försäkringen 1828, varur avvikelser i sak dock här noteras, har "af 2 tums hyflade plankor"]; golfwen uti logerne äfwensom framsidorna äro äfwen af furubräder, likasom afstängningarne, som bilda avantscenerne och Oeil de Beuff [sic.; dvs. oxögon] — — —.

"Teater Salonen är owal och hwälfd", skriver Sjöborg[19], och den danske aktören Pødenphant noterar 1836 i utkastet[100] till en senare tryckt dagbok ett "gipset hwelwet Loft". Någon plafondmålning fanns alltså tydligen inte.

Rader, dörrar och prosceniesidor är på längdsektionen ljusblå mot vitgul vägg (papprets färg = försäkringens limfärg?), men i underdelen på prosceniebågen — som ligger uppe i takstolen; takvalvet drogs först 1868 ner även framtill — finns ett rutmönster med gröna prickar, och tillika omtalas (jfr sid.

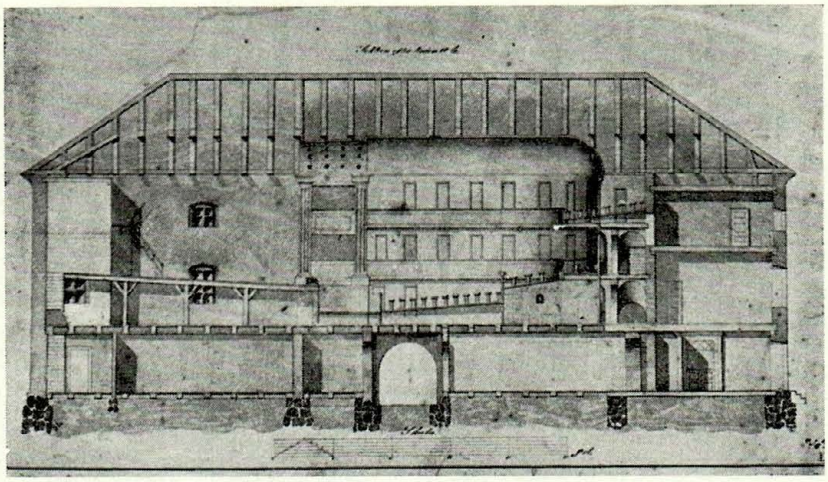

Längdsektion av Malmö Teater, sannolikt från 1864. Ritningen är påtecknad "Genomskärning af theatern i Malmö" och signerad "O. L.". Malmö musei arkiv.

30) en grön skärm i taket. En undersökning av de äldsta logedörrarna gör också sannolikt att färgdominanten ursprungligen var relativt mörkt olivgrönt[d].

d) En del av logedörrarna sitter nu ute på Hyllie 19. För undersökning och bedömning av dem är förf. yrkeslärare Gunnar Willford tack skyldig. De man måste bedöma som äldst motsvarar helt beskrivningen från 1828[85] — "af enkla bräder med pålagde ramstycken i form af Speglar" — och snickeriet tyder också på att de är klart över 100 år gamla. Innerst på den mot salongen vända sidan har de en laserande olivgrön oljefärg, så struken att det inte gärna kan gälla en grundfärg — just brådskan vid bygget gör också en lasering trolig. Därpå följer varmt ljusgrått, gulrött, blågrönt, blårött, gult och gammalrosa. Med de fem senare lagren korresponderar skikten på de som yngre bedömda dörrarna (varvid tillkomståret sannolikare är 1868 än t. ex. 1908—09): laserande rött, grågrönt, rött, gult och gammalrosa. Längdsektionens ljusblå har alltså ingen motsvarighet — men i vissa detaljer förefaller ritningen bara återge en projekterad verklighet (jfr not m). De äldre dörrarnas åt korridoren vända sidor är inifrån målade i vitt, ljusgult och grönt. Den nu synliga, mycket skickligt utförda dekoren bör hänföras till vårt sekel, alltså sannolikt till teaterns sista större renovering 1908—09. De på Malmö Museum bevarade byggnadsdetaljerna ger ingen upplysning om den ursprungliga färgen. — Vad åter gäller salongens form ritar Sundström den oval, men längdsektion och

Enligt invigningsaffischen var priserna 24 skilling banko i första radens 17 loger, i andra radens sju fondloger och på amfiteatern; 16 skilling i andra radens sex sidologer och på "Parterre, som äfwen är inrättad för Fruntimmer"; samt 12 skilling i de båda platslogerna längst ut på andra raden. Vid redovisade recetter kostade det från 1820 16 skilling också där; övriga priser höll sig i decennier. Namnet "platsloge" antyder att hit såldes enstaka platser, medan övriga loger i första hand — men ingalunda nödvändigtvis — såldes hela. Proscenielogerna noteras inte vid invigningen, men plats i avantscenloge kostade 24 skilling och i oxöga 16.

Logerna åtskildes troligen bara av tvärslår som på längdsektionen; bänkarna saknar där ryggstöd, ja fram till 1864 var de tydligen ostoppade t. o. m. på första raden. Vad gäller proscenielogerna överraskar längdsektionens rektangulära oxöga — inte halvrunt som efter 1868. Inalles rymde logerna ca 200 av ursprungligen ca 500 platser.

Amfiteatern, dit man från understa korridoren klev via "2ne med plankor inklädde trappor"[86] stiger på Sundströms plan i fyra bänkhalvcirklar på ett rimligen terrasserat golv upp mot första radens fondbalustrad. En rak bänk framför dem avvek från Sundströms plan. De fram till 1864 tydligen ostoppade och ryggstödslösa sittplatserna var 51, och ståplats fanns "utmed första bänkraden wid båda ingångarne"[61]. Varken här eller på parterr gjorde det någon prisskillnad om man stod eller satt.

Parterren låg mellan amfiteater och orkester. Längdsektionen visar dess form efter 1848, men vi vet att bänkarna också tidigare stått på ett sluttande plan[9]. Däremot måste golvet ha varit vågrätt under första radens sidor: här var det ståplats. Vid 1830-talets societetsspektakler redovisas nio bänkar — nr 1 med ca sex, de övriga med ca 16 platser, inalles alltså ca 135. När vid en recett[33] sålts 201 parterrbiljetter bör det såle-

tryckt plan antyder att medan fonden var en cirkelsektor gick väggarna sedan raka och något divergerande så att salongen blev bredast framtill. Så var formen vid rivningen och den bör också ha varit så före 1868, eftersom de övre raderna vid ombyggnaden fått sitta kvar[13]. För planlösningen förefaller f. ö. Mindre Teatern i Stockholm[16] vara en trolig förebild.

des, om inte rena stödköp förelåg, ha betytt ett sextiotal stående. Kanske dock orkestern ibland använts som parterrplats. En gång[89] var hela 241 parterrbiljetter till salu, och musikanterna fick då fria logebiljetter. De behövdes här bara till den nästan obligatoriska mellanaktsmusiken, och den kan ju ha spelats t. ex. på förscenen[e].

Belåten var man knappast med parterrens djupa grop. Man ber 1840[38] att få den höjd men är sedan misslynt över att i stället för att höja golvet "omkring tre tum, har man funnit för godt att höja bänkarne", så den kortväxte måste "sitta och dingla och dangla med benen"[40]. Därför önskas nu fotbräder, och lämpligt vore att "å båda sidorna af parterren anbringades ett trappsteg, helst det ofta är swårt att klifwa högt"[42] — längdsektionen antyder att olägenheten bestått. Vidare ber man om "klaffbänkar, hwarigenom undweks att, såsom nu, då en person har plats midt på bänken, de fleste sittande generas wid hans inträdande"[38]. Och så borde sittplatserna numreras, "emedan de, som ämna bewista Spektaklerna och ej kunna få plats på annat ställe än på Parterren, måste gå upp 1 a 1 1/2 timma före Spektaklets början" för att få sittplats[64].

Formuleringen visar att platsen för vår första parkett då inte var så begärlig, även om samtidigt framsynta röster börjar höras som betecknar den som bästa platsen i salongen[40, 63]. Visst kom man nära scenen — men till priset av sendrag i

e) Vid societetsspektaklen ockuperar orkestern 1831 bänk 1, och de som 1833 tecknat sig för denna stryks — förmodligen har orkestern använt den också då. Att bänken var så kort kan möjligen förklaras av att man följt Sundströms plan i orkesterskrankets båglinje men satt bänk 1 antingen innanför skrankets mitt eller som två korta stumpar utanför dess inbuktningar. Sundström har sju svängda och frontala parterrbänkar samt tydligen en bänk utmed vardera väggen. En sådan bör dock ha skymts av de upphöjda mittbänkarna, och längdsektionen visar att parterren ursprungligen (innan orkestern 1848 drogs in under proscenieramen) gav plats åt just nio frontala bänkar. Sannolikt var de då liksom efter 1848 raka, en logisk följd av att skranket till amfiteatern gjorts rakt i och med att man försett denna med en rak bänk, dokumenterad av tidningar[4, 32] och av den tryckta planen. Vad gäller parterrens ståplats har man vid societetsspektaklen 1837—38 räknat med 10—14 platser t. h. resp. t. v.; 26/1 1833 har biljetter sålts till 40 "Ståndare till Parterre" och 29/11 1831 till 28.

nacken, och i en annan mening såg man faktiskt bäst i amfiteaterns eller första radens mitt. Här gav kulissperspektivet störst illusion, och på prototypen, barockens hovteater, hade suveränen här sin plats. Kring honom slöt sig publiken i hästskoform. Att det på en sådan teater var lika viktigt att ses som att se illustreras nästan absurt av amfiteatern: den slöt sig inte som den antika förebilden kring förscenen (orkestran) utan kring sig själv. Ur sällskapskokongen bröt sig bara den rent framåtriktade parterren, men så var den ju ursprungligen också avsedd för en "enklare" publik.

Det sällskapliga markeras av att salongsljuset var tänt under spelet. Skenet från en "Cristal krona med pipor"[104] har Bernhard Cronholm utnyttjat då man 1840 gett H. C. Andersens Mulatten: "Wi hade boken för oss under spelet", skriver han och konstaterar belåtet att "oaktadt stycket är omkring 120 fintryckta sidor" ytterst få repliker strukits[36]. 1841 raljerar man över att det rika andra teaterbolaget[f] fått till skänks en ny "wacker ljuskrona"; "det ofördelaktiga sken kronan under representationerna sprider" kunde undvikas om den "under skådespelet droges upp öfwer den i taket warande gröna skärmen"[40]. Lyset var nu olja[42]:

> Förr nöjde man sig med några smala ljus i salongkronan, nu åter upplyses man af Argandska lampor, hwilka kosta mera; men upplysning är högst nödwändig för större delen af åskådarne.

Kronan kunde tydligen hissas upp i ett kringskärmat hål i taket, och mot hettan har 1834 dessutom "twenne luftöppningar blifwit anbragte i taket"[59]. Däremot är det "farligt luftdrag" bl. a. på parterren[40], och illa är det att man ännu 1849 "ej hos oss kommit så långt, att man kan hålla theatern eldad. För åskådaren som sitter i pels och bottforer kan det wäl wara till

f) Cornelius Hegardt ropade in fastigheten 1819[84]; efter hans död 1834 förvärvas den av ett bolag bildat av stadens spetsar; en av dem, F. H. Kockum, köper 1850 upp samtliga aktier och säljer omgående fastigheten till överste Ivan Aminoff; den tillerkänns 1853 fru Bengta Sofia Ruhe med bördsrätt mot att Aminoff återfår inköpssumman; 1857 säljer hon fastigheten till handlanden Petter Bergh; och han i sin tur överlåter den 1868 till tredje teaterbolaget (jfr lagfartsprot. i MSA 18.8.34, 13.1.51, 3.10.53, 16.3.57, 30.3.68). Förhållandena utreds närmare av Isberg och Österdahl.

en del umbärligt" men ingalunda för aktörerna på den kalla och dragiga scenen[67]. Ännu 1855 inskärps "nödwändigheten af en wärmeapparat för theatern", som varit "till den grad kall och wintrig att man riskerade att frysa ihjel", olämpligt "synnerligast i ett tidehwarf då man är mer än fordom wan wid ett komfortabelt lif och räknar sig icke alls i slägt med ryssarna"[52]. Tre år senare får man äntligen läsa orden "Theatern blir uppwärmd"[72] vid en av de maskerader då parterr och amfiteater täckts med golv av lika höjd med scenen.

Som helhet har vi alltså bilden av en vackert proportionerad men kall och dragig salong, där man blåfrös i päls och pampuscher på hårda träbänkar, kanske utan ryggstöd t. o. m. på första raden.

Scenutrymmen och lokal betjäning

Scen- och publikutrymmen kan som sagt ha överlappat varandra så, att orkesteravbalkningen ibland var åskådarplats. Sjöborgs och Fribergs[8] höga siffror, 20 resp. ca 30, tyder också på det — så många musiker har knappast rymts. Konkursboet har här bara "8. notställare", "5. pallar" och "1. Dito med ryggstöd". Orkestern rekryterades mest ur regementet och numerären vid recetterna för teaterbolaget är 1812 sju och 1815 sex resp. nio man, medan t. ex. vid fattigrecetten 1822 musikdirektörerna fått två fribiljetter och den "öfrige Regements Musiken" fem. Den orkestern kallas 1822 i Malmö första teaterinsändare medelmåttig[14], och i samma syfte att förkorta mellanaktsmusiken veklagas 1829 över "symfonier och rariteter, som, om möjligt, äro wida äldre och tråkigare än de pjeser de anwändts som ouvertyrer till"[29]. I en polemik 1840 om "de gamla och långa simfonierna" och "de dyra violerna"[35] anför försvaret att truppens dirigent ansvarar för programvalet och att utan musik skulle "konversationen under mellanakterna blifwa alltför trög", ty "ju bullersammare och raskare tempo i orkestern desto mera sorl i salongen". Om fiolerna generar kan man "wälja på flöjt, fagott, trumpeter och waldthorn". I regel ingår repetition kvällen förut, och att "12 [obs.] personer låter för twenne aftnars biträde betala sig med 30 Rdr R:gld" är

billigt[64]. I sammanhanget kan man också citera dessa ord från 1842[42]:

I morgon öppnas Thalias tempel härstädes för dess wigde prester och prestinnor, och önskligt wore att desse måtte få god inkomst, hwilket är nödwändigt, emedan utgifterna härstädes äro hwarje afton ganska dryga och uppgå wanligen till öfwer 90 Rdr Rgd, hwaremot inkomsten är ringa. Afgiften för hwarje biljett i första logeraden, Avantscenerne och Amfiteatern borde aldrig wara under 32 sk. bko; men man will så ogerna wika ifrån det gamla, och will derföre att priserna skola wara lika som när teatern inrättades. Så tycker emellertid icke orchestern, utan denna är af annan mening. Helst spelar den gamla stycken, men will dock hafwa hög betalning för strängar, komfonium och wäder.

För "en Theaterföreståndare med större trupp" menas 1841 en Malmösejour vara rent lotteri, "helst utgifterna hwarje afton spektakel gifwes uppgå till öfwer 90 Rdr Rgd; inkomsterna efter nuwarande priser kunna ingalunda hinna till 300 Rrd Rgd och har Theaterföreståndaren, såsom t. ex. Djurström, ca 250 Rdr att utbetala i aflöning om weckan, så, med 3:ne spektakler, bör han hafwa öfwer twå tredjedelar af det antal lokalen rymmer, om han ej med egen depens skall bereda nöje åt allmänheten"[40].

Inte bara för teaterägare och orkester fanns pengar att tjäna; lokala krafter användes dessutom för vakt, scenarbete, statering etc. Om vakten skriver man 1842[42]:

Under många år hafwa wi undrat öfwer hwarföre en korporal och twenne man af f. d. Konungens eget wärfwade regemente skola hwarje spektakelafton stå och frysa i husets yttre förstuga. — — — Stå de der för att skrämma bort några okynniga pojkar, så göra de föga gagn, ty sådane ses ofta i gångarne, och om wåldsamma uppträden ske utanföre huset, så lära dessa icke hindras, af denna wakt, hwars ordres skulle wara interessanta att läsa.

I bevarade recettredovisningar är de tre soldaterna oftast med och därtill ofta sex vakter vid logedörrarna och en vid "ena Theater-dörren"[102], enligt dåtida språkbruk (teater = scen) en av de två dörrar som från understa korridoren ledde till scenen — jfr Sundströms plan[g].

g) Vakt kunde behövas. 1815 bötar mekanikus Legats hustru, som harpolekt på scenen till makens konster men störts av några unga intränglingar, jagat ut dem och i korridoren slagit en tydligen oskyldig yngling. Han har

En som gjort sig extraförtjänster som affischör är den försupne "Skol Läraren" eller "Hospitals klockaren" Sturell, vilken örfilats av den Djurströmska truppens ordningsman för det han i en mellanakt "luffsade ut om redauen, och der medelst mindre passande åtbörder wäckte förargelse hos publiken"[97]. Han har stått på förscenen framför "den nedfällda rideauen", i konkursboet upptagen som "1. Rideau med block och linor samt wigtlod". Framför honom var en hissbar "Rampe med block och linor samt wigtlod och 14 lampor", dvs. 14 plåtar med ljushållare eller fat för talg: en stående post vid recetterna är talg, talgljus och vaxljus, men bara vid fattigrecetten 1824 upptas dessutom "Wekar och Terpentin till lamporna". Då Bournonville gasterat 1840 önskas "bättre belysning å theatern, så wäl i Rampen som emellan kulisserna, och hwilket bör, såsom nu brukats, ske med oljlampor och icke med ljus eller osande talgfat"[38]. Även 1830 gäller att "ekläreringen af rampen, wid spektaklets början temligt god, mot dess slut wanligtwis aftager så, att de spelande personerna äro inswepta i en halfskymning"[31]; ja, ännu 1842 syns ofta "jemte de spelande ett helt sällskap skuggbilder"[45].

Förscenen låg inom proscenieramen, vars sidor Sundström ritar i kulissperspektivets förlängning, alltså med logerna sällskapligt vridna inåt mot salongen. Om sidorna i stället som på den tryckta planen byggts parallella med husväggen må vara osagt, men rätt klart är att de sköt ut framför radernas ytterkanter, inte som efter 1868 låg indragna bakom dem. Så menar också Allehandas Rolf Frid (Carl Fridolf Björling) 1867 att man bör "på bredden utwidga scenen, hwilken både på densamma samt bakom kulisserna är mycket för trång"[53].

Närmade man sig scenen från motsatt håll, via sceningången från gården, kom man först in i ett smalt utrymme utmed östra gaveln, så beskrivet i försäkringen 1848:

stått "wid trappan till Corridoren, genom h*ken* man går till dörren för Theatren"[93]. Några "tjenstehjon" som vittnar har väl stått i korridoren för att passa upp på sina herrskap inne i logerna — och pojkarna har naturligtvis velat avslöja mekanikern-trollkarlens hemligheter! Vad gäller förstugan dras den ibland in i torgets redan då energiska folkliv. 1833 har t. ex. sedermera nöjespappan J. M. Fick råkat illa ut då han i mellanakten "promenerat utanför wärdshuset för att hämta frisk luft"[98].

En förstuga [1828: "1 Theater Magazin eller förstuga"] med en trappa af furuplankor till machineriet under Theatern, samt ett rum för Machinisten [1828: "Spisinrättning för Snikare"], med golf af furuplankor samt tak af öfra wåningens golf i båda.

Från det ursprungliga kulissmagasinet (1848 är det flyttat till vindsvåningen i en anslutande envåningslänga vid gatan) kom man alltså upp i maskinerirummet; och "från machineriet går en trappa af furuplankor upp till Theatern och derifrån till de 2ne öfwersta klädlogerne gå 2ne trappor af furuplankor"[86] — en av dem fortsätter på längdsektionen upp mot tågvinden. De sex klädlogerna låg tre ovanpå varandra i båda hörnen av östra gaveln, två i nivå med maskineriet, två i nivå med scenen och två fågelholkslika halvvägs upp mot tågvinden. De var utrustade med "4. st. runda glacerade Kakelugnar"[85] och i konkursboet finner man här "4. omålade bord och 1. bänk" samt förmodligen också "4. klädhängare" och "4. nattpotter" — två loger, att döma av Sundström de översta, saknade tydligen sådan luxuös inredning.

Och nu återstår husets brännpunkt: scenen, och maskineriet därunder. De beskrivs av Sjöborg:

Teatren jemte awant-scenen, som är 5 alnar, har en längd af 32 1/2 alen [alla ritningar ger ca 27 1/2; Sjöborg har råkat räkna in avantscenen två gånger], en bredd emellan främsta Kulisserna av 12 och en lika stor höjd. Teatren eger flera dekorationer, hwilka drifwas med walsar.

Friberg (liksom Molbech) följer förlagan vad gäller scendjupet men byter "walsar" mot "ett under theatern warande maschineri". Konkursboet har också bara "1. wals med draghjul och tillbehör" att driva "20. Coulisswagnar med tillbehör". Vagnarna stod givetvis i par, 2 × 5 på var sida — när en åkte fram försvann den andra och kunde påsättas ny kuliss. En inblick i ett sådant maskineri ger museets danska ritning av "Senen seet bagfra", ja det kan rent av vara originalmaskineriet vi ser. Också de danska ritningarna[h] ger nämligen sce-

h) Scendjup och bredd mellan främsta kulisserna är som hos Sundström och längden på salongens underdel nästan samma — överdelen skulle utvidgas bakåt i en övre amfiteater, korridorerna slopas och raderna dras ut dit och sänkas. Scen och salong har emellertid skjutits västerut och bak-

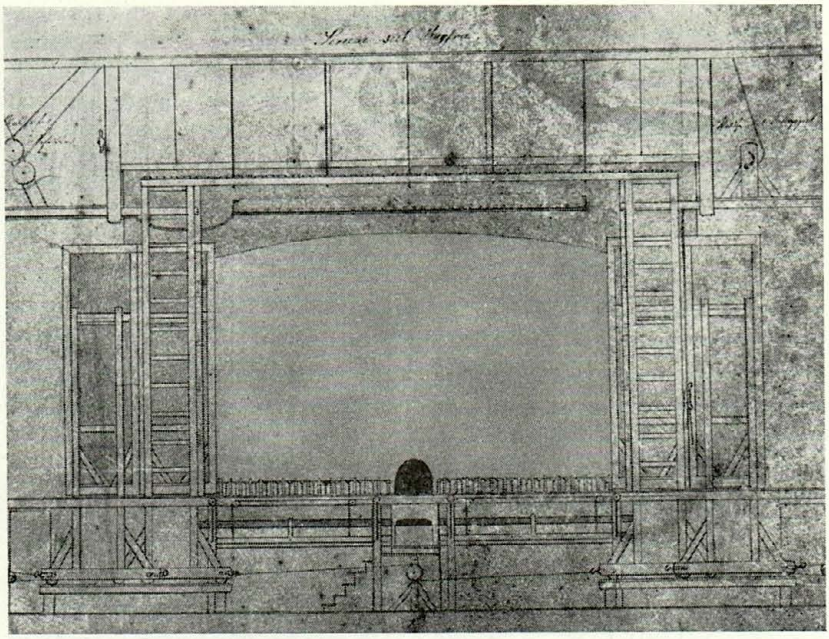

"Senen seet Bagfra", en anonym dansk ritning som eventuellt visar Malmö Teaters originalmaskineri och i varje fall ett i princip likartat. Malmö musei arkiv.

nen 2 × 5 kulisser — närmare bakom varandra och i mer spetsvinkligt perspektiv än på Sundströms plan, som dock kanske aldrig följts: faktiskt klagar man 1840 över "kulisserna, som stå nu för mycket rakt"[38]. Och två år senare höjs en röst för att man ska kalla in just en dansk expert[43]:

Förrän representationer å nyo börja härstädes, borde Theaterdirektionen göra något för den i början förfelade och nu dåliga theatern [alltså scenen], hwarwid wore högst nödwändigt att från Köpenhamn hitförskaffa någon som förstod att sätta theatern i ordning. Ett nytt golf är af högsta

om scenen är ett kulissmagasin. Ett nytt sådant ligger som vi sett 1848 bakom maskineriet i envåningslängans vind, och samma år kapas förscenen som på danska ritningen samt inrättas en övre amfiteater. Allt kan ha inspirerats av det danska förslaget, som då skulle stamma från 1840-talets mitt. Något samband med Langes planer (jfr not n) tycks det i varje fall inte ha.

behofwet påkalladt; men dessförinnan skulle theatern sänkas, hwarigenom mycket wanns för åskådaren men mest för Direktionen; ty derigenom kunde möjligtwis fondrideauerna kunna komma att upphissas, utan att blifwa, såsom nu ganska wäl synes, sönderbrutna. För uppdragandet af en sådan behöfwes 4 a 5 personer, och dubbelt så många för kulissernas framskjutande [tydligen för hand!]; men om machineriet iordningsattes, tarfwades naturligtvis wida mindre så kalladt machinfolk och åskådaren slapp äfwen att ofta, såsom nu är fallet, se en skyhög lind i den grefliga salen.

En scenförändring skulle alltså ha krävt 12—15 man. Några tidigare stickprov: "12. Man som biträdt på Theatren"[107], "1. Man vid Redauen" och "5. Schangementskarlar"[108], "4ra karlar till hjelp wid Schangementerne"[88], "10 Man, nyttjade dels som Machinister och till Herr Joh. Pettolettis Trampolin språng"[90]. Dessa år, 1815—23, tycks maskineriet ha fungerat bättre, och bolagets räkenskaper visar att teatersnickaren Palm övat flitig tillsyn[i].

Men onekligen verkar det som om teatern småningom fick förfalla. Klagan på det "gamla och dåliga" scengolvet[45] förnyas — och tycks ha noterats. Enligt försäkringarna är 1828 scen- och maskinerigolv av två tums plankor men 1848 "dubbla af plankor"; möjligen har de lagts om 1844, då det pågår en

i) 1814 har Palm 2/4 "repareradt Rideauen" och "sopat snö [!] af suffiter och fonder" liksom på "Hvalfvet" över salongen; följdrikt arbetar han inför nästa sejour i november "6 1/2. dagar med att i stånd sätta Theatren och rickta fonderne". 1815 har han 8/4 "smordt Blockarne till Redauen", 8/5 köpt 1 pund talg och 1 pund "Fäth" till "Theatren och Collische wagnarne" (för smörjning) och 27/5 "haft alla Bräderne uppe på Theatren emellan Collische wangnarne, smordt Blockarne till Fonderne, klistrad och hwittad Sufiterne, ändrat Machineriet och smort det" (ortografin är som synes inkonsekvent). Samma år har M. Flensburg 12/5 "til Colischernes reparation" sålt "2 pund Hvete Mjöl" (till lim!) och 8/12 till vagnarna 3/4 pund såpa, väl för att de skulle glida bättre. (Över huvud berättar verifikationerna om rutinen på "kåmedihuset" eller "oprahuset": hustru Elna och brandkarlen Lars gör rent, brandvakt går efter spektaklerna, sprutorna hålls nogsamt fyllda etc.) Om maskineriet kan f. ö. noteras ett sent klagomål av Cronholm 1865, nämligen att "då man här ser sig nödsakad att alltid låta ridån gå ned, så ofta en kulissförändring skall ega rum, så har man fått wänja sig wid, att blifwa afbruten midt i en akt"[80]. Något verkligt changement à vue gick alltså åtminstone på senare tid inte att åstadkomma.

minst tre månader lång reparation[47, 48], som dock inte specificeras.

Scenens höga läge bestod likväl som ett aber för "de spelande, hwilkas tunga effekter nu måste med stort beswär transporteras upp och ned för obeqwäma trappor"[54]. Det har sprungits hektiskt där och "Schangementskarlarna" har gjort misstag. När man 1827 gett Grillparzers rysansvärda Stamfrun anses att som "bewis på wår publiks bättre urskiljning bör anmärkas, att då decorationsförändringen i 5:te akten så totalt misslyckades att Grifthwalfwets tak ramlade helt och hållet ned på theatern, hördes knappast en fnysning"[27]; "fubbel hos machinisten bidrog ej litet att störa njutningen" av Calderons Lifwet är en dröm samma år[26]; och i Fästmannen från Mexiko förvånade det 1830 "att uti Hofmarskalken Prahlensteins rum finna kökshyllor, med derpå placerade kärl, anbragte"[30]. En kulissförväxling — eller en nödlösning!

Dekorationsbeståndet har 1842 hunnit bli skamfilat[43]:

Dekorationerna äro söndriga och lappade samt böra betydligt förbättras, och hwarwid äfwen kunde bortflyttas lyktpelaren, eller hwad det skall wara, å den förr wackra gatfonden.

Samma år skriver Friberg att teatern "ägt flere wackra, men i sednare tid skadade, af Målaren *Gernandt* förfärdigade dekorationer". Ännu användes alltså de första årens dekorer, som till stor del tycks ha utförts av Gernandt, enligt utsaga "på det mest tillfredsställande sätt"[7]. Redan Molbech skriver att teatern "har et ordentlig indrettet Maskineri, som drives med Valtseværk, og endeel gode Decorationer". Trupperna hade dock också egna dekorationer som kombinerades med de på platsen givna. Då en av teaterns första gäster, C. G. Lönnbom, 1813 sålde sin dekor ropade teaterdirektionen in "12. st. Blockar" och dess vaktmästare Werngren bl. a. "1. Decoration bestående af Fond och 6. Colischer af sammansydd Segelduk à 104 alnar", "6. st. Colischer af Läreft 54 aln." och "Diwerse Decorationer af väf och Läreft"[83]. Man ser att dessa dekorationer inte upptagit scenens hela djup på Malmö Teater (till det krävdes ju tio kulisser), där de förresten mycket väl kan ha varit med under invigningssejouren — Lönnbom var medlem av sällskapet och övertog det sedan.

Teaterbolagets räkenskaper visar också hur förrådet växer. Palm har 24/7 1813 klistrat "Bergs Collischerne och Suffiterna"; Gernandt betalas 19/4 1811 för målning av "2ne Fängelse Dörrar" och "En Dubbel Schilje vägg till Fängelse Decorationen" (126 kvadratalnar på var sida) samt för karduspapper och klistring; 9/2 1815 ersätts han för "en Massugn med dertilhörande Schul til Fridolin eller gången til järnvärcket"; och kollegan Drougge[7] har 9/12 1815 "målat Den Helige Laurentjus i Lefvensgröss En Bröst bild".

Förrådet av standarddekorationer — nya för var pjäs var det inte tal om — redovisas så i konkursboet 1818[24]: "1. löfskogs"-, "1. Stads"-, "1. sals"-, "1. bättre rums"-, "1. sämre rums"-, "1. bondstuge"-, "1. fängelse"- och "1. wildskogs"-dekoration, den sista värd 100 rd och resten i klump 350. Så lösa dekorelement: "1. fondrideau", 17 "surfiter" (redovisade 6+5+3+3), "1. schar" (molnvagn för nedstigande gudar), "3. partier skyar" (som ordentligt molnskockat scenen), "3. cabinetts dörrar" (praktikabla insatsstycken?), "1. Thronställning", "1. löst fouder", "2. lösa träd, 1. gräsbänk, 9. [!] altare och 1. spis", "1. Apollo, 2. Sjöar, 1. Strand 10. al lång [dvs. sjöresp. strandbräden uppställda längs hela fonden], 1. Obelisk, 1. swartmålat staquet, 7. berg af wäf och papper, 1. liten källa" samt "Diverse Theatre persedlar" och en mullrande "åskwagn".

Vi bänkar oss nu att åskåda ett par sådana scenförändringar för öppen ridå som maskineriet egentligen var avsett till: i en "Prolog uppförd på Privilegierade Theatern i Malmö till firande af Hans Maj:t Konungens Höga Namnsdag den 28 Januarii 1811"[6], skriven av den vittre skådespelaren och sedermera direktören Erik Wilhelm Djurström, som 1810—40 dominerade Malmö teaterliv nästan som Oscar Winge ett sekel senare. Prologen går i den svassande mytologiska hovstil som ärfts från barocken. I första scenen, då "Theatern föreställer en Park" — fyra par "sals"-pelare plus "löfskogs"-fond, dvs. en arkitekturpark för att underlätta den kommande förvandlingen? — har Mars (Herr Djurström), Vesta, Mercurius och Ceres, "Föreställande Rikets Fyra Ständer", samlats av lovsjunga Karl XIII, oartigt nog mest för importen av Karl Johan. Temat anges i en aria av Apollo (Herr Levin), som "nedkom-

Gernandts Fantasilandskap på Malmö museum ger en antydan om den bildsyn som bör ha präglat hans dekorer. Drar man in den högra trädstammen är det inte svårt att tänka sig tavlan som en tidstypisk dekorskiss, med en mörk förgrund av trädkulisser som ger djupverkan åt en romantisk landskapsfond.

mer i en sky" (charen?): "Kring Europa rygtet skallar/Kung! af din dygd och af ditt namn,/Och äran i sitt tempel kallar/ Den som du tryckt uti din famn./Med hjeltens vundna lager/ Han parar också den,/Som han af dygden tager/Som ädel menskovän!" Då varken Jupiter eller herr Levin biträdde vid invigningen 1809 härrör en anekdot Rolf Frid anför från denna kanske just från 1811[56]:

Då Jupiter, återgifwen af skådespelaren Levin, nedsteg i ett moln från skyarne, hördes han utropa så högt att det uppfattades af åhörarne: "Här sitter jag som på nålar!", en ingalunda wärdig situation för himmelens och jordens beherrskare [och inte heller för Apollon!].

Emellertid: lyckligt nedkommen avlyssnar Apollo lovsången över kungens fredliga dygder och finner att "Odödligheten

skall till efterverlden bära/Det namn, som älskadt är hos CARL den Trettonde,/Och skall en dag det bli hos CARL den Fjortonde!/Och nu, Odödlighet! du tjusande Gudinna!/Hvars Gunst de dödlige så ifrigt söka vinna!/Ditt tempel flytta nu ifrån Olympen ner,/Dig Sångens Gud i dag om denna ynnest ber!" Han bönhörs:

Apollo nedstiger ur molnet, som försvinner. Theatern förvandlas då till *Odödlighetens Tempel* [förmodligen så att fonden går upp och avslöjar en ny fond och de båda bakersta kulisserna]. Längst i fonden synes Gudinnan, omgifven af ett klart sken. På höger sida om hennes står Hans Majestät Konungens Bröstbild på en Piedestal, och på vänstra sidan Hans Kongl. Höghet Kronprinsens. Under Gudinnans fötter läses på Altaret: *Den 28 Januarii 1811*, och under Konungens och Kronprinsens Bröstbilder i Piedestalen deras Höga Namn Chiffre. — På de tvänne närmast Altaret stående Coulisserna synas följande sinnebilder: Uppå den till höger fyra brinnande hjertan, hvilkas låga förena sig i en. Inuti dessa hjertan läses: *Tapperhet, Religion, Konst, Idoghet.* Ofvanföre står *Enigheten* med Frukthornet, som hon håller opp och nedvändt, och inunder läses:

När mellan alla Stånd det herrskar enighet;

Till vänster syns *Lycksaligheten*, som äfvenledes har Frukthornet opp och nedvändt öfver Norra Polen af Jordgloben, och inunder läses:

Då vinnes högsta grad utaf lycksalighet.

Odödligheten sjunger en aria och lagerkröner tydligen kungligheterna, varpå det hela utmynnar i denna "Finale-Choeur": "Med tjusning uti glädjens famn/Sjunga vi, CARL! nu till din ära!/Ja, vår Kung! vår Prins! åt ert namn/Känslans heliga gärd vi bära."

Publiken och dess vanor

De fyra stånden företräddes av antika gudar: det var kungligheten *och* sig själv publiken apostroferade, när den åsåg denna prolog. Malmö Teater var här prototypen trogen, fungerade, låt vara i kungens frånvaro[j], som hovteater, som lokal

j) Då sångerskan Leocadie Bergnehr m. fl. artister från Det kongelige under Malmö läger 1848 spelade på teatern kom kungaparet dit. Och man inhämtar: "Efter representationens slut begärdes folksången, som spelades upp af orkestern och hela auditoriet instämde. — — — En särskild märkwärdighet hade aftonen derigenom, att detta war första gången någon Konung har warit på Theatern i Malmö, allt ifrån dess uppförande"[66].

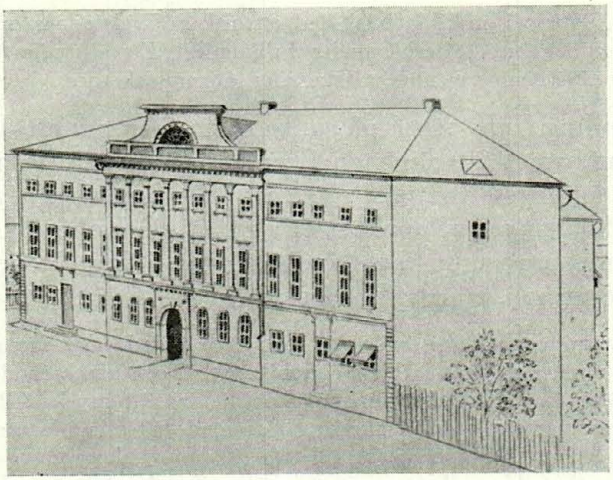

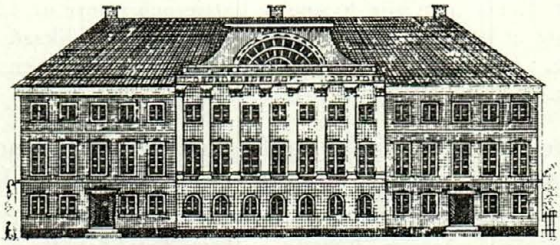

Torgfasaden före och efter ombyggnaden 1846—47[86]. På kammarherre Per Benjamin Sandels teckning ligger inkörsporten kvar, men på den undre bilden (detalj av ett reklamtryck 1847—49) har den försvunnit. Teckningen är möjligen av C. C. Dahlberg[23]. På båda bilderna ses t. v. ingången till teaterns förstuga.

för en självbespeglande festivitet. Så uppfördes också prologen vintern 1810—11, då Malmö enligt Halling var "uti ett lystrare tillstånd än någonsin tillförene eller efteråt". Övervintrande possessionater och bland dem nådigt upptagna ämbetsmän och borgare etablerade ett hov kring gustavianen Jacob de la Gardie, som också instiftade en Amaranther-loge:

Ordenssammanträden med bal och briljant supé följde nu tätt på hvarandra. De aftnar, som för dylika voro ledige, upptogos af spektakler, mid-

dagar och supéer i enskilda hus. Med ett ord, hufvudstadens och hofcirkelns seder och bruk efterhärmades fullkomligt. Ett alltsedan konungamordet år 1792 bortlagdt nöje, maskerader, återupplifvades.

Av Halling finns också på stadsarkivet bevarat ett dagboksfragment från 1820, där man flera gånger kan följa hur "det vanliga söndagssällskapet" efter att ha konverserat sig genom eftermiddagen går på spektaklet att avnjuta Kuhn & Lehmans gasterande pantomim- och lindansartrupp från Köpenhamn. 17/2 noterar han, måttligt imponerad:

En pantomime som passerade för efterpiece rogade mig mera, än den förut debuterade Bajazo, hvilken, ehuru konstlad och misslyckad jag fann honom likväl [rogade?] det respective publicum rätt mycket. Placerad i Avantscenen var jag utom synkretsen i afseende på alla i Loger sittande åskådare och således äfven utur tillfälle att lämna dem någon upmärksamhet, hvilket ibland kan vara roligt nog. Jag har altid tyckt, att de likna ett dockskåp, där alla dockorna äro i ordning upsatte i visse rader. Likasom där, finner man här de som se bättre och sämre ut. Likasom barnet gläder sig åt att pryda sine dockor på bästa sätt, likaså bemöda sig menniskorne, i synnerhet fruntimmerne, att efter hvar och ens smak, bäst tillpynta sig.

En inblick i dockskåpets "hofcirkel" med en landshövding som suverän ger den lista till fattigrecetten 1822[14], där de som tecknat sig för truppens "abonnementsspektakler" anmäler om de behåller sina platser. Första radens fem fondloger abonneras av lagman Wulf, excellensen greve Thott, (tiltulär)landshövdingen greve Thott (mittlogen), presidenten (och landshövdingen) friherre af Klinteberg och överste Clairfeldt. I sidologerna sitter lagmän, handelsmän, en friherrinna, en hovpredikant, en doktor, en kapten osv. Andra radens fondloger var mindre förnäma: en häradshövding, en bryggare, en handelsman, en traktör m. fl. Amfiteatern intar en mellanställning: här sitter bl. a. t. f. borgmästaren, en baron, en kapten och två häradshövdingar[k]. Vid societetsspektaklen är t. ex. 29/11 1831

k) Logerna blev f. ö. naturligtvis gärna familjebetonade, men på amfiteatern "syntes Malmö lejon hafwa sitt tillhåll". Detta enligt en dansk besökare 1860 som också finner att "salongen är temligen wäl inrättad, af ett angenämt utseende och wäl upplyst"[77] — det sista positiva omdöme som tycks stå att finna om den före ombyggnaden. Så var den också nyligen ommålad.

första raden likartad med landshövding Stackelberg i mittlogen, men kanske är det ett tidens tecken att 16/9 1838 teaterns direktionsmedlem F. H. Kockum intar mittlogen med landshövdingen greve Posse i logen bredvid.

Fördelningen av dessa i pris likvärda platser kan ha skett genom kutym eller genom att listan burits runt i nådig tågordning. Däremot förde priserna automatiskt den "enklare" publiken ner i parterrens grop eller upp i "höjderne", dvs. andra radens sida. Men påbjudet var det inte. Vid ett enstaka affischförbud 1834 mot "domestiker" på första raden och i andra radens fond invänds att nog finns vid "Kongl. theatrar" föreskrivet "att de, som råka till att bära bindmössa eller livré, icke få sitta utan i öfwersta raden", men "härstädes, hwarest hittills icke förmärkts någon rangsjuka, böra slika stadganden icke komma i fråga"[59].

Redan vår allra första publikbild antyder dock en social praxis. Stadsfiskalen — ännu 1829 "alltid närvarande vid Representationerne, för att åt tjenstens vägnar tillse ordning och skick"[94] — anmäler 4/11 1809 hos magistraten att "i de så kallade Avant Scens på ComedieHuset rökas Tobak, spelas Kort och tändas Ljus, under påstående Spectacler", saker som "dels beswära Åskådarne och dels äro wådeliga i afseende på Tobaks elden och Ljusen"[101]. I kungörelse samma dag förväntar magistraten "det endast erindringen om det opassliga uti utöfningen af slike tids fördrif å dessa ställen, är tillräckel. werkande — — — som förenämnde platser wanligen icke begagnas utan af Stadens bättre Inwånare"[92].

Brechts dröm om en rökande och distanserad publik är här över hövan förverkligad! Att publiken också med hans skällsord var "kulinarisk" visar en blick på de första fyrtio årens repertoar. Överlägset mest spelad (20 gånger) var Bäuerles förväxlingskomedi med sång Den förmente prinsen. 12 gånger sågs Bouillys Målaren och modellerna med musik av den populäre Méhul (i dansk version med musik av Du Puy spelas den ännu som Ungdom og galskab) och Lemières buffa De begge Crispinerne. Därnäst sånglustspelen Vildbrådstjufvarne, Den ondsinta hustrun, Hemligheten (alla 11 gånger) och Den föregifna skatten (10). Efemära vådeviller — men rättvisligen

må sägas att de mest var apéritif eller dessert, dvs. kortare för- eller efterpjäs. 10 gånger spelades emellertid också treaktarna Donaunymfen, romantiskt hopkok med sång, Envallssons "imiterade" sånglustspel Kronofogdarne och sångfarsen Rochus Pumpernickel samt Kotzebues femaktsdram Gustaf Wasa. Pjässnickare som Kotzebue (76 pjäser) och Scribe (46) spelades mest, vilket inte bör förvåna — nöjeslivet var inte så differentierat som nu och de kan ses som fabrikanter av sin tids gottköpsfilmer eller TV-serier. Namn som Shakespeare, Schiller, Kleist, Calderon och Beaumarchais förekommer, men de är otypiska. På 1830-talet, t. ex., hade 40 procent av pjäserna musik. Det sagda (efter något opålitliga annonser) må antyda smaken. Trolleri, akrobatik, hundcirkus och inte minst pantomimer, där huvudsumman tycks vara "slagsmål och de högsta komiska situationerna sparkningar a posteriori"[41], gouterades också.

Kanske dock inte mest av "den bildade allmänheten" (ett favorituttryck) i amfiteater och loger, den som alltmer odlade sin smak i Köpenhamn och kände de förebilder därifrån kritiken anför vid de från 1835 trots tillståndskrångel[34] talrika danska gästspelen. Redan i september 1839 annonseras i tidningarna lustturer till spektaklerna i Köpenhamn, man ironiserar senare "udenbys" över "Malmöboarnes särskilda bewågenhet" mot danska trupper[49], ja, 1859 skriver Cronholm att "höst och wår utgöres publiken i Kongl. Theatern till en icke ringa del af Swenskar och särdeles i September månad går ingen afton förbi, då man icke ser rätt många bekanta ansigten från de Skånska städerna"[73].

Dock, denna kontinentala attityd var av senare datum. En avväpnande bild av småstad ges däremot vid ett tyskt gästspel 1836, "då troligtwis största delen icke förmått uppfatta hwad som yttrats, men — — — skrattat högt då någon eller några, för att låtsa sig wara hemma i språket, wisat något småleende"[60]. Liknande betänkligheter väcker ett planerat franskt gästspel[44]. Om publikens pratsamhet skämtar man gärna och desslikes om dess lättrördhet — man begrät t. ex. mamsell Hoffmans Maria Stuart 1832 och trodde sig "se werldens åttonde underwerk på en Småstads Theater"[58]. Det antas 1827

"att det är samma publik som hwarje afton besöker spectaclerna — och man kan icke med den inskränkta folkmängd staden äger, påräkna en särdeles stor omwexling"[28]. Abonnemangen bidrog också att skapa en kotteribetonad publikcirkel, där man t. o. m. kunde få idén att ta med sin sällskapshund; en svarande i kämnersrätten 1830 menar också att någon lag om hattavtagning "icke varit kungjord, hvarken i Afficher eller från Theatren, i likhet med hvad i den förstnämde [på affischer] blifvit erindradt om hundar"[96]. Om denna incident på den livaktiga parterren vittnar stadsbokhållaren Beijer[95]:

att då Svaranden Niclas Malmquist ——— stått å Parterre och derigenom, att han haft hatten på hufvudet, samlat omkring sig en del personer, hvilka yrkat hattens aftagande, har [stadsfiskalen] Herr v: Häradshöfding Sylvan äfven dit inkommit och aftagit hatten, dervid Niclas med knytad hand gifvit Herr v: Häradshöfdingen ett slag för näsa och mun ———; tilläggandes vittnet, att före hattens aftagande, mycket oljud samt klappande med händerne ägt rum och dervid vittnet hört Niclas Malmquist i synnerhet vara högljudd samt yttra det han betalt sin skatt.

Avhyst blir också en bonde[4] som slagit kullerbyttor på parterrbänkarna och ropat att han kunde roa folk "lia bra som komianterne". Båda händelserna utspelades i mellanakten, då parterren gärna blev orolig. I Malmö första teaterrecension klagas 1827 över att "parterren härstädes wid sista representationen tycktes utgöras ensamt af nötknäckare, som med ett ihärdigt knäckande accompagnerade declamation[en], och emellan akterne, när fouraget tröt, uttryckte sin otålighet med fötterna"[25]. Och en annan gång vittnas:

Publiken i Malmö war wan wid de långa mellanakterna, så att somliga gingo ut, medan de qwarwarande besökte hwarandra i logerna, och konversationen war liflig och allmän: orchestern spelade Haydns symfonier i det oändliga, i platslogerna knäcktes nötter, och det war endast på parterren, den olyckliga parterren, i klämsel och hetta, som otåligheten icke kunde styras, utan bröt ut i stampningar, så wåldsamma, att man trodde att huset skulle braka ned, och som dämpades endast med, att den genomtrötta orkestern åter fick köra på med en symfoni, ehuru medlet icke werkade synnerligen mer än en mundfull watten för tandwärk.

Det är Bernhard Cronholm, som i ett par Små Bref 1861[79] berättar hur han ca trettio år tidigare som ung student med

några kamrater *gått* in till Malmö för att se Djurströms trupp spela Schillers Orleanska jungfrun:

För aftonen woro redan alla platsar sålda utom till parterre; den war icke numrerad och praxis war, att till den platsen sälja så länge någon wille köpa. Det gjorde också, att wille man hafwa plats, så skulle man wara framme i tide. Klockan 5 öppnades dörrarne; wi woro der på slaget och blefwo insläppta, hwarefter dörren stängdes. Der war så mörkt, att ingen kunde se en hand för sig, men der märktes besynnerliga ljud, som af hwiskningar och skratt; det föreföll något spöklikt. Emellertid då ögonen blifwit wanda wid mörkret, upptäcktes det, att dessa spöken utgjordes af en talrik publik, som redan intagit hwarenda sittplats. Det blew oss sedan bekant, att bruket war, att de som hade parterrplatsar begåfwo sig redan straxt efter middag till theatern, gingo en bakwäg under theatergolfwet och genom orkestern upp på parterren och sutto der, somliga med matsäck med sig, och afbidade i 4 a 5 timmar det skådespel de wille se. — — — Snart kommo allt flera åskådare, som skulle dela de återstående platsarne, och massan blef så tät och påträngande, att der man en gång kommit, der stod man fast som i ett skrufstäd.

En annan gång[71] berättar Cronholm att han sedan under studenttiden ofta stod instuvad här "i ett Ryskt ångbad" för att "få höra fragmenter af en 5-akts-tragedi med pro- och epiloger, och att få se så många delar af spelet, som de ogenomskinliga spektatörernes oroliga rörelser kunde medgifwa". 1848 tog emellertid parterren ett socialt kliv uppåt, och symtomatiskt är väl att det sedan är på platslogerna man fäster "polismyndigheternas" uppmärksamhet[68]:

De personer, som der woro samlade, företogo sig att ständigt afbryta spelet med olämpliga högljudda uttryck och deremellan kastades stycken af äpplen på parterrpubliken. Detta fortfor i 4 akter, utan hinder från wederbörandes sida.

Händelser som de relaterade är anekdotiskt tillspetsade och i så måtto snarare otypiska än typiska. Men att de alls förekommit låter ana en publik som jämförd med en nutida reagerade mer oförblommerat, ibland en smula rått men också med ett visst trivsamt småstadsmässigt samförstånd. Det är här naturligt att på parterr finna en skämtare som för att "parodiera bruket af theaterkikarne" satt "närmast orchestern och under hela spektaklet höll frammanför ögat ett stort sol-

glas"[43]. Och när "en beskedlig bondgumma, som warit inne på marknaden och nu på qwällen gått upp på komedien", vid det lyckliga slutet lät höra ett "ljudligt och smäktande" se så ja! från andra raden — då var publiken inte sen att applådera "så att aktörerne sjelfwe började wisa glada ansigten", medan den generade gumman kastade sig på dörren, följd av publikens "hurrarop och ideliga upprepade" se så ja![46] Och artisterna lär man ha brukat hylla med "läten af ugglor, ourang-outang, grisar och björnar, pipningar och hwisslingar och stampningar"[62]. Rena barnmatinén, förefaller det.

Inropningarna var flest vid sejoursluten, och att verkligen namnen ropats visar en klagan över den vanliga förvirringen när flera namn ropas samtidigt; och det tilläggs att de framkallade "aflade i få enkla men hjertliga ord för publiken sin tacksamhet"[38]. Ibland föredrog direktören rent av en avskedsepilog. Om en personlig ton mellan scen och salong vittnar också det faktum att Djurström, sedan han 1827 utsatts för något i landsorten ännu så ovanligt som en recension, gav replik från scenen: något förgrymmad men med "sann konstnärs-blygsamhet förklarade han sig willig att rätta de fel hos honom blifwit anmärkte"[27].

Bekantskapen med skådespelarna kunde också odlas på värdshuset eller när man vid deras recetter köpte biljett i förmånstagarens logi. Stjärnkult fanns redan. Den talangfulla fru Werligh[39] hyllades 1840 utanför sitt logi av 200 lundastudenter som gått (!) in till Malmö för att se Mulatten[37], och om en trupp på ridhuset och teatern 1844 skriver Cronholm 2/12 1854, alltså i en av sina karakteristiska minnesartiklar:

> Alla damer swärmade då för en af sälskapets medlemmar, den då widtbekante Alexander Gautier; detta swärmeri gick öfwer till extas; man talade, tänkte, drömde om intet annat än Alexander; — — — ungherrarne woro förtwiflade, de bemärktes icke mer; alla gifta män började frukta för sina hufwuden; alla förmyndare och fäder woro utom sig, enhwar befarade att det kunde blifwa frågan om någon mesalliance, någon enlevering, något symptom af den fria kärleken.

Ett dylikt symptom lyckades en herre kväva genom att på Östra Hamnbryggan örfila sin nygifta hustru, vilken ärnat "åtfölja en herr T., af Elfforsska truppens yngre medlemmar",

som en insändare diskret uttrycker det[69]. Vilka framgångar de "lejon" hade som enligt gammal sed sökte sig in på scenen under mellanakterna förmäler inte historien. "Ingen obehörig tillåtes Entré på Teatern", heter det visserligen på invigningsaffischen, och 1834 välkomnas "att tillträde icke lemnas åt någon annan å theatern än den, som har polett — — — hwarigenom mellanakterna betydligen förkortas samt de spelande lemnas ostörde"[59]. Men Cronholm vittnar från ungdomsbesöket[79]:

Då allt war förbi, war det midnatt eller deröfwer, ty fort gick det aldrig på de stora Djurströmska skådespelen; uppehållen woro oändligt långa; detta kom ej blott af de nödiga sceniska anordningarna, utan fastmer deraf, att mellan akterna war stor Cour på theatern, då gingo dit alla män af god ton, och allt hwad kritici hette; då recenserades den akt som förflutit, och man hade ett esthetiskt konversatorium, hwars liflighet stundom förhöjdes af champagnen, derwid pokalen kredensades af skönheten och i det perlande winet tömdes en skål till talangernas ära.

Djurström war då i sitt esse och hans lifliga lynne war aldrig mera inspireradt än wid dessa tillfällen; han war qwick och angenäm och stunderna flögo bort utan att man märkte hur tiden gick.

Parterrpubliken märkte det som sagt likväl. Om denna sed vid ett societetsspektakel, då amatörer och amatriser ur de "bättre" klasserna spelat för en salong även på parterr fylld med deras likar, berättar vår flitige sagesman Cronholm i brev till brodern 1838 att man under mellanakten på scenen "kunnat bjuda på ett glas godt vin eller punsch åt den som ännu icke blifvit full av nykterhet"[2]. Till "Musiken" vid detta spektakel redovisas f. ö. "2 1/8 Kannor Punsch", och till societetsspektaklen 1833 rent av "1/2 Stop Starkaste Sprit". Och en post som "18. Man Husharer 6. man Soldater och 1. trumslagare för förmiddagens Repetitjon 1 sup till mans" vid en recett 1815[14] är ingalunda otypisk. Också detta kan kanske ses i sammanhanget teater och sällskapsliv!

Teaterns förvandlingar 1848—68

Det sammanhanget bestod och består, men en mer odelad koncentration på scenen som bild och som rum anar man av den på 1830- och 1840-talen stigande frekvensen av tablåer och

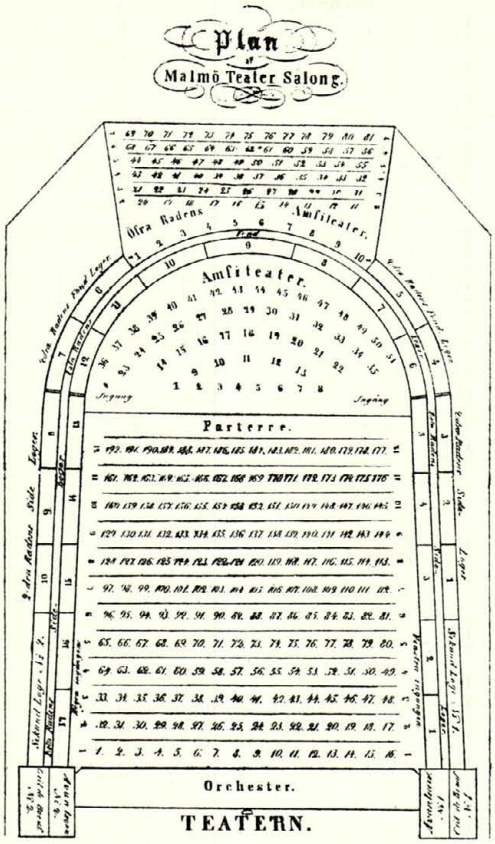

"Plan af Malmö Teater Salong" från tiden 1848—64. Malmö musei arkiv.

mer borgerligt ombonade vådeviller och lustspel. Tyngdpunkten tycks skifta från estradkonst till illusionskonst. Eller med en mycket grov generalisering; en tongivande aristokratisk publik som med förströdd välvilja betraktat vådevillens lustiga bönder har ersatts av en borgerligare publik, förtjust försjunken i en smickrande spegelbild av sig själv. Scenens indragning 1848, då den kom att ligga som en tavla helt bakom proscenieramen, är därför symtomatisk (bättre ljusmöjligheter spelade väl också in), och det är likaså logiskt att de frontalt mot scenen riktade platserna då utökades. Behovet av större

publikkapacitet var dock det mindre subtila huvudskälet till förändringen, så beskriven[50]:

Parterren och Orkestern hafwa blifwit slagne tillhopa med bestämda numrerade platser, under namn af numrerad Parterre. — — — Parterren blir härigenom en af de bästa platsarna i salongen. För Orkestern är plats emellan båda avantscenerna. Som bekant är gick theatergolfwet en betydlig längd ut ifrån ridån, häraf har man borttagit så mycket som ungefärligen Avantscenens bredd; och der inrättat plats för Orkestern. Avantscenerna komma nu att stå utanför rampen, hwarigenom det förut så beswärliga lampskenet nu icke generar. Ridån är icke flyttad. Widare äro på öfra raden trenne af fondlogerna hopslagna och bakre wäggen borttagen samt flyttad så långt tillbaka som korridorens bredd; på detta ställe är uppsatt ett sluttande golf med bänkar och numrerade platser. Genom dessa förändringar kommer Theatersalongen att rymma ungefär 150 personer mera än förut.

Andra radens fond kallas nu ogillande "en liten parterre"[65] och den tryckta planen visar bänkarna raka — beteckningen "Öfra Radens Amfiteater" är missvisande. Cronholm menar att i hans ungdom "war Malmö theater en af de största och wackraste bland alla rikets landsortsstäder, endast Göteborg gick öfwer den" och säger så om ombyggnaden 1848[79]:

Denna förändring war till skada; theatern war ursprungligen byggd efter akustiska reglor och i så fall lyckad, ty den passade särdeles wäl äfwen till koncertrum. Före ändringen hördes både tal och sång mycket bättre än sedan.

Och Rolf Frid menar att man vid ombyggnaden 1868 måste iaktta "att ej, som nu är förhållandet, ljudet går inåt"; olägenheten uppstår genom "att theatergolfwet ej utbygges till avantscenens slut, hwarigenom ridåen förhindrar ljudets strömmande utåt salongen"[53]. Sedan förscenen slopats fastnade alltså ljudet i den ridådel som hängde ner i proscenieramen. Däremot blev ljuset bättre annandag jul 1854[70]:

Theatern är nu både på scenen och i salongen eklärerad med gas, hwarmed början skedde i Tisdags och hwaröfwer försports mycken belåtenhet.[1]

[1]) Man varnar 1860 för gaslågorna i kulisserna[75] (en nyhet?) och strax därpå har det tagit eld i en rådsherre i Jungfrun af Orleans. Tillbudet avlopp lyckligt men visar "faran af att gaslågorna på kulisserna ej är [sic] täckta af glas"[70].

Annars är det, sedan Pødenphant 1836 funnit "theatret" vara "meget smukt" — i boken 1840[17] modifierat till "propert" — och Gillberg 1840 satt betyget "ganska smakfull", få positiva omdömen som ges om teatern. Något gjordes väl för underhållet — lapidariskt meddelas 1860: "Theatersalongen har blifwit målad och omputsad"[74] — men det allmänna omdömet är att teatern inte motsvarande tidens krav. Direktören Roos[18] fann 1864 att sedan 1861 "hade några nya dekorationer och en ny ridå blifwit målade till teatern; men salongen var i ännu sämre skick än förut". Han bekostade därför en ansiktslyftning (Snällposten 20/10 1864, Roos inom hakparentes):

I första logeraden äro alla bänkarne stoppade och öfwerklädde, hwarjemte förhydningspapper [mattor] är lagdt på golfwet i logerna: och på amfiteatern (nu kallad parkett) är helt ny inredning, derwid de gamla bänkarne äro borttagna och nya beqwäma bänkar med stoppning och ryggstöd [klädda och beqväma bänkar med ryggstöd] ditsatta; platsernas antal är förminskadt, hwarigenom utrymmet blir större; [Amfiteaterns golf omlades] dertill är golfwet klädt med förhydningspapper och mattor. Wid båda uppgångarne till amfiteatern äro beqwäma garderober inrättade [små toalettrum, der de spektakelbesökande fingo sina ytterplagg förvarade].[m]

Emellertid: teaterns ägare funderade på att använda den för andra ändamål, varför man 1867 beslutat skynda till dess räddning och förverkliga länge närda planer[n] på ett aktiebo-

m) Längdsektionen visar teatern med dessa förändringar. De kan ju ha planerats tidigare, men troligen är väl ritningen från 1864. De fyra raka bänkarna på parketten saknar ryggstöd, men för den finessen kan man ju ha bestämt sig i efterhand. Naturligtvis kan ritningen också vara schematisk på den punkten och ha gjorts till ledning för ombyggnaden 1868. Av signaturen, O. L., verkar det svårt att få ledning. — Att den tryckta planen är från 1848—64, dvs. mellan parterrens och amfiteaterns ombyggnader, ser man nu med visshet.

n) Redan 1861 skriver Cronholm om direktören vid det här ofta gasterande Folketheatret i Köpenhamn: "Antag, att Kammarrådet Lange öfwertager theatern i Malmö, att han bygger en tredje loge-rad, höjer upp parterren och gör den till första plats, inrättar salongen fint och komfortabelt så att man får en warm lokal, får sitta på beqwäma platsar och icke 'som höns på en pinne' [en klar antydan att bänkarna saknat ryggstöd], att han

lag för inköp och ombyggnad av teatern[81]. Läse- och klubbsällskapet har väckt frågan och vid senaste sammanträdet förevisat ritningar till ombyggnaden samt inbjudit till aktieteckning. Inköp skedde med tillträde 1/4 1868 och vid sammanträde 27/5 redogör interimsstyrelsen för köpesumman 60.000 rd (inkl. Stadt Hamburg med trädgård) samt beräknad ombyggnadskostnad 25.000 rd. Ritningar, "uppgjorda af arkitekten H. Müller[o] ifrån Stockholm", godkändes[82]:

Enligt dessa kommer scenen äfwensom nuwarande parterren och parketten att sänkas ned i bottenwåningen, och salongen, som härigenom winner omkring 100 nya åskådareplatser, kommer således att innehålla tre étager och skall utan twifwel taga sig ganska ståtlig ut. Bland öfriga ändamålsenliga förändringar nämna wi nu endast, att sittplatserna på den nya parketten blifwa beqwäma och försedda med ryggstöd [!]; att en stor och wacker foyer kommer att öppnas i jemnhöjd med 1:sta radens loger, samt att hela lokalen, korridorerna inbegripna, blifwer uppwärmd och ventilerad efter nutidens fordringar.

Andra förslag hade funnits. Varför inte i stället för "lappwerk" en helt ny teater, grundad "på så små aktier, att sjelfwa arbetaren kan deltaga deri", frågar Malmö Handels- och Sjöfarts-Tidning 26/11 1867 — i nästa nummer medges dock att tomtfrågan kanske bleve olöslig. Eller, menar Rolf Frid, varför inte inreda den nya teatern "i den åt torget liggande façaden"[53]. Och en insändare vill folkbilda och uppnå flest, bäst och billigast möjliga platser genom att "den hittills följda cirkelformen helt och hållet förkastas". Som förebildliga framhålls Köpenhamns Casino- och Folketeatrar[54].

Alltnog, man valde cirkelformen och teatern stängde sina portar efter en soiré av elementarläroverkets gosskör, "ett af-

förser scenen med alldeles nya dekorationer" och spelar här i maj och september — då skulle man "få uppfylld en önskan, som man länge här hyst" men inte kunnat realisera. Är detta blott en fantasi? Nej, Cronholm tror sig nästan kunna säga att "det är något mera" — Lange var tydligen verklig spekulant[78].

o) Herman Müller (1840—1919), son till Kungl. teaterns dekoratör 1838—52 Georg Albert Müller och själv under 1860- och 1870-talen en habil dekoratör på Stockholms privatteatrar[3].

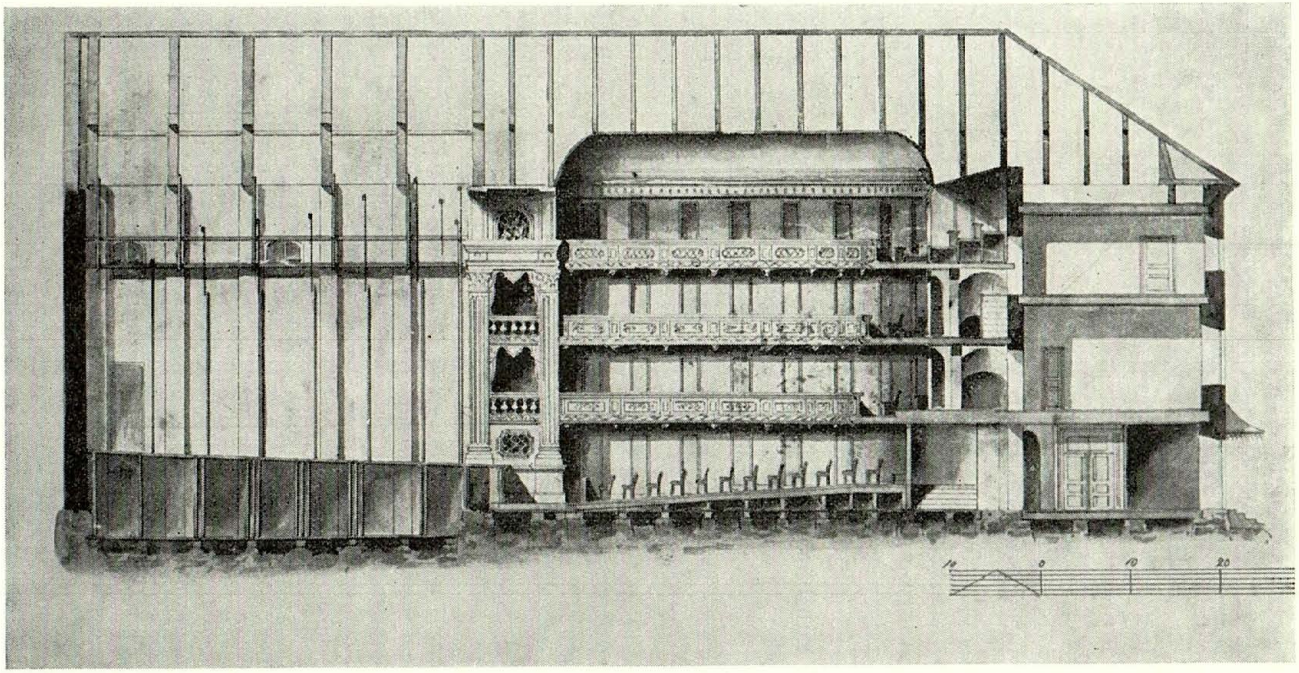

Längdsektion i "Projeckt till förändring af Malmö Theater", signerat "H. Müller, fecit" och påtecknat med byggnadsnämndens godkännande den 4 juni 1868. Malmö musei arkiv.

sked, ett wackert afsked af samhällets uppwäxande ungdom åt det konstens tempel, som under sextio år warit ett hemwist för wår bildning och wåra nöjen"[55]. Rivningen börjar i juni[56] och Rolf Frid berättar tre månader senare att "det gamla rucklet [!] nedrefs till största delen, och för den nyfikne, som nu öfwerskådar det redan werkställda arbetet, reser sig ett det lilla wackraste Thalias tempel"[57].

Ritningarna till det templet finns alltså kvar i museets arkiv, färglagda, försedda med Müllers signatur och byggnadsnämndens godkännande: två planer, en längdsektion, två tvärsnitt (vid prosceniet resp. scenens mitt) samt ritningar till den griljerade taköppning i salongen som fanns kvar vid rivningen 1961 och till en tydligen aldrig utförd plafondmålning. Takgallret är förgyllt, draperierna i proscenieramen mörkt vinröda med guldbårder nertill och guldsnoddar samt själva ridån vit med dekor i ljusblått och guld. Raderna är vita och salongsväggarna ljust vinröda (jfr dock färgbeskrivningen nedan). Slutligen finns tre ritningar över den anslutande längan vid gatan, som nu helt disponerades av teatern: undervåningen var klädloger och vinden magasin.

Teatern förevisades 23/10 för aktieägare och inbjudna. Handelstidningen 27/10 finner salongen behaglig och noterar klassmedvetet: "Inga stående platser, ingen afbalkning." Allehanda 24/10 är utförlig (Snällposten 24/10 supplerar):

Salongen är i sitt nya skick mycket smakfull. De i hwitt och guld prydda trenne logeraderna smeka ögat, framstående mot den mörkröda grunden, samt äro försedda med passande emblemer [SP: rader "hållna i ljus färgton och ornerade i brons"]; avantscenerna med sina refflade kolonner mot mörk grund samt smakfulla draperier; parketten med sina lätta bänkrader och rymliga platser; den präktiga gaskronan [SP: "en förgylld gaskrona med 60 lågor"] och den wäl målade ridån, allt gör att man trifwes wäl — — —. På scenen äro twenne nya principer applicerade, den af skärmar [enligt ritningen fem på var sida] i stället för kulisser, samt af stark belysning uppifrån, hwarigenom effekten betydligt förhöjes. Dekorationerna äro effektfulla samt målade med mycken talang. — — — Det är hr Möller [SP: "dek.målaren hr H. Müller i Stockholm"] wi hafwa att tacka för de dekorationer som wi i går för första gången hade nöjet att beskåda, bland hwilka wi isynnerhet nämna en pelarsal, ett rum med interiör i bakgrunden, en torg-dekoration (hwars fond war mästerlig) samt ett skogspartie. Möblerna öfwerensstämde ej riktigt med dekorationerna.

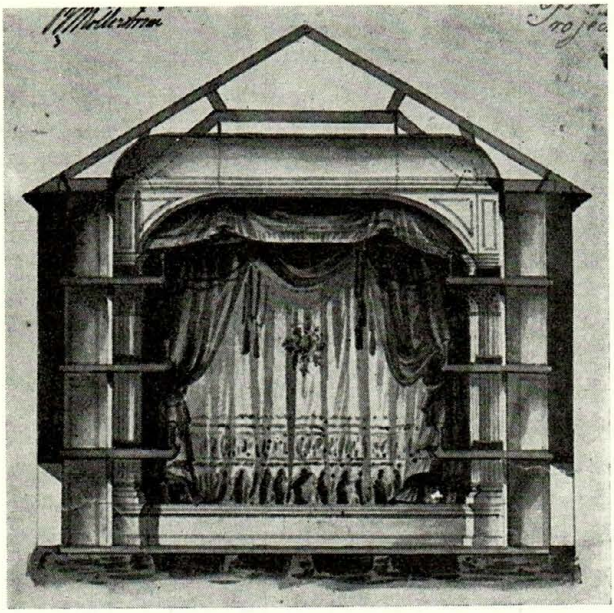

Tvärsnitt vid ridån i "Projeckt till förändring af Malmö Theater" 1868. Malmö musei arkiv.

Äfwen kunna wi ej gilla, att fasta masker blifwit begagnade i stället för lösa, emedan de i längden trötta ögat och åstadkomma enformighet [ett eko av inför ombyggnaden uttalad åsikt att ingen teaterdirektion bör "tillåta någon målare att måla spisar, speglar, bord, taflor, gardiner eller dylikt på en rumdekoration, allt sådant kan och bör wara löst, att påsättas eller borttagas efter behof"[54]. De mindre smakfulla draperier, som anwändts till tak i somliga rum, borde äfwen utbytas mot nya [övermaskineriet, se Lekholm[13]].

Snällposten finner allt "ändamålsenligt, wisserligen enkelt, men smakfullt och komfortabelt". Och efter själva invigningen 1/11 skriver Allehanda 4/11:

Omdömet om den nyinredda teatern är enstämmigt berömmande. Äfwen är man mycket belåten med foyern, i hwilken man under mellanakterna kan erhålla behöfliga förfriskningar; detta så mycket mer, som den äfwen besökes af damer [!], hwarigenom liksom ett sällskapslif derstädes uppkommer.

Också Snällposten 5/11 finner foyern "trefligt inredd" men anmärker att i dess buffet är husets restauratör hr Stöhr för dyr, "en portion glace kostar t. ex. 50 öre". Dessutom är man syrlig mot den av teaterdirektör Rohde upplästa prologen, "skrifwen för tillfället af Gud wet hwem". Den avtrycks, och något mästerstycke är den väl inte. Efter en återblick på den tid då man ville se "riddarstycken och damer med utslaget hår" bejublar den ombyggnaden: "Af ljus och värme nu man njuter,/der köld och mörker rådde förr,/och smakfull trefnad oss omsluter/här inom hvarje välstängd dörr."

*

Anders Sundströms graciöst svängda teater på ritningen 1807 undergick, kanske av brådska, kanske för att sänka kostnaderna, vid bygget en allmänt förenklande och uträtande förändring — men i princip är det ändå samma sociala oval vi står inför. Det sammanhållande är första raden, vars linje framtill sluts av avantscenlogerna och förscenen i samma nivå. Genom förscenen dras skådespelarna in i det sällskapliga sambandet, och genom sin till första radens fond anpassade rundade stigning ingår också amfiteatern i denna enhetliga konstruktion som svävar över parterrens grop. Den andra raden speglar blott den första. Dövar man sitt sociala samvete och tänker bort från parterrens sträckta halsar upplever man ett intimt slutet rum, sannolikt stämt i olivgrönt mot vitt och med sin spartanska avsaknad av textilier fiollådelikt vibrerande — för det konversanta mumlet, för vådevillernas lekande toner och för mamsell Hoffmans lite gråtmilda silvertunga i Djurströmska romantismer. Något rustikt finns likväl också över lokalen: den tar inte anstöt av enstaka skallande eder från parterr, även om landshövdingens ögonbryn dras samman något och stadsfiskalens öron spetsas.

Vi har nu sett lokalen undergå två viktiga förvandlingar. Ingreppet 1848 framstår som en nödlösning med betänkliga konsekvenser. Den fula utbyggnaden i andra radens fond stör rummets harmoni, men scenens indragning är värre: den ödelägger akustiken och förråder den arkitektoniska tanke som

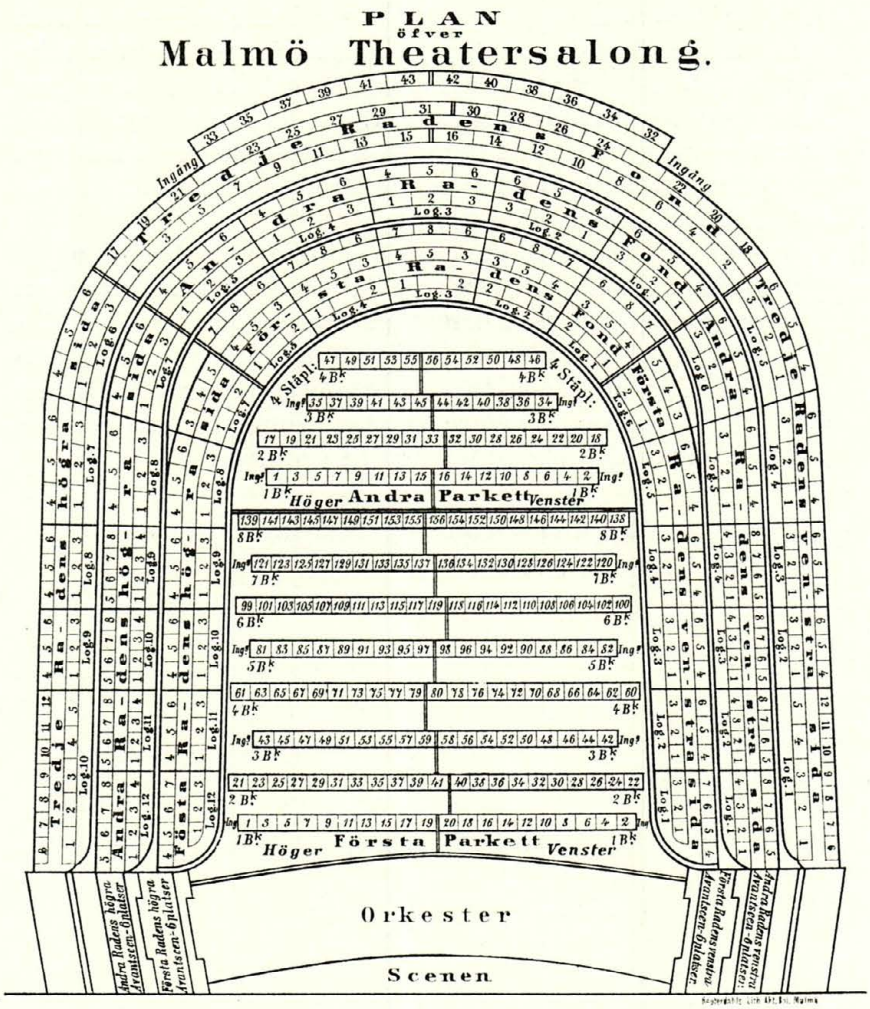

Plan över teatern efter ombyggnaden i Malmö Stads Adress-Kalender 1879.

gjort scenen till en del av helheten. Emellertid: det var så man ville ha det. Samma försvar får väl användas för den övertunga färgsättningen vid ombyggnaden 1868, som kan tyckas mer radikal men är på ett helt annat sätt genomtänkt (utom möjligen byggnadstekniskt[13]). Den ovala formen får förnyad

accentuering, den nya parketten dras in i helheten — och även om man kan sörja det trevliga kulissmaskineriet bör man minnas att det här tydligen fungerat skralt och att principen som sådan inte motsvarade tidens krav. Att dessa 1868 skulle fått vika för antikvarisk pietet när det gällde den enda teatern i en stad med 24.000 invånare och i en tid då sådana föredömen var ovanliga vore orimligt begärt.

Av vår tids Malmö kunde man möjligen ha begärt något mera, när en lycklig slump (eller olycklig?) nu ville att Sveriges äldsta bevarade offentliga teater[5] låg just där. Alltnog, efter ytterligare några, principiellt mindre viktiga förändringar föll Malmö Teater för grävskoporna hösten 1961, sedan den stått övergiven i tjugotre år. Man erinrar sig några av de ord teaterdirektör Rohde fått att läsa i prologen 1868:

Må sekler komma och försvinna,
förinnan denna scen förgår!

	Sjöborg 1812	29 jan. 1815	27 nov. 1819	6 dec. 1820	28 febr. 1823	16 sept. 1838	Friberg 1842
1. radens loger	17 med 6—8 pl.	17 × 6 (102)	17 × 6 (100)	17 × 6 (100)	17 × 6 (102)	17 × 7 (119)	17 × 6
Avantscen-loger	2 × 6	2 × 4 (8)	2 × 4 (8)	2 × 4 (8)	2 × 4 (8)	—	2 × 4
Amfiteater	50—60 inkl. ståpl.	51 (51)	51 + 10 ståpl. (38 + 0)	51 (46)	51 (49)	51 + 4 (49 + 2)	59 inkl. ståpl.
2. radens fondloger	17 loger i raden, 6—8 pl. i varje loge	7 × 6 (42)	7 × 6 (38)	7 × 6 (36)	7 × 6 (38)	13 × 7 (55)	17 loger i raden, 6 pl. i varje loge
2. radens sidologer		10 × 6 (43)	6 × 6 (26)	6 × 6 (36)	6 × 6 (8)		
2. radens platsloger			2 × 16 (5)	2 × 16 (0)	2 × 16 (0)	2 × 13 (0)	
Oxögon	2 × 6	2 × 4 (8)	2 × 4 (1)	2 × 4 (6)	2 × 4 (2)	—	2 × 4
Parterr	200—300 inkl. ståpl.	179 inkl. ståpl. (112)	199 inkl. ståpl. (103)	241 inkl. ståpl. (110)	225 inkl. ståpl. (79)	134 + 20 ståpl. (108 + 0)	200 inkl. ståpl.
Inalles	478—656	450 (366)	488 (319)	520 (342)	504 (286)	445 (333)	479

Teaterns publikkapacitet 1812—42 enligt Sjöborg och Friberg, samt enligt en bolagsrecett 1815, tre fattigrecetter 1819—23 och ett societetsspektakel 1838. 1815—23 betyder första siffran biljetter till salu och den inom parentes de verkligen sålda — 1838 tycks däremot ytterligare 40 ha sålts "i luckan". Medelsiffran för 18 recetter 1810—24 är så låg som 260, men då det 25.3.20 bara fanns 151 åskådare ser Halling i dagboken det också som typiskt för att fattigrecetterna tyvärr "afskräcka åskådare" även under annars välbesökta sejourer. Filantropin tog sig dock uttryck i nogsamt noterade överbetalningar. Andan utläses i en av de versar[22] som avsjöngs vid societetsspektaklen 1837: "O! låt oss rädda hvad som än kan räddas/af land och folk från fattigdom och fall,/att ej en strand må nås af Sundets svall,/der grafvar blott åt lastens offer bäddas." — I övrigt må antecknas, att till vanliga föreställningar skedde abonnemangsteckning före sejourens början och likaså (utom i biljettkontoret) även köp av enstaka biljetter ofta i direktörens logi och från ca 1840 i regel hos stadsbetjänten Pettersson på Mårtensgatan. I vissa fall låg abonnemangslistan utlagd på Cronquistska tryckeriet eller i Cronholmska bokhandeln.

Källor.

(Siffrorna korresponderar med hänvisningar i det föregående. Vad gäller de tidnings- och aktserier där ingen siffra finns är de ställen som åberopats klart angivna i texten, vilket också gäller åtskilliga här icke upptagna ställen i övriga serier. Samtliga nämnda serier har i princip konsekvent genomgåtts.)

Tryckta källor (utom samtida tidningar).

1. Bager, Einar: Ett resande teatersällskap på 1700-talet. (MFÅ 1943.) Malmö 1943.
2. Bernhard Cronholms brevväxling (s. 75 f). Malmö 1949.
3. Bjurström, Per: Teaterdekoration i Sverige (s. 70). Stockholm 1964.
4. Bodman, Erik: Hur man roade sig i Malmö för hundra år sedan. (MFÅ 1938). Malmö 1938.
5. Bæckström, Arvid: Teater i Malmö och Lund i början av 1800-talet. (Teaterhistoriska studier. Skrifter utg. av Fören. Drottningholmsteaterns Vänner II.) Uppsala 1940.
6. Djurström, Erik Wilhelm: Prolog uppförd på Privilegierade Theatern i Malmö till firande af Hans Maj:t Konungens Höga Namnsdag, den 28 Januari 1811. Lund 1811.
7. Fischer, Ernst: Om målare i Malmö för 100 år sedan. (MFÅ 1933.) Malmö 1933.
8. Friberg, J. O.: Malmö Stads Historia och Beskrifning från äldsta intill närwarande tid (s. 273 f). Malmö 1842.
9. Gilberg, J. Lorentz: Beskrifning öfver Malmöhus län (s. 75). Lund 1840.
10. Groothoff, Otto: Den första galapremiären. SDS 10/10 1959.
11. Halling, C. C.: Minnen (s. 59, 84 f). (Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning, 1878.) Lund 1879.
12. Isberg, A. U.: Handbok med uppgifter och förklaringar till A. U. Isberg s:rs historiska karta över Malmö stad av år 1875 (s. 155 ff, 350 ff). Malmö 1922.
13. Lekholm, C. G.: Malmö Gamla teater. (Arkeologiska och byggnadshistoriska fältarbeten 1961. MFÅ 1962.) Malmö 1962.
14. Ljungberg, Leif: Några anteckningar om fattigvården i Malmö under början av förra århundradet. (MFÅ 1938.) Malmö 1938.
15. Molbech, Christian: Breve fra Sverrige i Aaret 1812. Første Deel (s. 104 f). Köpenhamn 1814.
16. Nordensvan, Georg: Svensk teater och svenska skådespelare från Gustav III till våra dagar, I (s. 40). Stockholm 1917.

17. Pødenphant, W. S.: Fragmenter af en Dagbog holden paa en Reise i Sverrig (s. 24). Ålborg 1840.

18. Roos, J.: Gömdt är icke glömdt! Några och tretioåriga teater-anteckningar (s. 200 f). Stockholm 1871.

19. Sjöborg, N. H.: Skånes Historia och Beskrifning. Tredje delen om Malmöhus län (s. 174 f). Lund 1812.

20. Tomner, Lennart och Helander, Olle: Malmö genom tiderna (s. 71). (Ett bildverk om Malmö.) Malmö 1954.

21. Utdrag af Protocollet hållit vid Bolags-Stämma med Delägarne uti Theater och Värdshus-Byggnaden vid Gustaf Adolphs Torg i Malmö den 15 Junii 1807. Lund 1808.

22. Versar afsjungne vid ett till förmån för Malmö Stads Fattig-Arbets-Inrättning uppfördt Societets-Spectacle på Hennes K. H. Kronprinsessans Födelsedag den 14 Mars 1837. Malmö 1837.

23. Widerberg, Bertil: Ny C. C. Dahlberg-bild? SDS 17/11 1964.

24. Österdahl, Herman: Malmö Teaters hundraårsjubileum. En historisk återblick. I—XII. SDS 11—23/10 1909.

Samtida tidningar.

— Lunds Weckoblad (Nytt och Gammalt) 1807—27.

25—57. Malmö (Nya) Allehanda 1827—68: 9.10.27[25], 23.10.27[26], 30.10.27[27], 6.11.27[28], 4.2.29[29], 13.10.30[30], 20.1.30[31], 27.1.30[32], 22.10.34[33], 27.8.39[34], 4.4.40[35], 14.4.40[36], 2.5.40[37], 9.5.40[38], 1.8.40[39], 16.2.41[40], 17.4.41[41], 29.3.42[42], 10.5.42[43], 12.7.42[44], 20.12.42[45], 30.9.43[46], 21.5.44[47], 24.8.44[48], 5.10.47[49], 8.3.48[50], 11.11.54[51], 28.2.55[52], 14.12.67[53], 12.2.68[54], 10.6.68[55], 13.6.68[56], 19.9.68[57].

— Malmö Handels- och Sjöfarts-Tidning 1867—68.

58—65. Malmö (Nya) Tidning 1813—54: 27.10.32[58], 6.9.34[59], 20.2.36[60], 22.10.36[61], 17.3.38[62], 14.3.40[63], 11.4.40[64], 8.4.48[65].

66—82. Snällposten 1848—68: 10.7.48[66], 10.12.49[67], 24.12.49[68], 22.4.54[69], 28.12.54[70], 3.5.56[71], 20.12.58[72], 8.10.59[73], 26.4.60[74], 28.4.60[75], 12.5.60[76], 10.1.61[77], 16.3.61[78], 14 o. 16.11.61[79], 18.3.65[80], 21.11.67[81], 28.5.68[82].

Otryckta källor.

83—84. Auktionskammarens protokoll 1810 och 1813 (MSA): 8.10.13[83], 20.11.19[84].

85—86. Brandförsäkringar 1828—68 (Skånska Brands arkiv): nr 297 1828[85], nr 2386 1848[86] (försäkringsbeskrivningarna signerade av Cornelius Hegardt resp. F. H. Kockum).

— Brandsyn 30.3.09 i besiktningsprotokollet 1809 (MSA).

87. Falkman, Ludvig B.: Minnen (s. 39 ff, 557; maskinskrivet ex., MSA).

88—90. Fattigrecett-redovisningar i fattigvårdens räkenskaper 1810—24 (MSA): 5.12.15[88], 6.12.20[89], 28.2.23[90].

— Halling, C. C.: Dagboksanteckningar 1820 (MSA).

91. Inkvarteringskammarens räkenskaper, innel. handl. 1809—10 (MSA).

92. Kopieboken 1809 (MSA).

93—99. Kämnersrättens domböcker 1807—49 (MSA): nr 68 1815[93], nr 360 1829[94], nr 9 1830[95], nr 24 1830[96], nr 196 1833[97], nr 410 1833[98], nr 486 1835[99].

— Lagfartsprotokollen 1834, 1851, 1853, 1857, 1868 (MSA).

100. Pødenphant, W. S.: Udkast til Rejsejournal, 3 Heft (Teaterhistorisk Museum, Köpenhamn).

101. Rådhusrättens domböcker 1807—30 (MSA): innel. handl. 4.11.09[101].

102. Societetsspektakel-redovisningar i fattigvårdens (1831) och fattigarbetsinrättningens (1832—38) räkenskaper (MSA): 16 o. 17.9.38[102].

103. Spinnhusavgifter i kronoräkenskaperna 1809—17 (MSA).

104. Teater- och värdshusbolaget, konkursansökan och konkursbouppteckning 15.6.18 i konkursakterna 1819 (MSA).

105. Teater- och värdshusbolaget, privilegieansökan 2.10.09 (Riksarkivet, Städers akter vol. 42) och bifall till densamma (Riksarkivet, kammarexpeditionens registratur 6.11.09).

106. Teater- och värdshusbolaget, resandejournaler 1813—20 (MSA).

107—108. Teater och värdshusbolaget, räkenskapsverifikationer (för bolagsrecetter, maskineriets vård m. m.) 1811—16 (MSA): 29.1.15[107], 8.12.15[108].

Lämnad till tryckning den 3 februari 1965.

Medeltida mässboksblad

Av Gunnar Samuelsson.

I mitten av maj, då skolan gästats av censorer och tömts på fjärderingare, brukar det bli någon tid över att gå igenom och helt enkelt "städa" i de ganska anspråkslösa samlingar, som i skolans värld kallas ämnesinstitutioner. De historiska kartorna förvaras i ett sådant institutionsrum på skolan. I detta står också ett äldre skåp, som förmodligen följt med till den nuvarande skolbyggnaden år 1879, när skolan lämnade sina tidigare lokaler vid Norra Vallgatan. Lådornas innehåll är ytterst alldagligt, föråldrade kartförteckningar o. dyl., och undertecknad var i våras närmast beredd att utrymma hela skåpet. Fördenskull avlägsnade jag också infordringspapperen ur lådorna. Innan högen skulle bäras bort, tog jag i ett sådant papper. Det hade förefallit osedvanligt tjockt. Det visade sig vara en pärm. När jag vänt på den, fann jag också, att den sida, som legat nedåt, bar en påskrift: Blad ur ett missale från medeltiden. Inför denna påskrift gör man sig givetvis besvär ett att öppna pärmen. Inuti låg vad rubriken utlovade. Sakkunskapen vill emellertid kalla textbladet ett parti ur ett *graduale*, eftersom det rör sig om mässans sångpartier. I övrigt förefaller uppgiften alldeles riktig. Vid sidan av gradualebladet påträffades ett vanligt papper i folioformat — Lessebo i vattenstämpeln. Gradualebladets text var här utskriven av någon, som känt till och åt skolan velat bevara medeltidsklenodens innehåll. En datering till "15 de århundrade" lämnas som underrubrik. Själva sångboksbladet är i formatet 37 × 47 cm. Texten är vackert präntad och har varit möjlig att läsa för en samling personer, även om de stått på ett mindre avstånd, d. v. s. lämplig för en gosskör. Mellan textraderna löper de sedvanliga fyrlinjerade not-raderna med medeltida noter. De förefaller relativt lika dem, som än i dag används i katolska kyrkan.

Mässboksbladet är skadat på mitten. Det har tydligen ut-

gjort omslag kring en bok under sin förnedringsperiod under reformationens första sekel. I S:t Petri kyrkas sakristia förvaras en bibel, en inkunabel från 1470-talet. Den tillhör det s. k. "Dringenbergska libreriet"[1] och har just de dimensioner, som svarar mot mässboksbladets vikningsspår. "Libreriets" böcker har förvarats på Latinskolan tiden 1870 till 1911. En möjlighet finnes alltså, att mässboksbladet kommit till skolan med dem. Inkunabelns rygg innehöll ännu vid bibliotekarien C. G. Hellströms undersökning för c:a 30 år sedan en ofantlig mängd remsor som fyllnad. Böcker i skolans nuvarande bibliotek kan emellertid inte heller helt uteslutas såsom bladets tidigare hemvist.

En omfattande och relativt vacker anfang begynner bladets text. I sina yttersta delar är denna anfang väl bevarad. Färgerna lyser ännu, kanske inte så vackert men färskt, nästan grällt — i rött och blått. Tydligen har dessa delar av begynnelsebokstavens konstverk under bladets tid som omslag legat invikta och därför bättre bevarats. De fyra hörnen är avklippta. Just över de skadade delarna märker man en svag skrift av något slag. Med hjälp av en spegel läser jag strödda tyska ord såsom "Kraut", "manche", m. m. Bokstäverna förefaller vara tidig tysk stil. Den, som återfinner denna text i en ryggpärm, löser definitivt frågan om var bladet suttit.

Låt oss sedan övergå till det andra bladet i den pärm, vilken så länge uppfattats som endast ett vanligt lådpapper. Någon — förmodligen en lärare eller någon annan av gamla ting intresserad person — har sett bladet — troligtvis senast omkring sekelskiftet. Det är kanske inte uteslutet, att han meddelat sin tid om dess existens i någon tidningsuppsats eller inför annat forum. Livet är som bekant kort och konsten lång. Många av våra icke så betydelselösa s. k. framsteg består just i återupptäckt av sådant, som våra föregångare känt till men tagit med sig kännedomen om i graven. Efter envetna jämförelser mellan handstilar måste man emellertid tillstå, att samtliga skolans latin-lektorer under de sista hundra åren torde kunna uteslutas. Stämpeln i papperet kan hänvisa oss till 1880-talet. I

1) Om detta se C. G. Hellström: "Dringenbergska libreriet," MFÅ 1940, till vilken uppsats även hänvisas för fortsättningen.

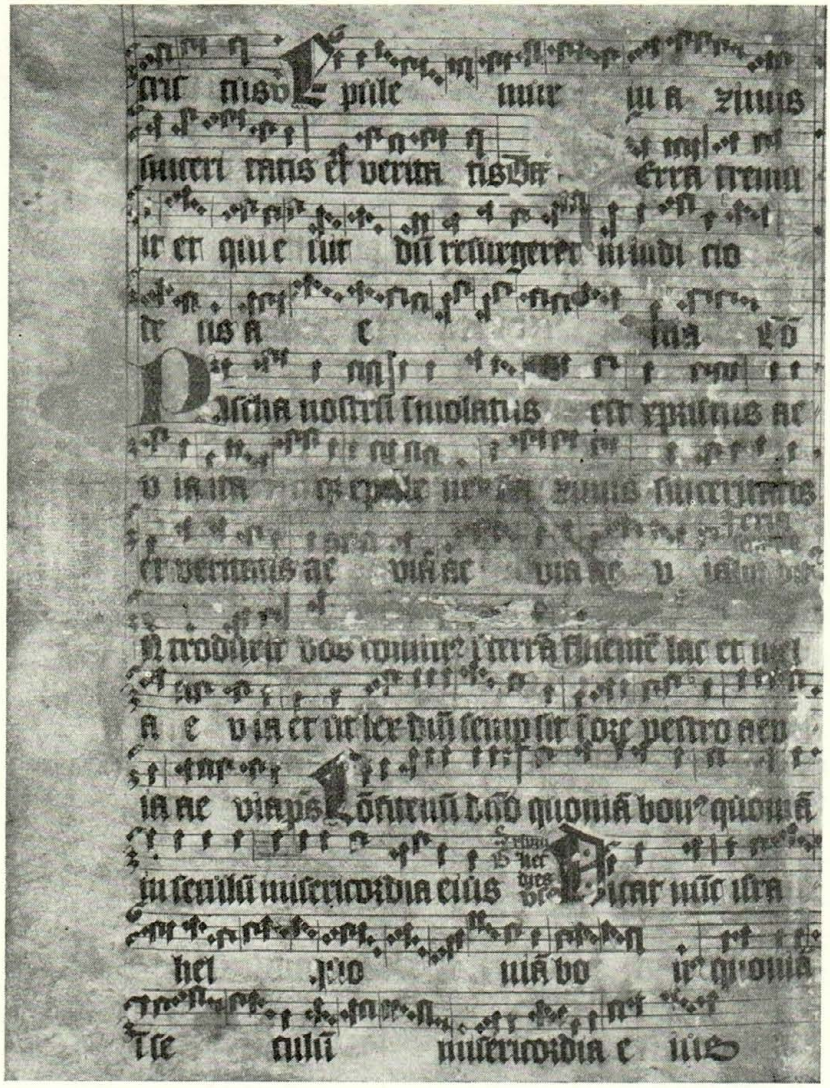

Baksidan av det medeltida mässboksbladet.

varje fall om vi utgår från rektor Wåhlins handlingar. Utanskriften påminner om denne rektors handstil på äldre dagar.

För att den halvt stenografiska medeltidstexten på gradualebladet skall få någon mening måste flera ganska besvärliga förkortningar upplösas. En kyrkohistoriker och lärarkollega här i staden har för mig påpekat, att själva texten så gott som helt ansluter sig till den nuvarande romerska mässans motsvarande partier och att det därför inte erbjuder några större svårigheter att i huvudsak identifiera texten med hjälp av de direkta bibelhänvisningar, som finns utarbetade som kommentar till den romerska mässan. Gradualets bibeltext är naturligtvis Versio vulgata och som bekant sammanfaller denna inte helt med vår nuvarande svenska bibel. Likväl kan den svenska översättningen ge en god vägledning rörande gradualetextens innehåll och hopfogning. Inledningen, den s. k. introitus, utgöres av några verser ur Psaltarens psalm 139: "Jag har stått upp och är ännu med Dig." Så följer textens "alleluia", d. v. s. halleluja. Fortsättningen lyder: "Du håller över mig Din hand" ur samma psalm, men denna gång är det vers 5 i vår svenska bibel, som citeras. Därefter följer den omedelbara fortsättningen på psalmen, d. v. s. vers 6. Sedan går man tillbaka till vers 1 och 2: "Herre, Du utrannsakar mig och känner mig" i samma psalm. Men nästa mening åter är tagen ur psalm 118, vers 24: "Haec dies quam fecit Dominus. Exultemus et letemur in ea", d. v. s. "Detta är den dag Herren gjort. Låtom oss fröjdas och vara glada på denna." Versflätningen fortsätter, ty härefter går texten tillbaka till vers 1 i samma psalm. I den svenska översättningen lyder versen: "Tacka Herren, ty han är god, ty hans nåd varar evinnerligen." — Nya testamentet användes också. "Pascha nostrum (vårt påskalamm) immolatus est Christus" är hämtat ur Första Korintierbrevet kapitel 5, vers 7 och 8. Texten för annandag påsk har lånat verser ur Andra Mose bok. En av de psaltarpsalmer, som vi mötte i påskdagsmässan, återkommer i annandagens text.

Överst på framsidan av bladet står en figur, som möjligen kan läsas såsom "XLVIII", d. v. s. 48. Samma "tal" förekom-

Krantzius' arbete, tryckt i Frankfurt 1580 med remsa ur en mässbok (till höger på vänstra uppslaget. Remsans text är upp- och nedvänd).

mer också på bladets andra sida. I detta fall tycks en hänvisning ske just tillbaka till sid. 48, d. v. s. föregående sida.

Fyndet kan förefalla förbryllande men den Dringenbergska samlingens bokpärmar har redan vid en förberedande undersökning lämnat ganska rika fynd. Skolans egna böcker är ej heller helt utan innehåll av besläktad art i sina pärmar. Ett sådant fall ansluter sig nära till det föregående. Hamburghistorikern A. Krantzius' författarskap över vandalerna, danskarna, svenskarna och norrmännen är representerad i skolans bibliotek med en volym från 1580. Denna torde ha inbundits år 1582. Två ganska breda remsor ur en mässa med noter av ungefär samma slag som i det omtalade gradualet finns här. Texten i detta fallet torde äga samband med det s. k. "magnificat", den bekanta aftongudstjänstens centralparti inom romerska kyrkan, lov- och växelsången mellan Elisabet, Johan-

nes döparens moder och jungfru Maria vid den senares besök i Elisabets hem. Lukas' första kapitel skildrar detta i verserna 40—55. Det gäller det tillfälle, då bådadera befinner sig i välsignat tillstånd. Ehuru remsorna ej hänger samman och bokbandet ej upplösts, lämnar förekomsten av en rad ord, som sammanhänger med den av Lukas skildrade situationen och Lukas' egen text, tydliga tecken härpå. Som exempel kan nämnas "castitas", kyskhet, "germam (sic!) a Domino", livsfrukt från Herren, "coniugi", make och strax därunder "infantia", oförmåga att tala /Sakarias, Elisabets make var som bekant dövstum/. Texten är fylld av "gloria" och "evoe". Namnet "Elisabet", som förekommer flera gånger, är på ett ställe skrivet med rött, vilket torde markera styckets karaktär av växelsång.

Vid tillknytningsställena i ryggpärmen ligger ytterligare några remsor på tvären. Dessa är endast delvis synliga. Dock skymtar ordet "Maria" på två ställen och "Immanuel". Av dessa och andra tydbara ord ledes tankarna till Matteus första kapitel, där motsvarande händelser behandlas. Mer än *en* vacker anfang skymtar i bindningskanten.

Tillsammans torde detta visa, att gradualebladet inte utgör ett helt unikt fynd på Latinskolan. Med stöd härav och av tillfrågade fackmän kan nog tvivlets malande tanke, att det skulle vara ett sentida falsifikat, avfärdas.

Gamla kartor, som berättar om Malmö belägring, 1677

Av Sten Kalling.

Malmö museum har förvärvat ett par 1600-talskartor av stort topografiskt och krigshistoriskt intresse. Båda har nära samband med förut kända originalkartor, tillkomna kort efter Malmö stads belägring av danskarna och deras förbundna försommaren 1677. Den ena kartan, som är dekorativt handmålad och kolorerad, ger en ganska detaljerad bild av löpgravssystemet med tillhörande kanonbatterier och redutter och omfattar endast terrängen närmast staden och kastellet. Den andra kartan, som är utförd på liknande sätt, omfattar däremot hela området från Limhamn i väster till Segeå i öster och visar det danska lägrets utbredning mellan Skrävlinge och Hyllie samt åskådliggör huvudstormens förlopp genom karttecken och beskrivande text. Detta sistnämnda exemplar tillhör den serie av belägringskartor, av vilka den mest kända torde vara Erik Dahlberghs teckning, som var ämnad att ingå i det planerade monumentalverket över Karl XI:s historia. Ett graverat exlibris utvisar, att museets exemplar har tillhört Duke of York och även vattenmärket hänvisar till England. Båda kartorna saknar data och signatur.

Under belägringen 1677 tjänstgjorde som fortifikationsbefälhavare i Malmö ingenören Peter Loffman. Omedelbart efter belägringen uppmätte denne fiendens approcher och inritade dessa på en "Malmö Castels och Stads Charta". Loffman avled redan samma år den 30 juli i "hetsig feber", men kartan fullbordades och kom Erik Dahlbergh till handa i ett brev från ingenjören Peter Bruse, daterat den 12 november 1677. Originalet finns nu i krigsarkivet och har givetvis tjänat som förlaga till museets motsvarande exemplar. Något väsentligt nytt ger väl inte museets nyförvärv, men genom den väl utförda detaljrika färgläggningen framträder såväl löpgravar som

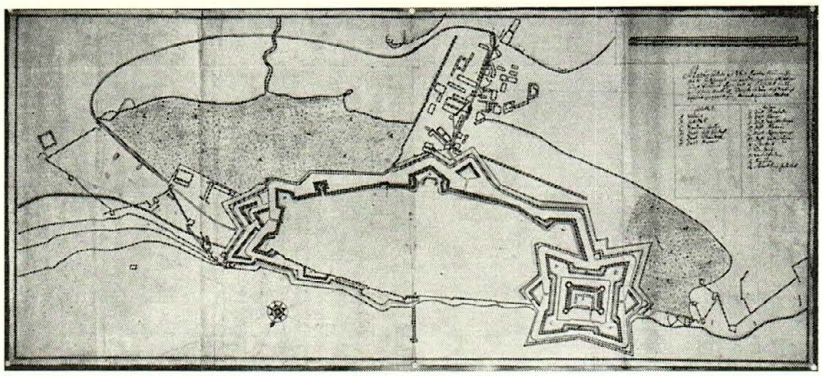

Karta över Malmö belägring med detaljframställning av löpgravssystemet. Foto Malmö museum.

bastioner och vallgravar med anmärkningsvärd tydlighet. Rubriktexten och den följande förteckningen över kastellets och stadens bastioner överensstämmer nästan helt med förlagan, men har dock inte samma stilfulla utförande.

Med stöd av Loffmans specialkarta utarbetades under påföljande år, sannolikt vid fortifikationskontoret i Stockholm, nya kartor av större omfång och som hade till ändamål att åskådliggöra belägringen i sin helhet. Ett av krigsarkivets exemplar har följande rubrik: "Charta af Malmö Stads wärck med dess omliggande situation, hwaruppå finnes antecknadt den Danska belägringen med dess aprocher, aftecknat den 21 September 1678". Ett annat exemplar har samma rubrik, men är "aftecknadt" några dagar senare: "Charta af Malmö Stads wärck med dess omliggande Situation, huar upå finnes antecknad den Danska belägringen med dess Approcher, aftecknadt den 26 September Anno 1678". — Under båda dessa rubriker följer, med hänvisning till kartan, en förteckning över närvarande danska kungligheter och högre befälspersoner och deras tältplatser i lägret samt några uppgifter om vissa förvakter och andra militära dispositioner; och i åtta punkter får man därefter en summarisk redogörelse för stormkolonnernas framryckning natten mellan den 25 och 26 juni. Båda dessa kartor är sålunda "aftecknade" i september månad 1678. Ru-

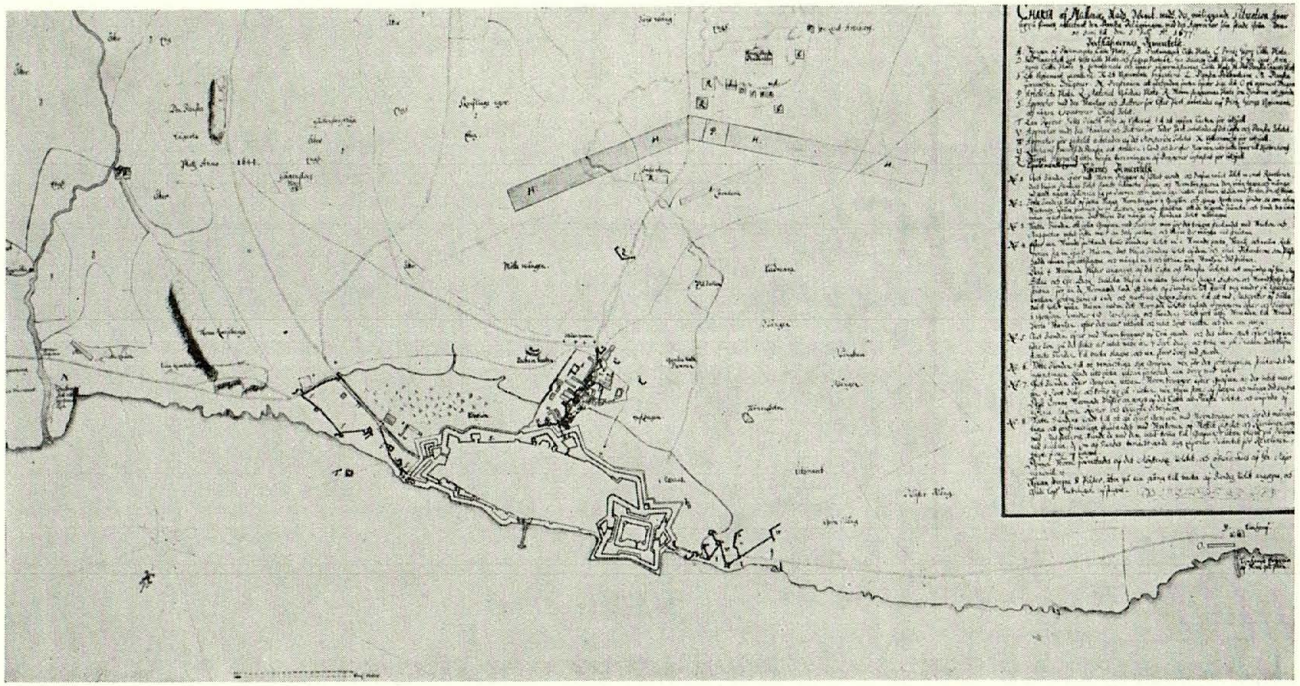

Karta över Malmö belägring 1677 med det danska fältlägret mellan Skrävlinge och Hyllie. Foto Malmö museum.

briken är likalydande och detta gäller även huvudpunkterna i den följande beskrivande texten. Det kartografiska utförandet skiljer dock dessa exemplar, som båda har klar anknytning till museets nyförvärvade översiktskarta. Rubriksättningen är sålunda även här tämligen likalydande, men alldeles korrekt är inte texten på museets exemplar; ett par verbformer saknas, vilket väl styrker antagandet, att krigsarkivets originalkartor, som har en felfri grundtext, tjänat som förlagor. Museets karta har dock för övrigt en helt avvikande karaktär och bland mångfalden av katografiska egenheter må nämnas att såväl Limhamn, Terningholm, Bulltofta, Håkanstorp som Spillepeng har markerats med trevliga karttecken i form av små inhägnade gårdsbyggnader i fågelperspektiv.

Detaljer av krigshistoriskt intresse är i detta sammanhang inte särskilt vägledande och Erik Dahlberghs kända teckning, slutlänken i denna kartserie, har ingen direkt kartografisk anknytning till museets exemplar. För en slutgiltig bedömning erfordras emellertid ett mer omfattande jämförelsematerial. Avsikten har här endast varit att med några rader presentera detta märkliga nyförvärv, tillhörande ett föga utnyttjat primärmaterial.

Johan, Ludvig Berckhan och August Robert Falkman

Några anteckningar om tre Malmöfödda juristbröder.

Av Ivar Falkman j:r.

Min farfars far var Johan Falkman, född i Malmö 1806. Föräldrarna voro handlanden i Malmö Henrik Falkman (1774—1839) och Lovisa Gadd (1781—1876). Sedan hans äldre bror Henrik Mathias avlidit barnlös år 1836, var han fram till sin bortgång år 1872 huvudman för den släktgren, som av hävd kallas "Malmö-släkten Falkman".

Johan Falkman blev student vid Lunds universitet 1821, samma läroanstalt, där hans far och hans farbror Hans Aron avlagt studentexamen 1789, hans farbror Jakob 1795, hans farfars bror Jacob 1746 och hans farfars far Henrik 1714 och där hans yngre bröder Ludvig Berckhan och August Robert bägge avlade studentexamen 1825.

Efter att år 1826 ha avlagt examen juridicum vid Lunds universitet och tingstjänstgöring i Blekinge, flyttade han år 1832 till Stockholm, där han blev kammarråd vid Kammarkollegium. Han gifte sig 1845 med Johanna Jakobina (Bina) Westerling (1809—1887), dotter till lärftskramhandlaren Karl Mårten Westerling och hans hustru Jakobina Werdier. Deras ende son, Karl Henrik, föddes i Stockholm 1846 och han avled redan 1882 några dagar efter det han blivit förordnad att förestå ett assessorsämbete i Svea Hovrätt. Karl Henrik Falkman gifte sig 1870 med Ragnhild Maria Fredrika Kullman (1845—1874) dotter till hovpredikanten, kontraktsprosten i Södertälje Johan Kullman. De hade tre söner, Erik (1871—1892), Ivar (1872—1937) och Sven (1873—1954). Vårdnaden av de tre sönerna efter moderns bortgång, anförtrodde Karl Henrik Falkman sin kusin, Louise Falkman (1836—1904), dotter till rådmannen i Malmö August Robert Falkman. De gifte sig 1878.

August Robert Falkman
1811—1890
Rådman

Johan Falkman
1806—1872
Kammarråd

Ludvig Berckhan Falkman
1808—1891
Generaldirektör

Min far, Ivar Falkman, efterlämnade ett brevarkiv, vilket jag under några årtionden studerat, sorterat och delvis avskrivit. En hel del i detta arkiv berör Malmö — min farfars far Johan Falkman upphörde aldrig att intressera sig för Malmö. Han skriver den 13 januari 1843 till brodern Ludvig Berckhan Falkman, då förste lantmätare i Malmöhus län: "Jag läser Malmö Tidning för att spörja något från hemorten och således vill jag ha den och bifogar härhos 16 sh., som jag af prenumerationsannonsen finner brister i det förut sända beloppet." Några strödda minnesbilder från hans tidigaste barndom i Malmö på 1800-talet har han nedskrivit med rubriken "Barndomsminnen, började att upptecknas 1863, sedermera fortsatte i den mån de framställt sig". Det är inga märkvärdigheter, men nu, hundra år efteråt och 150 år efter det händelserna ägde rum, framträder de med stor charm och sakna helt säkert icke intresse. Jag är tacksam för att denna årsskrift erbjudit plats för publicering.

Här följer några av dessa anteckningar:

"Min första skolgång var hos en gammal mamsell Jansonius.[1]) Hon bodde i ett litet hus vid Rundelsgatan midt för Djeknegatan. Hade till höger i förstugan ett litet rum, der flere gossar och flickor voro församlade. När jag första gången skulle i skolan medhafva en hvit flaska eller karaffin med dricka, tappade jag den på gatan. Sedermera gick min äldsta broder Henrik Mathias och jag i skola hos en gammal student vid namn Sjölin,[2]) kallades magister och bodde på Balzargatan i ett litet hus tillhörigt en mamsell Juncker, strax till höger från Kalendegatan, men på venstra sidan. Kamrater der under olika perioder voro: Olof Christian Björkman, Nils Georg Löhr, Carl af Klinteberg, Anders och Adolf Wiedberg, Fritz Thott och Weddig Borg. Nils Georg var en svag pojke, den jag en gång piskade upp rätt dugtigt på gatan. Sjölin var en allvarsam och duglig lärare. En gång, då jag kom för tidigt i skolan lät han mig läsa latin ur Sjögrens grammatica latina.

Examen hölls hvarje år. Wid en sådan examen sommartid, war en af de närvarande fäderne, troligen commerceråd et Björkman, på förmiddagen utrustad med en ny sommarhatt, hvilken föll min Far så i smaken, att han köpte sig en sådan och därmed utrustad inställde sig uti examen på eftermiddagen, hvilket roade de andra gubbarne.

War mycket road af att vistas i hamnen och klättra upp i fartygens master, men blef, sedan jag råkat falla i vattnet, af föräldrarne förbjuden att gå dit. War likväl olydig och hände sig ej bättre, än att jag vid hamnen en dag träffade min Far, som vid mötet sade ingenting, men när vi kommit hem, piskade mig rätt dugtigt för min olydnad. Jag kan je minnas någon annan gång då han strängt agade mig. Detta oaktadt gick jag söndagen näst därpå åter till hamnen och skulle då med en bekant ro ut i en snipa. Jag förlorade balansen och föll i sjön och blef af kamraten uppdragen. Då jag ej tordes komma hem sådan, afklädde jag mig alla kläderna invid hamnarmen och hängde kläderna att torka, under hvilken tid jag satt bred-

[1]) Brita Maria Jansonius f. 1749 d. 1832.
[2]) Anders Sjölin, f. 1785 d. 1847.

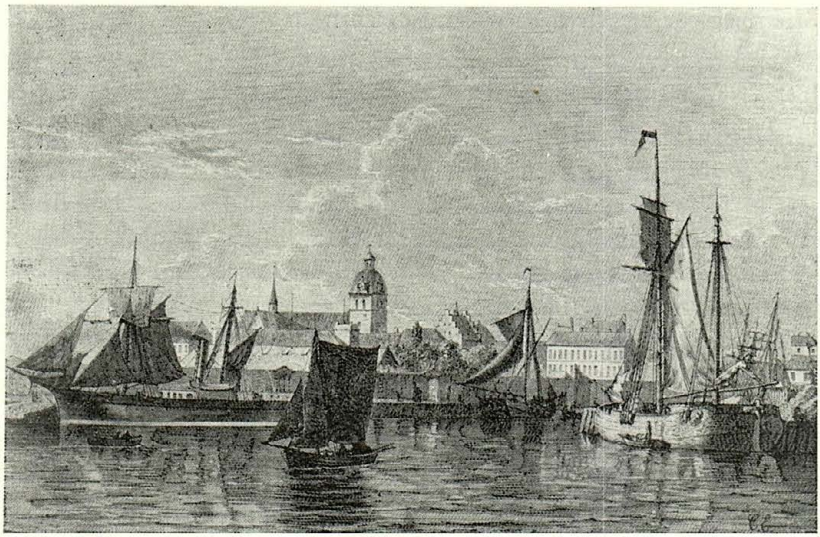

Malmö hamn vid 1800-talets mitt. Frånsett ångbåten torde den ha tett sig ungefär så, då Johan Falkman var pojke. Träsnitt.

vid alldeles naken, hvilket beredde kamrater tillfälle observera, det jag efter den förut nemnda bestraffningen, hade märken efter min fars käpp på ryggen. Det var en varm solskensdag och när klockan led emot 12, då middag åts hemma, vågade jag ej dröja längre, utan klädde på mig och begaf mig på hemvägen, lugn för upptäckten af det begångna felet. Men jag hade, i likhet med många, som felat, gjort upp räkningen utan värden, som ordspråket lyder. Thy, när jag gick förbi min fars kontor, beläget på nedra botten åt gatan, stod min mor i det öppna fönstret och hon upptäckte en våt fläck på skjortkragen och det blef gråt och bekännelse, men stryk slapp jag. Utom wid dessa tillfällen var det äfven en fjerde gång jag plumsade i hamnen, men då kommo blodt fötterne i vattnet och om denna händelse minnes jag ej widare.

Den stora kometen 1811 besåg jag en afton då vi voro hos morföräldrarne, midt öfver hvilkas gård den tycktes sig befinna. Mormor var alltid klädd i en högt uppsatt mössa — en dråplig matgumma — trakterade med en delikat hönssoppa och

klimpar med korinter, hvars make jag endast hos henne ätit. Påskafton och påskdagen tillbringade vi alltid hos morföräldrarne, då vi trillade ägg, hvilka morfar hade färgat röda, gula och blå, så att dessa jemväl kunde ritas.

När Konungens eget wärfvade regemente tågade till Tyskland 1813 hade det till hufvudbonad runda hattar med messingsbeslag och gul plym — så kallad morot — på högra sidan, men vid återkomsten hade denna hufvudbonad förändrats till tschakång.[3])

Wid bortmarschen gingo många omkring och togo afsked, deribland en flöjtblåsare wid namn Bülow, hvilken jag sednare såg i tjenst vid 2:a gardet. Wid hemkomsten stadnade gardet på landsvägen utanför Östra Wärn intilldess kommendanten blifvit vederbörligen underrättad. Jag var derute, i teten befunno sig jägare, kommenderade af Fredrik af Klinteberg — sedermera anställd vid marin-regementet i Carlskrona.

Under sommaren 1813, då garnisonen utgjordes af ett indelt regemente, jag tror det nybildade Skånska infanteriet — inträffade en söndag under garnisonsgudstjänsten, att kanonskott hördes från hafvet. Det var ett svenskt linieskepp, som anfölls af danska kanonbåtar. Följden var, att garnisonen gick ur kyrkan och ombord på de odäckade kanonslupar, som voro stationerade i hamnen, hvarefter det bar utaf på jagt efter de danske. Dessa retirerade likväl i god tid. Från wallen åskådades jagten af en massa menniskor, deribland äfven jag.

Stora konvojer lågo denna tid på redden, alla fartygen, sedan det blef mörkt, försedda med lykta på topp — det såg bra ut. Danska kapare togo likväl många fartyg. En natt kneps en sådan, efter förtvifladt motstånd, av de svenske kanonsluparne. Fångna danskar fördes iland om morgonen och jag såg flere, som blifvit sårade och voro förbundna. Ibland ofvannämnde odäckade kanonslupar hette en "Stenbock", hvars flagga var mycket trasig, en följd, som det sades, deraf att den varit i krig.

På öfvra hamnen vid dess dåvarande yttre ände voro kanoner placerade bakom ett litet uppskottadt bröstvärn.

[3]) Tschakång = rund läder- eller filthatt.

Under en del af vintern 1813—1814 bestreds garnisonstjensten af östgötar. Wid deras inmarsch stod jag i föräldrarnes förstuga. Framför gingo några timmermän med stora skägg. Både de, och många andra, hade istappar i mustascherna. När husarerna kommo tillbaka från Tyskland qvarstannade de i Malmö blodt 3 dagar före afmarschen till Norrige. De voro inquarterade och hade föräldrarne i sitt hus tvenne sådana bussar.

En dag uppmarscherade regementet på torget då flere pryddes med ryska St Georgs-korset.

När regementet skulle tåga till Norrige, skedde afmarschen från torget. Min Far och jag stodo vid Rådstugan och en gammal husar styrde vid förbifarten litet ur ledet och sade till min Far: "adjö herr patron", hvartill min Far svarade,: "lycka till Dahlberg". De voro troligen bekanta från den tid min Far tjenstgjorde vid regementet.

Under den stränga wintern 1814 tillställdes ett slädparti till min Farbor Jakobs egendom Cronotorp 1/2 mil från Malmö. Snön var på ömse sidor af vägen uppskottad till höga väggar. Jag var med men icke på den stora balen, som om aftonen var arrangerad på Stora Wärdshuset.

Undervisning i dans åtnjöt jag jemte bröderna Henrik och Ludvig, samt syster Cathrine på en gång af aktören, sedermera Theater-Directeuren Djurströms fru. Jag och en gosse vid namn Peter Ekberg voro de förnämsta dansörerna och fingo derföre lära gavotten. Hemma skulle jag sedan undervisa småsystrarna.

Mina bröder och jag bodde en gång hos farmor. Wi lågo i en säng och företog sig en of oss att uppstiga i sängen med tändt ljus för att läsa. Några på väggen hängande theateraffischer fattade eld och brände jemväl hål på den oljefärgade väf, hvarmed väggen var beklädd. Wi lyckades släcka elden och dölja hålet, men mor fick veta affären. Wi bestraffades dels genom att vår Mor piskade oss rätt dugtigt med ett ridspö och dels derigenom att vår säng flyttades ned i sängkammaren.

Under den tid min Far vistades i Stockholm för Discontens räkning utbröt eldsvåda en natt i ett handlanden Holmstedt tillhörigt magasinshus, beläget nära kanalen vid övra bron.

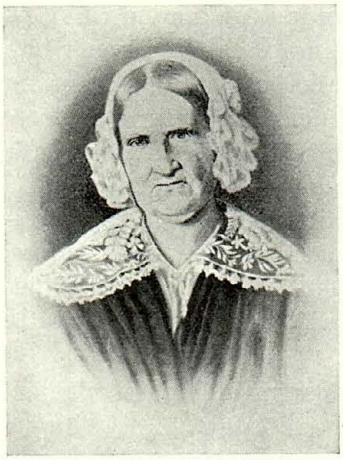

Lovisa Magdalena Falkman,
född Gadd
1781—1876

Henrik Falkman
1774—1839
Handlande

Wi vaknade och sågo eldbränder flyga öfver gården och blefvo mycket förskräckta. Detta war min första eldsvåda. Sedermera inträffade under mitt vistande i Malmö en på Södra Wärn natten emellan en lördag och söndag. Om morgonen var jag med och arbetade hvad jag förmådde. En annan lördagsafton omkring kl. 8 kom elden lös i en trädskorsten till bränneriet, ofvanför brännvinspannan.

Huset näst intill föräldrarnes, på andra sidan gränden, egdes af en handlande Holger Larsson Kock, som vi barn kallade farbor, men hans hustru, som lärer varit i tjänst hos farföräldrarne, kallade vi farmor. Hos dem njöto vi mycket godt. Hon höll särdeles af Henrik och en gång då hon trakterade honom med pannkakor, för att han var illamående, sade sig Ludvig äfven känna sig sjuk och undrade om icke äfven han kunde få pannkakor. Då så ej skedde var sjukan äfven förbi. Kock blef sedermera, sedan hustrun dött, föreståndare för skjutstationen.

Från sitt vistande i Frankrike 1792—1794 hade min Far i behåll en jakobinermössa, den vi pojkar förstörde, hvilket grämer mig i denna stund.

Under min fars förut nämnda vistande i Stockholm tillställde Rådman Henrik Kockum en maskeradbal, dit äfven voro bjudna Henrik och jag samt vår Fars bokhållare Christian Berg, den sistnämnde utstyrd till "Backhus på tunnan" och sjelf var jag utklädd till flicka med bindmössa. Skulle om aftonen helsa på farmor — glömde niga — men det oagtadt kände gumman icke igen mig. War rätt glad när jag fick aflägga flick- och återtaga gosskläderna. På samma bal infunno sig objudna ett par af Landshöfdingen af Klintebergs söner och de satte mycket lif på balen. Detta är den enda maskeradbal jag har bevistadt.

Det hade varit förbjudet att skjuta skarpt inne på gårdarna. Min Far ville dock försöka att skjuta en lördag, då det ringde med Knutsklockan, hvars ljud troddes skola öfverrösta smällen. Skottet hördes dock mycket väl. Farmor bodde någon tid på Cronotorp, derunder hon en dag, stödd på mig, aflossade en pistol, dermed jag annars brukade skjuta kråkor.

Henrik och jag vistades äfven på Cronotorp en tid och drucko stomjölk såsom medel mot kikhosta. Detta måste ha varit 1811. Jag minnes tydligt hur stoet leddes upp till förstugudörren och mjölkades der. På Cronotorp uppfostrades min kusin Lovisa[4]) hvars far var min farbror Hans Aron och hvars mor, Margareta Suell, hade dött vid dotterns födelse.

Ofta fick jag gå med farbror Kock ut till hans jord — jag tror det var i Rådmansvången — hvarest var uppbyggt ett litet lusthus. Denna jord med lusthus innehades sedermera af föräldrarne, hvilka jag en gång följde dit.

På farbror Niklas's gård gungade en gosse och jag på ett bräde, lagt öfver en bock, men glädjen slutade så, att jag föll af och blef illa slagen. I bemälte farbrors tobaksfabrik vistades jag ofta. Hvarmed jag sysselsatte mig minnes jag icke, men arbetsquarlarna sjöngo visor för mig, hvaremot jag gaf dem äpplen och annat jag kunde skaffa.

Henrik och jag lärde oss rida af en underofficer vid husarerne. Hästen, en lite ölänning, tillhörde farbror Hans Aron. Den var ett envist kreatur och svår att styra. Ridexamen hölls

[4]) g. 1823 med Johan Joachim [Jan] Sjöcrona.

i vår Fars närvaro på Slottsplatsen. Nämnda häst skenade en gång med mig i den s. k. Kärleksgränden, på Södra Wärn, derför jag ej ville låta honom efter behag äta gräs. En annan gång under färd till Cronotorp, då jag stigit af för att öppna en grind, sprang han från mig ned åt Tågarp, så att jag fick gå fram till gården, derifrån drängen skickades att gripa flygtingen.

Min första sjöresa skedde till min Fars brigg "Minerva", som fördes af Kapten Ljungqvist och som för tillfället låg på redden. Ljungqvist var en hedersman — jag kan ej minnas honom annat än klädd i gråa kläder, både frack och byxor. Som barn hade jag mycken lust att blifwa sjöman. En kamrat, Mathias Sjöberg, blef det men upphörde snart med det nöjet.

Farmor och Morfar spelte pikét tillhopa. De kallade hvarandra Bror och Syster och gumman varnade honom beständigt, att han icke skulle svärja för mycket."[5])

Härmed slutar citaten från de gamla minnesanteckningarna.

Om Johan Falkmans studieår vid Lunds Universitet har hans hustru "Bina" skrivit en skildring i en handskriven "Minnesbok" tillägnad hennes barnbarn. Därur citeras:

"Då eder farfar 1821 besluta sig för att taga den juridiska examen i Lund utrustade honom hans moder, som var ett ovanligt förståndigt fruntimmer, med sådan kost, hvarmed han sjelf kunde iordningställa sina frukostar och aftnar, nemligen bröd, smör, ost, rökt kött och korf.

Kommen till Lund, hyrde han sig ett litet rum med eldning och städning. Sin städerska lät han hvarje morgon hemta sig mjölk för dagen. Äfven hade han från sin mor medfört ett större qvantum krossgryn, en lerkruka och ett bleckmått. Af dessa gryn tog han ett visst mått och ett visst mått mjölk, omrörde det i krukan samt insatte den intill kolhögen i sin kakelugn, sedan han skjutit sitt spjäll, der gröten skötte sig sjelf. Derefter gick han ut på föreläsningar och lektioner. Hemkommen till middagen, stod gröten färdig och han spisade med god

[5]) Dessa voro Handlanden Mathias Gadd och Lovisa Falkman f. Borgström (1747—1832), bägge i 3:e ledet.

aptit. Sådana voro hans middagar den första tiden, med undantag af att han någon gång åt på ett spisqvarter, som bättre ställen den tiden kallades. Efter den 1 september 1825 bodde han med sina yngre bröder, och då hemtade de sina middagar, som bestod af två stora och goda rätter mat till hvardera, som kostade 6 RdRgs i månaden för hvar och en.

Ibland hans goda vanor var den, att stiga opp kl. 4 om morgonen, men äfven lägga sig tidigt. Under sitt vistande i Lund gick han de flesta söndagar och helsade på sina föräldrar, som arrenderade egendomen Arlöf, omkring 1 mil från Lund, samt återvände om eftermiddagen.

På hösten det år, han slutat sina studier, blef han anställd hos häradshöfdingen i Medelstads härad i Blekinge, expeditionssekreteraren Lindblom, för att biträda med tingsgöromålen. Der hade han allting fritt samt någon liten aflöning, hvarmed han bestred sin klädsel. I oktober 1832 tog han afsked af sin häradshöfding och med dennes medgifvande, föräldrarnas välsignelse och vännernas välgångsönskningar samt 300 Rd intjänta och sparade pengar på fickan, reste han, glad i hoppet, till Stockholm. Kommen till Stockholm, blef hans första mål att hyra sig ett enkelt rum med eldning och städning, dernäst att inskrifva sig i verken, der han ej fick annan inkomst än 12—15 Rd i ljuspenningar årligen."

Mycket annat av intresse för Malmö kan plockas fram ur brevarkivet. Min farfar, Karl Henrik, gjorde efter juridisk examen vid Uppsala Universitet, sin tingstjänstgöring hos häradshövdingen i Oxie och Skytts domsaga i Malmö Lars Fredrik Holmqvist. Den 3 mars 1867 skriver han till sin far: "Det var min mening att ingå uti arbetaresångföreningen, hvars ordförande Farbror August är, men jag ansåg mig först böra underrätta farbror Holmqvist. Han tyckte emellertid icke jag borde välja mitt umgänge ur den klassen och han tillsade mig först fråga far". På detta svarar fadern "då min bror August är ordförande i arbetaresångföreningen, är jag viss om att den duger." Under sin vistelse i Malmö bor Karl Henrik hos farbor August och han skriver hem den 14 mars 1867: "Jag är rätt hemmastadd hos farbror August, är förtjust i Louise, tycker rätt bra om Tante Eva och Farbror August, blott jag

kan undvika gräl med den sistnämnde, hvilket hittills i allmänhet lyckats".

Den 3 april 1867 skriver han: "Af Kammarrådet Johan Falkmans bok "Om Malmö" har af Cronholmska bokhandeln för 2.50 kr minus 15 % sålts 7 ex."

Den 25 febr. 1867: "På aftonen stor bal hos Gustaf Flensburg, der jag föregående dag på mors uppmaning gjort visit, liksom hos de båda öfriga Flensburgska familjerna jemte Ståhles & Gadds. Så med visiter är f. n. väl beställdt, hvaröfver Mor må fröjda sig". Några dagar senare: "För nu protokoll vid Oxie vinterting, dit vi åkt med mig på kuskbocken — yngsta biträdets ordinarie plats".

Om Rådman August Robert Falkman, som representerade Malmö vid ett flertal Riksdagar bl. a. vid den sista ståndsriksdagen, finnes flera omnämnanden. Han var känd för att frikostigt använda sig av kraftuttryck, och påstås t. o. m. ibland ha kallats för "svärfar". I Februari 1868 vistas han i Stockholm, där han under Riksdagen bor hos sin bror Johan. Karl Henrik har rest ned från Upsala för att besöka hemmet och skriver en rapport till sin kusin Louise i Malmö: "Farbror August tycks vara vid ganska godt lynne, fastän han tycker att "kammaren" är i allmänhet otreflig och består till största delen af "ena helfvetets djefla babianer och markattor".

Rådman August Robert Falkman var en av fem inom borgarståndet, som ställde sig som motståndare till representationsreformen vid höstriksdagen 1865, d. v. s. de fyra ståndens avskaffande och 2-kammarriksdagens införande. Han fick härför uppbära mycket förtal i tidningar och smädeskrifter.

Kammarrådet Johan Falkman skriver till sin son Karl Henrik i Upsala i februari 1865 "Tro ej på rykten och sladder, som går ut på att nedsätta en mans heder och ära som menniska och embetsman" och i oktober samma år "Min bror August lemnar Malmö i morgon och hitkommer söndag afton. På måndag börjar riksdagen. Måtte allt gå väl".

Den 5 nov. 1865: "Jag blandar mig icke i riksdagsgrälet och avskyr allt intrigerande i hvad form det än må uppenbara sig — och är således imkompetent att yttra mig. Blodt EN finnes, som rätt dömer. Min bror August har så mycket att anmärka

emot representationsförslaget, att han icke vill bifalla — och står således på rakt motsatt ståndpunkt än sina bägge bröder. Jag beklagar detta, men måste respektera en ärlig öfvertygelse. I tullfrågan har jag ej talt med August. Jag kan ej disputera den frågan, dertill är jag ej nog i ärendet hemmastadd utan stöder min tanka helt på den satsen, att frihet i den, som mycket annat, är och måste vara bättre än tvång. Schartau[6]) var förr frihandelsvän, nu motsatsen. Dåligt motif för en slik omställning kan jag ej misstänka, men det utgör bevis för, att äfven utmärkta män kunna förändra åsigter, hvarföre ock andra, mindre kunniga, kunna blifva tvekande."

Den 19 nov. 1865 skriver Karl Henriks mor Bina: "Talas det mycket om representationsförslaget bland studenterna i Upsala? Är ungdomen för eller emot?"

Kammarrådet Johan Falkman förde under 1860-talet en livlig brevväxling med en till Brasilien utflyttad systerson Henrik Rosén och den 13 dec. 1865 skrifver han till denne: "Representationsförslaget antogs af alla fyra stånden. Hvilket annat lands historia företer ett liknande exempel på fredlig revolution af så genomgripande art? Det gör en ärlig svensk godt ända in i själen. Uti alla landsändar hörs glädjerop, äfven från Danmark, Norge och Finland. Måtte nu landet få sköta sig själft och blifva befriadt från utländskt våld, så kan gamla Sverige blifva lyckligt."

Henrik Rosén hade den 10 sept. 1865 skrivit till morbrodern: "Med öfverrasking och bedröfvelse har jag af tidningarna förnummit Morbror Augusts uppträde i Malmö och de åsigter han uttalat i landets lifsfråga. Många gånger har jag känt blygselns rodnad öfver mina kinder, då jag här ute nödgats åhöra huru klokt och upplyst folk af olika nationer utöfvat satirisk qvickhet öfver Sverige för dess medeltida, kastinrättade representation, som så länge ute i verlden varit föremål för åtlöje. Dubbelt känner jag denna blygsel, då jag vet att en min nära anförvandt haft panna att kämpa i de svartas led för mörkrets seger. Jag kan dock ej neka djup agtning för en man, som har mod att trotsa ett helt folks avsky, då detta mod, som här

[6]) Schartau, Frans, f. 1797, d. 1870, grosshandlare.

är fallet, ej förestafvas af egennytta och usel beräkning, utan af en lefvande öfvertygelse, att handla enligt pligtens och klokhetens lagar. Som svensk tröstar jag mig med att Morbror Augusts stämma i borgarståndet blir en ropandes röst i öknen."

Härpå svarar Johan Falkman den 26 okt. "Du bedömer för strängt min bror August. Respekten för andras öfvertygelse, när den, som med honom är fallet, är ärlig, kräves. Förslaget har många fel, men jag anser det, sådant oagtadt, bör antagas. Han åter, finner felen så grofva, att antagandet för landet skulle vara en olycka, och med denna åsigt, bör han, såsom en ärlig man, svara nej. Hans svar betyder likväl ingenting, ty för säkert kan antagas att adeln afslår, möjligen äfven presterståndet och alla fyra ståndens ja erfordras."

I februari 1866 skriver Henrik Rosén: "Jag tillåter mig visst ej någon förkastelsesdom öfver Morbror August ehuru jag såsom svensk måste djupt beklaga hans stora villfarelse. Som systerson fröjdar jag mig öfver att ega ännu en Onkel, utmärkt för mod, heder och ovanlig karakterfasthet, hvilka egenskaper alltid hos mig väcka beundran. Jag är ej narragtig nog att tro mig bättre än Morbror August kunna bedöma representationsreformens ändamålsenlighet, men då jag ser en kung, utmärkt lika mycket för patriotism som snille, tillika med en minister,[7]) som måhända är den mest upplysta och mest populära Sverige någonsin haft, gå i spetsen för en reform, som dock försvagar en dålig regents magt och beröfvar många ministrar deras adliga privilegier; när jag ser förslaget till denna reform emottagas med tacksamhet och jubel af en stor och ädel nation; när jag vet alla upplysta män i alla länder, hvilka önska Sveriges väl, gilla reformen, då vet jag att reformen är ändamålsenlig. Men ära åt den ståndagtige och det mod, som oegennyttigt endast lyder den öfvertygelsens röst, som nästan ensam i ett helt riksstånd vågar bekämpa åsigter, som der uttalas och hvilka understödjas af en hel nation. Sådant förmår endast den, som sätter sin heder och sitt samvete öfver allt annat. Framför min vördnadsfulla helsning till Morbror August. Wore jag redan nu riksdagsman, så skulle Morbror

[7]) Louis de Geer.

August i mig finna sin bittraste och mest outtröttlige motståndare, men på samma gång sin agtningsfullaste beundrare."

I juni 1866 får Henrik Rosén svar från sin "Älskade Morbror Johan, vördade Välgörare": "Om din candidatur till riksdagsmannaskap vill jag säga: poeter duger ej till politiker, dertill fordras is i magen, som Axel Oxenstierna sade. Sveriges sista ståndsriksdag är nu vederbörligen afslutad. Gud låte den nya representationen lända vårt gamla fädernesland till fromma."

Om Rådman August Robert Falkman kan till slut sägas, att hans dotter Alma i denna årskrift 1934 i en minnesteckning över sin Far skrev: "Innan fars hemkomst till Malmö från riksdagen gick rykten, att han skulle emottagas med stenkastning. En aftonstund efter fars hemkomst samlades plötsligt en stor hop folk utanför vår bostad — vi bodde då vid Petri kyrkoplan — men ej för att slå in fönster. Det var Malmö borgaresångförening som med fanbärare i spetsen, kom för att sjunga en välkomstserenad."

Det föregående har övervägande handlat om den äldste och den yngste av bröderna. Mellanbrodern Ludvig Berckhan Falkman, som 1849 utnämndes till generaldirektör och chef för Kungl. Lantmäteristyrelsen, var en imponerande arbetsmänniska, dynamisk — och därför ofta omstridd — nydanare inom betydelsefulla statliga förvaltningsområden. Hans livsgärning finnes skildrad i ett flertal biografier och skrifter och hans självbiografi är tryckt i sammandrag i den av hans son, Carl Falkman, år 1901 utgivna släktkrönikan "Malmö-släkten Falkman 1665—1900". Häri omtalar han hur han som skolpojke i Malmö för lärare och skolungdom fick "taga upp" melodien till psalmverserna vid morgon- och aftonbönen samt hur han i St. Petri kyrka om söndagarna gjorde fullständig klockaretjänst. I självbiografien skriver han vidare: "Min håg för landtmäteriet och min stora fattigdom vållade, att jag efter 2 förberedande examina i Lund, öfvergaf universitetet 1827 och blef landtmätare."

Då han i oktober 1842 blivit rådman i Malmö, skriver den äldre brodern Johan från Stockholm: "Lycka till att blifva välbeställd Rådman, efter du så sjelf önskar, på skäl, dem jag icke kan bestrida gällande kraft. De juridiska kunskaper, som

erfordras för att sitta vid Rådsbordet i Malmö, kan du efter ett års praktik hafva inhämtat och lättare än en borgare, som saknar din bildning. Du har haft mycken framgång, måtte det bekomma dig väl — jag har ofta tänkt derpå."

Ludvig Berckhan Falkman ställde väldiga krav på sig själv, lika väl som på alla andra, och hans arbetslampa släcktes aldrig förrän långt ut på natten. Likväl hade han ett djupt och varmt intresse för sin släkt, såväl äldre som yngre generationer. 30 jan. 1878 skriver hans brorson Karl Henrik till förut nämnde Henrik Rosén: "Jag beklagar att farbror Ludvig åldrats i så hög grad. Jag hade så gerna velat i honom hafva det stöd, som jag så svårt saknar efter min fars bortgång." Bina Falkman skriver i sin förut nämnda "Minnesbok till barnbarnen": "Eder farfar och hans båda yngre bröder voro fattiga gossar, enkelt uppfostrade, men visst icke saknande lärdom. De sträfvade med djupt allvar och uppnådde höga samhällsställningar till glädje för föräldrar och anhöriga, värderade af förmän, kamrater och underhafvande. Farbror Ludvig i synnerhet nådde höjden af utmärkelser. Se detta stjernprydda bröst, men fäst Eder icke endast vid glansen deraf utan betänken hvilka storartade arbeten, som gifvit anledning till dessa ordnars förlänande. Presidenten i Kammarkollegium Thyselius tillfrågade Eder farfar om han ville emottaga Kommendörstecknet af Wasaordnen, men han afböjde att emottaga den, hvarmed jag blef rätt belåten, af det enfaldiga skälet, att jag trodde mig icke rätt kunna knyta den om halsen på honom."

Den 4 februari 1868 skriver Johan Falkman till Henrik Rosén: "Min bror August är nu här som riksdagsman. På Carldagen den 28 jan. voro vi tre bröder bjudna till Slottet. Det är allt sällsynt, att en Mor har tre söner, på en gång bjudna såsom gäster hos Konungen."

År 1869 har modern, Lovisa Gadd född 1781[8]), nedskrivit följande: "I sina tankar knäböjer en lycklig Mor i djupaste ödmjukhet inför Dig, min Gud, min Fader. Att tacka, lofva och

[8]) Hon var då svårt giktbruten och kunde endast gå med kryckor, änka sedan 30 år och 3 barn hade dött i unga år.

prisa för den outsägliga glädje mig blifvit skänkt genom mina kära barn. Mina trenne söner har Du begåfvat med wigtiga, ansvarsfulla embeten och gifvit dem nåd kunna förvalta dem, Dig min Gud till ära och deras medmenniskor till belåtenhet. O, att jag rätt kunde tacka, lofva och prisa Dig för så mycken nåd. Ovanligt stora gåfvor har Du, min Gud, gifvit åt dem alla, bewara och wälsigna dem alla. Höre och bönhöre Du denna min ödmjuka, innerliga bön, hör den för min frälsares Jesus skuld, Amen!"

Enskiftet i Malmötrakten

Av Helge Andersson.

Enligt samtida skildringar företedde den skånska slätten ännu vid 1800-talets ingång ett helt annat utseende än i våra dagar. Bebyggelsen var koncentrerad till byarna, och mellan dessa utbredde sig öppna marker utan gårdar och hus. I byarna låg böndernas gårdar antingen i en rundel kring en bygata eller i rad utmed denna och bildade tillsammans ett byhem. Den byn tillhöriga jorden var i allmänhet delad i tre vångar, som begränsades av diken, stengärdesgårdar, jordvallar och ristäppen. Längst borta från byn låg fäladen eller betesmarken, som var gemensam egendom.

Byns vångar var i sin tur uppdelade i ett stort antal småtegar, av vilka varje gård hade sina. En gård hade vanligen jordstycken på ett femtiotal olika ställen. Ibland kunde en gård ha över 100 småtegar. Ägosplittringen gjorde bönderna i en by beroende av varandra vid jordbrukets skötsel och tvingade dem till intim samverkan. På grund av ägornas sammangyttring måste de flesta arbeten börjas samtidigt och utföras gemensamt. Livet i byn reglerades genom byordningen, vars bestämmelser den enskilde medlemmen i byalaget strängt fick rätta sig efter. Byordningen innehöll detaljerade föreskrifter om byamännens plikter i förhållande till varandra och regler för hur arbetet på åker och äng skulle bedrivas. Byastämman med åldermannen i spetsen bestämde tiderna för sådd och skörd, markernas upplåtande till bete, iståndsättandet av stängsel m. m.

Det rådande jorddelningssystemets olägenheter kom naturligt nog särskilt till synes i åkerbruksbygden och då främst på slätten i Skåne. Det var också i Skåne som initiativ togs till en jordreform, som skulle råda bot på ägosplittringen och lägga grunden till ett modernt åkerbruk. Den man, som visade vägen till ett enskifte, där varje gård fick sina ägor samlade på ett enda ställe, var friherre Rutger Maclean på Svaneholm.[1])

När Maclean 1782 övertog Svaneholm, bestod godset av 51 hela hemman. Varje bonde hade mellan 60 och 70 tegar, som låg kringspridda som smala remsor. Av åkrarna låg en tredjedel så långt bort från byarna, att det inte lönade sig att bruka dem. "Den oreda, vanmakt och förfall, som ägoblandning och dagsverksbesväret nästan mera än till vanlig grad åstadkommit på detta gods, påkallade en snar förändring, då jag det emottog",[2]) förklarade Maclean. På kort tid enskiftades godsets fyra byar: Skurup, Sandåkra, Hylteberga och Saritslöv. En lantmätare mätte upp de fyra byarna. Böndernas jord slogs samman och styckades därefter på nytt så att varje bonde fick en fyrkantslott, omfattande 40 tunnland åker och 8—12 tunnland äng. I mitten på varje lott uppfördes en ny gård med 2 tunnland jord till tomt och trädgård.

Macleans initiativ att avskaffa ägosplittringen vann efterföljd vid andra gods i Skåne, t. ex. Löberöd. Flera enskilda utbrytningar ur byhemmen företogs på 1780- och 1790-talen i olika delar av Skåne. I flera byar runt Malmö genomfördes tidigt partiellt enskifte. Genom utbrytning 1789 av hemmanen nr 8, 9 och 10 i Arlöv by bildades sålunda egendomen Arlövsgården, genom utbrytning 1791 av hemmanet nr 1 i Burlöv by uppstod egendomen Kronetorp och genom utbrytning 1793 av hemmanet nr 8 i Sunnanå by egendomen Bernstorp.

Som pionjärer för enskiftet i Macleans anda verkade landshövdingen Tage Thott[3]) och kommerserådet Frans Suell[4]) i Malmö, båda stora jordägare. Landshövding Tage Thott lät 1786 utbryta hemmanet nr 4 i V. Skrävlinge by och lägga det i enskifte. Gården nyuppfördes längst ut i Ängavången och fick sedermera namnet Sofielund. Om detta partiella enskifte skriver Tage Thott i ett brev 9/8 1786 bl. a. "Uti Wästra Skräflinge by af Oxie Härad äger jag ett frälse utsockne hemman Nr 4, hwars ägor äro indelte i 4 wångar och lagde i flere skiften. En sådan blandning med grannarnes jordstycken hindrar mig från en ricktig upodling och utflyttning af hemmanets byggnad. Jag har derföre beslutat, att utsides från byen, på den så kallade ängawången bredewid möllewången, upsätta nödige byggnader till hemmanet och taga ägorne på ett ställe ther omkring."[5])

Landshövding Tage Thott, målning av Ulrica Pasch 1786. Foto Svenska Porträttarkivet.

Landshövding Thott sammankallade "kunnige lanthushållare av ridderskap och adel, ståndspersoner och allmoge" till en principdiskussion om det skånska jordbruket å Malmö landskansli den 15 oktober 1792.[6]) Sammanträdet var präglat av Macleans idéer, och de närvarande såg i enskiftet den grundläggande reformen. Kommerserådet Suell påpekade vid sammanträdet bl. a. att "det är ej nog, att bondens ägor bliva lagda i enskifte, att gårdarna bliva utflyttade; han bör undervisas om ett bättre åkerbrukssätt och tillhållas att verkställa detsamma." Detta ändamål ville Suell med upplysningstidens pedagogiska optimism vinna genom en åkerbrukskatekes ,som skulle läsas i skolorna, varefter prästerskapet vid nattvards- och husförhör skulle kontrollera kunskaperna.[7]) Suell framhöll i sitt anförande också den ekonomiska synpunkten och hävdade, att hjälpen till de utflyttande bönderna borde vara fullt tillräcklig.

Sina idéer omsatte Suell i praktiken först 1790, då han lät utbryta egendomen Annetorp, bestående av hemmanen nr 3, 4, 5, 6, 8, 16 och 21 i Hyllie by i Hyllie socken (nuv. Limhamn),[8]) och sedan 1792, då han lät utbryta hemmanet nr 5 i

Ungdomsporträtt av kommerserådet Frans Suell. Målning av M. D. Roth.

Hindby i Fosie socken[9]) och anlade en samling småbruk vid Fosie strand, de s. k. Stormbyhusen. När Frans Suell 1790 förvärvade de sju hemmanen i Hyllie by, var dessa delade i 532 ägor, av vilka de minsta inte översteg 200 kvadratmeter. Efter Suells utbrytning fick egendomen sina ägor samlade i ett sammanhängande skifte västerut i bymarken.

Macleans, Thotts och Suells enskiften visade klart betydelsen av en genomgripande jordreform. En rationellare skötsel av jorden möjliggjordes, och avkastningen steg undan för undan på de enskiftade gårdarna. Statsmakterna började nu på allvar intressera sig för enskiftesfrågan, och för att på ort och ställe studera en ändrad jordindelning företog överdirektören för lantmäteriet Eric af Wetterstedt[10]) 1802 en resa till Skåne. I sin till kungl. maj:t ingivna berättelse över resan förordar lantmäteriöverdirektören varmt genomförandet av ett verkligt enskifte. Den bördiga jorden i Skåne bar en mager gröda och var i stor utsträckning vanhävdad. Orsakerna härtill var enligt lantmäteriöverdirektören de på ett ställe sammanträngda

byalagen och den olämpliga jordindelningen. Med en ändamålsenlig jordindelning skulle det skånska jordbruket inträda i en ny och märklig epok.

Lantmäteriöverdirektörens berättelse över sina iakttagelser i Skåne följdes av ett förslag till enskiftesförordning. Denna utarbetades i huvudsak av statssekreteraren Mathias Rosenblad,[11]) som var född i Skåne och väl förtrogen med förhållandena där. Wetterstedt lyckades övertyga Gustaf IV Adolf, och den 31 mars 1803 utfärdades "Kongl. Maj:ts Nådiga Förordning angående Ägors fördelande i Enskiften och utflyttningar ifrån större Byalag i Hertigdömet Skåne."[12]) Den skånska enskiftesförordningen omfattar 18 paragrafer, och i ingressen fastslås, att åkerbruket utgör grunden för ett lands välstånd och den källa, varifrån handel, bergverk och andra näringar hämtar sin förkovran. Enskiftesförordningens mål säges vara att få all brukbar jord så skött och odlad, att den kan giva högsta möjliga avkastning. Enskiftet skulle förrättas av lantmätare, och enskifteslotterna skulle enligt förordningen läggas så, "at de helst med räta lineer omfattas och göras quadratiske, eller åtminstone, at längden ej mer än dubbelt må öfwerskjuta bredden, så framt omständigheterne ej til annan indelning föranleda." Enskiftesförordningen innehöll också bestämmelser om gårdarnas utflyttning ur byhemmen. Det stadgades, att de gårdar, som var bäst byggda, och som på sina tomtplatser hade betydande trädgårdar eller andra nyttiga anläggningar, skulle vara mest berättigade att få ligga kvar i byn. Denna bestämmelse vållade många stridigheter och hetsiga dispyter i byarna. De bönder, som tvingades att utflytta från byn, utsattes för stora ekonomiska påfrestningar. Nybyggnad, nyodling, dikning, inhägnad och anläggande av vägar drog stora kostnader och krävde ett oerhört arbete. De statliga utflyttningsbidragen, som beräknades efter antalet tunnland, var otillräckliga och utbetalades långsamt.

Sedan den kungliga förordningen om enskifte i Skåne trätt i kraft 1803, blev det fart i omdaningen av jordbruket, och på ett par årtionden genomfördes den reform, som främst Maclean, Thott och Suell visat vägen till. Mellan 1803 och 1813 enskiftades de tretton byarna i de med Malmö stad i senare år in-

korporerade lantsocknarna V. Skrävlinge, Hyllie (nuv. Limhamn), Fosie, Husie och S. Sallerup.

Som en av de första byarna i Skåne enskiftades V. Skrävlinge kyrkby 1803 av lantmätare Magnus Wremp.[13]) Byns jord var delad i fyra vångar, kallade Östre, Västre och Norre Vång samt Ängavången. V. Skrävlinge by omfattade hemmansnumren 1—14, av vilka nr 4 var utsockne frälsehemman och övriga kronorusthållshemman. Byn hade flera stora gårdar, som omfattade mer än ett hemmansnummer, 1 & 2 (nuv. Rosengård), 5 & 11, 6 & 14 och 8 & 10. Störst var nr 1 & 2 med en areal av 186 tunnland. På en fråga av lantmätare Wremp vid enskiftesförrättningen 1803 "huruwida ägorne till denna By wore af olika godhet" yttrade hemmansägarna enligt enskiftesprotokollet" att jorden till sin natur, merendels öfweralt wore enahanda eller lika god, men till upodling och skjötsel olika, hwarföre jorden nu af hemmansägarne själfwa uti twenne classer eller Fall, nemligen bättre och sämrefallsjord, ansedd och wärderad blifwit." Sedan de olika vångarnas jord värderats "utgingo Herrar Gode män, Landtmätare och alle öfrige delägare för att öfwerse de Gårdar el. Hemman, hwilka i afseende på belägenheten, bättre Byggnader och Planteringar kunna vara berättigade att på stället qwarblifwa." De gårdar, som fick ligga kvar på sina gamla platser i byn, var nr 1 & 2, nr 5 & 11, nr 6 & 14, nr 8 & 10 och nr 13. De övriga gårdarna flyttades från det gamla byhemmet vid V. Skrävlinge kyrka ut i vångarna till de platser, där jord tilldelats dem.[14]) Hemmanet nr 4 hade redan 1786 av dåvarande ägaren, landshövding Tage Thott, utbrutits ur byhemmet och nyuppförts i Ängavången, där det fått sina ägor samlade på ett ställe.[15])

Nästa by, som sprängdes var Ö. Skrävlinge i Husie socken, där lantmätare E. Rosell[16]) förrättade enskifte i april 1804, Byns jord var delad i fyra vångar; Östre, Västre och Norre Vång samt Änge Vång. Ö. Skrävlinge by omfattade hemmansnumren 1—13, av vilka nr 5 och 10 var sammanslagna till en egendom. Kvar i det gamla byhemmet, ungefär beläget där Husie kyrkoväg utmynnar i Sallerupsvägen, blev nr 3 (nuv. Vanna gård), nr 9 (nuv. Trollängen), nr 12 och nr 13 (nuv. Bäckagården), medan övriga hemman blev ålagda att utflytta.

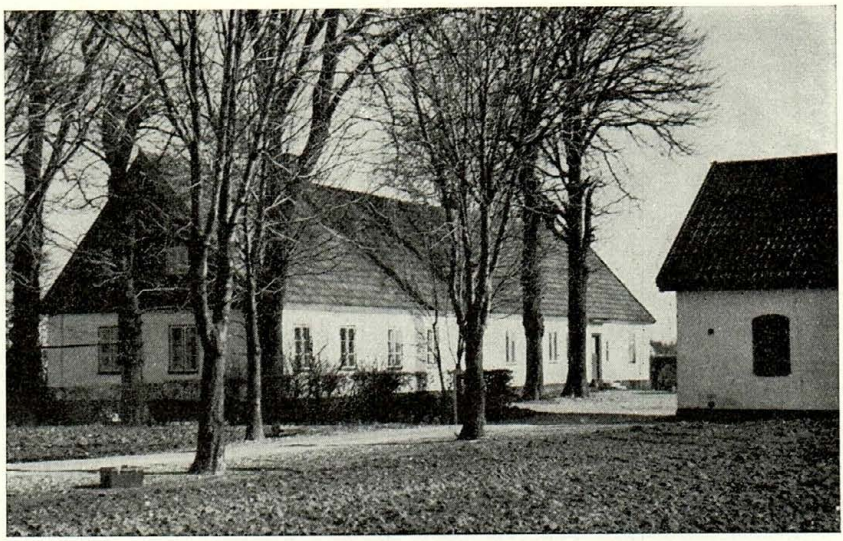

Utflyttaregården Hermodsdal. Foto Malmö museum 1960.

Som utflyttningshjälp anslogs 1 riksdaler specie för varje tunnland. Några typiska utflyttaregårdar från enskiftet i Ö. Skrävlinge är Virentoftagården (nr 1), Ulricedahl (nr 4), Riseberga (nr 5 & 10, senare ändrat till nr 19), Granbacken (nr 6), Kungagården (nr 7), Böckaregården (nr 8) och Toftanäs (nr 11).[17])

I maj 1804 enskiftades Fosie kyrkby av lantmätare Magnus Wremp. Byjorden var delad i fyra vångar, kallade Östre, Västre och Norre Vång samt Änge Vången. Fosie kyrkby bestod av hemmansnumren 1—23, av vilka nr 3 var Malmö Hospitalshemman, nr 6, 8, 14 och 19 Lunds Domkyrkohemman, nr 11 & 16 Cornetts Boställe, nr 23 prästgård och övriga kronorusthållshemman. Kvarliggande i det gamla byhemmet kring Fosie kyrka blev nr 3, nr 6, nr 11 & 16 (Fosie boställe), nr 13, nr 20 och nr 23 (Fosie prästgård). De hemman, som ålades att flytta ut, var nr 1 ((Henriksdal), nr 5 (Sofieholm), nr 7 (Mariedal), nr 8 (Skogholmen), nr 10 (Lyckebo, nr 12 (Hermodsdal), nr 14 (Hagalund), nr 15 (Almvik), nr 17 (Lindeborg), nr 18 (Kulladal), nr 19 (Skogholmen), nr 21 och nr 22 (Sofieholm, Fosie nr 5 & 22).[18]) Hemmanet nr 2 hade utbrutits och enskif-

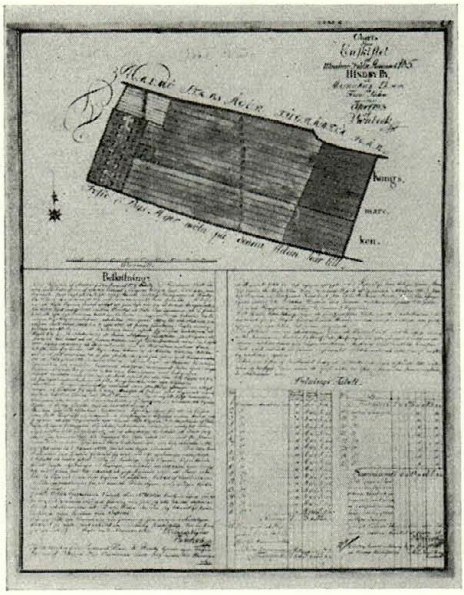

Enskifteskarta över frälsehemmanet Hindby nr 5 (Stormby) 1795. Länslantmäterikontoret, Malmö.

tats redan 1800 av lantmätaren Samuel Gutman,[19]) då det av Frans Suells svärson, Lorens Kockum, sammanslogs med Hindby nr 5 och Hyllie nr 37 till en egendom, senare benämnd Bellevue.

Följande år 1805 lades Hindby by i Fosie socken i enskifte av lantmätare Magnus Wremp. Byns jord var delad i fyra vångar, benämnda Östre Vång, Lille Vång, Kyrko Vång och Änge Vång. Hindby by omfattade hemmansnumren 1—10, av vilka nr 8 var Skatte Beneficie Hemman och övriga kronorusthållshemman. Kvar i det gamla byhemmet, beläget där nu Fosie kyrkoväg och V. Skrävlingevägen utmynnar i Ystadvägen, blev nr 3, nr 7, norra hemmansdelen av nr 8 och nr 9 (Hindbygården). Utflyttande hemman blev nr 1 (Ärtholmen), nr 2 (Nydala), nr 4 (Maryhill), nr 6 (Backagården), södra hemmansdelen av nr 8 och nr 10 (Agnesfrid).[20]) Hemmanet nr 5 utbröts och enskiftades redan 1792 på initiativ av Frans Suell.[21]) I Hindby fick enskiftet en mjuk övergång. Samtliga hemmansägare beslutade, att "wid nästa Michaelitid taga i bruk sine Enskiftade ägor," men "äga likwäl de utflyttande

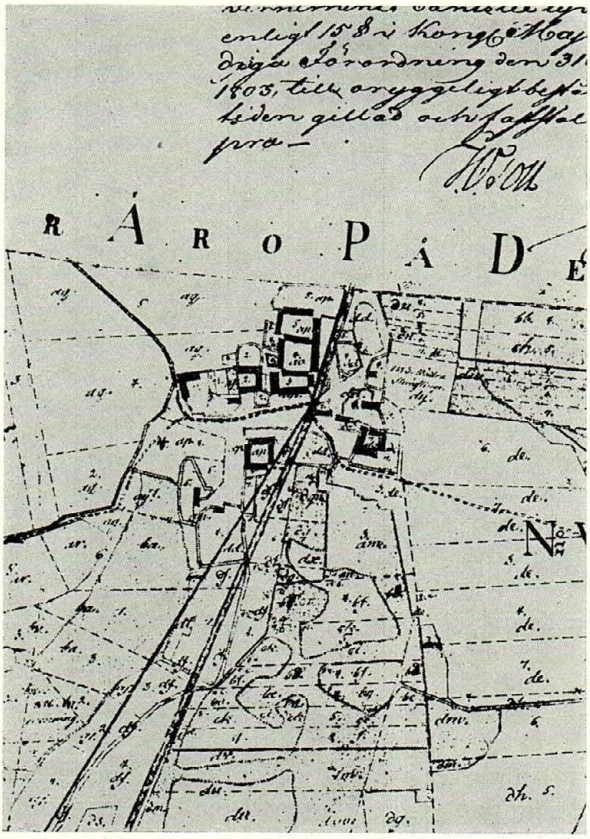

E. Rosells karta över V. Kattarps by 1805.
Länsmäterikontoret, Malmö.

Hemman rättighet att uti sex års tid begagna sine i Byen warande Gårdstomter med därwid belägne Hage Plattsar."[22])

I maj 1805 enskiftades V. Kattarps by i V. Skrävlinge socken av lantmätare E. Rosell. Byjorden var delad i fyra vångar, kallade Östre, Västre och Södre Vång samt Änge Vång. Byn omfattade hemmansnumren 1—7, av vilka nr 7 var Lunds Domkyrkohemman och övriga kronorusthållshemman. Kvar på ursprunglig plats i byn blev nr 4 och nr 7, som enligt enskiftesprotokollet hade "twenne större med sten inhägnade Hagar, som innehåller den vackraste Plantering som finnes i

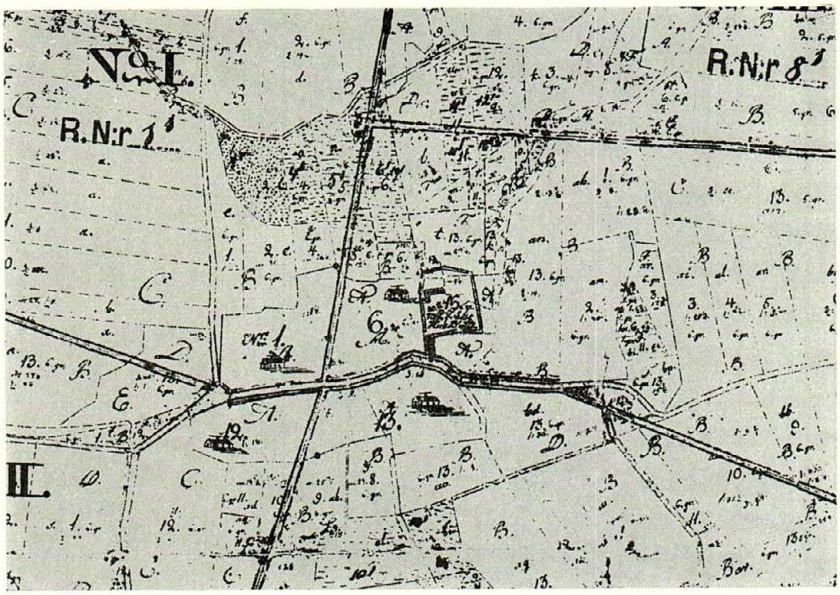

M. Wremps karta över Kvarnby by 1808. Länslantmäterikontoret, Malmö.

Byen med en liten Trädgårdsanläggning." Hemmanen nr 2, nr 3 (Jägersro), nr 5 och 6 (Augustenborg) ålades att flytta ut.[23]) Hemmanet nr 1 hade redan 1790 utbrutits och enskiftats av ägaren, handelsmannen Hans Bauert, som sammanförde hemmanet med V. Skrävlinge nr 4 till egendomen Sofielund, uppkallad efter Hans Bauerts hustru Sofia af Trolle.[24])

I juli 1805 lades Kvarnby by i Husie socken i enskifte av lantmätare Magnus Wremp. Byns jord var delad i tre vångar, Norre, Södre och Östre Vång. Kvarnby by omfattade hemmansnumren 1—13, av vilka 1—11 var kronorusthållshemman, nr 12 utsockne frälsehemman och nr 13 prästgård. Kvar i byhemmet blev nr 1, nr 6, nr 12 och 13. Utflyttande hemman var nr 2, nr 3, nr 4, nr 5 (Minnesdal), nr 8, nr 9 (Fridentorp), nr 10 Marklunda) och nr 11. Till utflyttningshjälp anslogs 1 riksdaler banko per tunnland. Hemmanet nr 7, som var utsockne frälsehemman, hade utbrutits och enskiftats redan 1799.[25])

I september 1805 kom lantmätare Magnus Wremp till Sal-

Utflyttaregården Hyllie 19. Foto Malmö museum 1960.

lerups kyrkby i S. Sallerups socken för att förrätta enskifte. Byjorden var delad i fyra vångar, Norre, Södre, Östre och Västre Vång. Sallerups kyrkby omfattade hemmansnumren 1—11 och nr 13. Sallerup nr 1 utgjorde prästgård, nr 2 och nr 6 var "Utsockne Frälsegatuhus under Torups Sätesgård", nr 3, nr 5 och nr 11 utsockne frälsehemman, nr 4 "Klåckare Lägenhet", nr 7—10 kronorusthållshemman och nr 13 domkyrkohemman. Kvar i byhemmet omkring kyrkan blev nr 1 (Prästgården), nr 2, nr 4 (Klockaregården), nr 6, nr 7 (Framnäs), nr 10 och nr 11 (Wouwragården). Utflyttande hemman blev nr 3, nr 5, nr 8 (Kölnan), nr 9 (Hasenbjer), och nr 13. Om nr 8 är antecknat i enskiftesprotokollet "får Planen ut wid Bjeresjö-gränsen."[26])

Sedan enskiftet i byarna runt Malmö legat nere några år, inställde sig lantmätare E. Rosell i april 1809 i Hyllie kyrkby i Hyllie socken för att lägga denna by i enskifte. Byns jord var delad i tre vångar, Östre, Västre och Norre Vång. Hyllie kyrkby omfattade hemmansnumren 1—32 och 37, av vilka nr 9 och nr 13 var utsockne frälsehemman, nr 15 Hospitalshemman, nr 25 & 33 Corporals Boställe, nr 29 Annexhemman till kyrkoherden i Bunkeflo och Hyllie pastorat och övriga kronorusthållshemman. Kvarliggande i det gamla byhemmet blev nr 7, nr 11, nr 17, nr 25 & 33 (Hyllie boställe), nr 27, nr 31 och nr 32 (Hyllie gård). Utflyttande hemman blev nr 1

(Djupadal), nr 9, nr 10, nr 12, nr 13, nr 14 (Rosenvång), nr 15, nr 19 (Nittonsgården ett stycke öster om nuv. Linnégatan), nr 20, nr 22, nr 23 (Svenstorp), nr 24, nr 26, nr 28, nr 29 (Annexhemmanet) och nr 30 (Elinelund).[27]) Hemmansnumren 3, 4, 5, 6, 8, 16 och 21 hade redan 1790 utbrutits och enskiftats av ägaren Frans Suell.[28]) Den enskiftade egendomen, som fick sina ägor i ett sammanhängande skifte västerut i bymarken, kallades Annetorp efter Frans Suells hustru, Anna af Trolle. Hemmanet nr 37 hade av Frans Suells svärson, Lorens Kockum, 1800 sammanslagits med Fosie nr 2 och Hindby nr 5 till en egendom, senare benämnd Bellevue.

I april 1812 enskiftades Bulltofta by i V. Skrävlinge socken. Byjorden var delad i två vångar, Östre och Västre Vång. Bulltofta by omfattade vid enskiftet hemmansnumren 1—11, samtliga kronorusthållshemman. Störst var Bulltoftagården, som bestod av hemmanen nr 1, 2, 3, 6, 7 och 8 eller så gott som hela byn, med possessionaten Johan Daniel Kockum som ägare. Förutom Bulltoftagården hade byn endast två gårdar, den ena bestående av nr 9 och halva hemmanet nr 10 och den andra av nr 11 och halva hemmanet nr 10. Vid enskiftet blev Bulltoftagården kvar på sin gamla plats i byhemmet, medan de två andra gårdarna flyttades ut. Hemmanet nr 9 & 10 fick sin enskiftesplan "gränsande i Norr till Arlöfs ägor, i Söder till Östra Skräflinge, och mot Öster och Söder till Sunnanå Bys Ägor", och hemmanet nr 11 & 10 fick sin plan med gräns i norr" till Arlöfs Ägor, i söder till Östra Skräflinge marck och mot öster till Hemmanet Nr 9 och halfwa Nr 10 s Plan." Enskiftesprotokollet omtalar, att "husplattsarne med sin ägorymd under 4 och 5 efter Chartan förflyttas ifrån sina gamla ställen och lägges till hemmanen Nr 9 och 11 ägor, till hwilka hemman de höra." Till byggnadshjälp åt de utflyttande föreslog "Herrar Gode Män och Landtmätaren af Kronans Medel En Riksdaler Banko hwarje Tunneland."[29]) De båda utflyttande hemmanen i Bulltofta omfattade vardera 64 tunnland, och ersättning utgick således med 64 riksdaler åt varje hemmansägare. De utflyttande torde knappast ha haft något större gagn av denna blygsamma summa vid nybyggnad av en gård, nyodling, dikning, inhägnad och anläggande av väg.

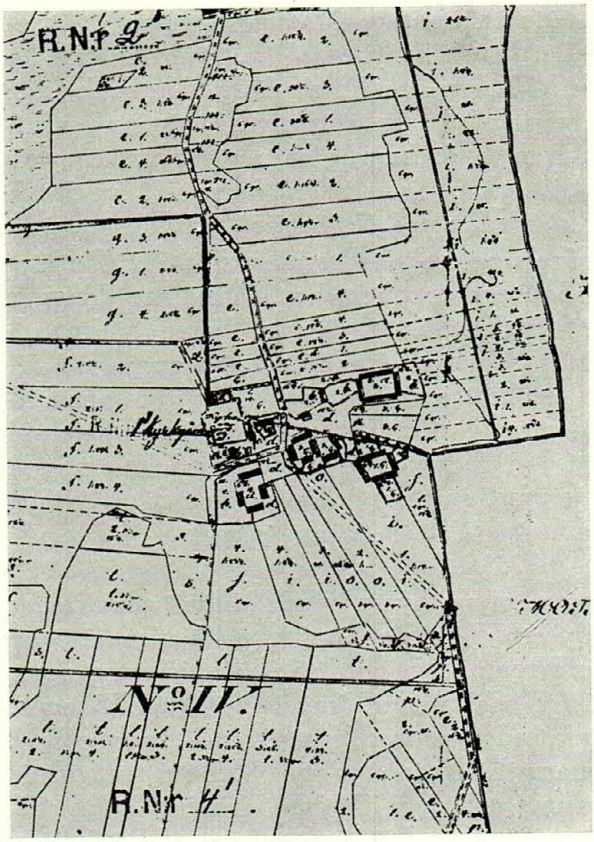

E. Rosells karta över Husieby 1812.
Länslantmäterikontoret, Malmö.

I juli 1812 enskiftades Husie kyrkby i Husie socken av lantmätare E. Rosell. Byjorden var delad i tre vångar, kallade Lille Vång, Östre och Västre Vång. Husie by bestod vid enskiftet av fyra hemman, nr 1 utsockne frälsehemman, nr 2 och 3 kronorusthållshemman och nr 3 & 4 Corporals Boställe. Kvar i byhemmet vid kyrkan blev nr 2 (Husiegården, där nu Lv 4:s kaserner ligger) och nr 3 & 4 (Husie boställe), medan nr 1 (Elisedal) och nr 3 (Husie krok eller Ängstorp, nedbrunnet 1919) flyttades ut.[30])

I augusti 1812 lade lantmätare Magnus Wremp Fårabäcks by i S. Sallerups socken i enskifte. Byjorden var delad i tre vångar, Östre, Västre och Norre Vång. Fårabäck hade vid enskiftet fyra gårdar, alla kronorusthållshemman omfattande hemmansnumren 1—6. En gård var sammanslagen av hemmansnumren 4, 5 och 6. Kvar i byn blev nr 1, nr 3 och nr 4, 5 & 6 (Hagavik), medan nr 2 (Havshög) flyttades ut.[31])

Samtidigt med Fårabäck enskiftades i augusti 1812 Tullstorps by i S. Sallerups socken av lantmätare Magnus Wremp. Byjorden var delad i tre vångar, Norre, Södre och Västre Vång. Tullstorps by omfattade hemmansnumren 1—7, alla kronorusthållshemman, av vilka nr 2 och 3 var sammanslagna till en egendom med 117 tunnland. Kvar i byn blev vid enskiftet nr 2 & 3, 1/6 och 1/3 mantal av nr 4 fördelade på två gårdar, 1/6 mantal av nr 5 samt nr 6. Ur byhemmet utflyttade nr 1, 1/6 mantal av nr 4, 1/2 och 1/12 mantal av nr 5 fördelade på två gårdar samt nr 7.[32])

Som den sista av de gamla byarna runt Malmö enskiftades Ö. Kattarps by i S. Sallerups socken på hösten 1813 av lantmätare Magnus Wremp. Byns jord var delad i fyra vångar, kallade Östre, Västre och Södre Vång samt Änge Vången. Ö. Kattarps by omfattade hemmansnumren 1—8, varav nr 1, 2, 7 och 8 var kronorusthållshemman, nr 3 och nr 4 utsockne frälsehemman och nr 5 och nr 6 "Malmö Triwial skolae tillhörande Hemman, som nu på Lön innehafwes af Professorn och Rector Skolae Herr Magister Ahlman." Nr 3 och nr 4 var sammanslagna till en egendom. Kvarliggande i byn vid enskiftet blev nr 1, 9/16 mantal av nr 3 & 4, nr 5, 6 och 7. Vid enskiftet utflyttades nr 2, två gårdar på vardera 1/32 mantal av nr 3 & 4 samt nr 8.[33])

Inom loppet av tio år hade byarna runt Malmö enskiftats. De gamla byhemmen hade sprängts, och gårdarna flyttats ut i bymarkerna. Stadens närmaste omgivning hade radikalt skiftat anlete. Byborna hade fått nya levnadsförhållanden och nya livsvillkor.

Vår tid har karakteriserats som de stora reformernas och omvälvningarnas tid. Under 1950-talet genomfördes sålunda storkommunindelningen, som bröt gamla band, 1960-talet med-

förde en ny pastoratsindelning, och mycket annat ligger i stöpsleven, bl. a. en ny länsindelning. Den mest revolutionerande reform, som någonsin genomförts i vårt samhälle är emellertid enskiftesreformen. Den länkade utvecklingen i helt nya banor, och dess verkningar kan ännu skönjas mer än ett och ett halvt sekel efter genomförandet. Den har i grunden ändrat bygdens struktur och befolkningens levnadsförhållanden. Den gamla, koncentrerade bybebyggelsen med hopgyttrade gårdar ersattes med spridd bebyggelse. Landskapsbilden förändrades och fick i stället för mjuk buktighet räta linjer och vinklar. Vägar, rågångar och vallar drogs upp efter linjal och vinkelhake av lantmätarna.

Då de gamla byhemmen sprängdes, och byalagen upplöstes, gick mycket av tradition och gemenskap förlorat. De utflyttande bönderna slets bort från sina mångåriga grannar och tvingades ofta att föra ett ganska isolerat liv på sina avlägset liggande gårdar. Till bilden hör tidens dåliga kommunikationer, avsaknad av telefon, radio, TV och tidningar, allt som i dag bidrar till att bryta isoleringen för avsides boende. Tryggheteskänslan och rotfastheten, som livet i bykollektivet skänkt, uppluckrades. En omvälvning åstadkoms i böndernas såväl levnadsskick som tänkesätt, och frön utsåddes till en ny livssyn.

Byhemmet hade varit en sluten och enhetlig värld med sina egna lagar och sedvänjor. Livets gång i traditionella former hade ett starkt stöd i byhemmets gemenskap, generation efter generation hade fostrats in i från fäderna övertagna seder och tänkesätt. Detta stöd föll bort genom enskiftet, som spridde ut gårdarna i bymarkerna ofta på stort avstånd från det gamla byhemmet. Den auktoritet, som de äldste i byn utövade, var en betydande traditionsbevarande faktor. Efter enskiftet, när varje familj levde för sig på sin avskilda gård, kunde de äldstes inflytande icke göra sig gällande på samma sätt som tidigare. Därigenom fick den nya tidens idéer större möjlighet att påverka sinnena. En individualistisk livssyn började ersätta det kollektivistiska tänkandet, som präglat invånarna i byhemmen. Enskiftesverket och den framträngande individualismen

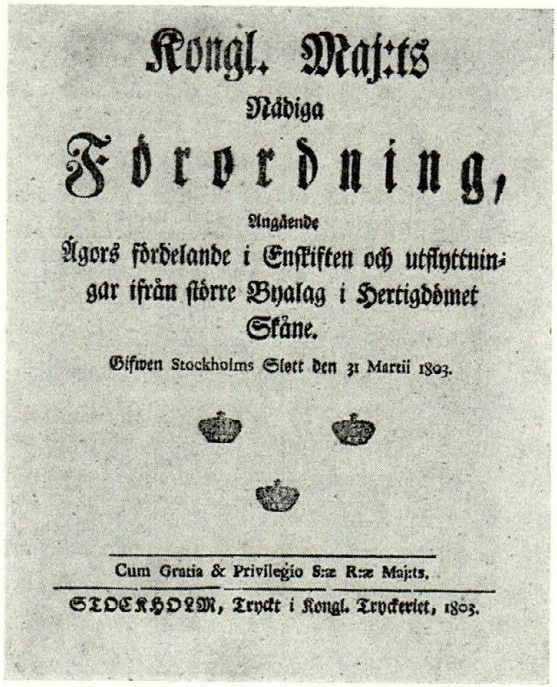

Kongl. Maj:ts
Nådiga
Förordning,
Angående
Ägors fördelande i Enskiften och utflyttningar ifrån större Byalag i Hertigdömet Skåne.
Gifwen Stockholms Slott den 31 Martii 1803.

Cum Gratia & Privilegio S:æ R:æ Maj:ts.
STOCKHOLM, Tryckt i Kongl. Tryckeriet, 1803.

Försättsbladet till 1803 års enskifteskungörelse.

nedbröt också förutsättningarna för det gamla kyrkolivet med kyrkan mitt i byn.

För jordbruket betydde enskiftesreformen ett kraftigt ekonomiskt uppsving. Med de splittrade ägornas sammanslagning till hela brukningsarealer banades väg för en ny typ av jordbruksdrift. Enskiftesreformen har lagt grunden till senare generationers välstånd och bildar epok i det skånska jordbrukets historia.

Enskiftet i byarna runt Malmö har till sist också i viss mån påverkat den nutida bebyggelsen i stadens ytterområden. Utläggandet av villaområden i de med staden inkorporerade lantsockarna har nämligen i stort sett följt enskiftets utflyttaregårdar, från vilkas mark efter jordbrukets nedläggande tomter avstyckats till bostadsområden, som fått namn efter utflyttaregårdarna. På en karta över Malmö är det lätt att se, att de

nutida bostadsområdenas utbredning och inriktning står i direkt relation till de från de sprängda byhemmen utflyttade gårdarna. Sådana bostadsområden, som i senare år uppstått på avstyckad mark från enskiftets utflyttaregårdar är t. ex. Augustenborg och Ellenborg i V. Skrävlinge, Rosenvång i Hyllie (nuv. Limhamn), Hermodsdal, Kulladal och Nydala i Fosie och Virentofta, Kungshälla, Ulricedal, Videdal och Riseberga i Husie.

Noter.

[1]) Rutger Maclean, Svenska Män och Kvinnor 5, sid. 184—185; J. Hjort "Anteckningar rörande herr baronen och kammarherren R. Macleans landhushållningssätt vid dess egendom Svaneholm" (Hist. tidsk. för Skåneland 1917, band 7, sid. 140.

[2]) Alf Åberg, När byarna sprängdes, Stockholm 1953, sid. 71.

[3]) Tage Thott, landshövding i Malmöhus län 1776—1794, G. Anrep, Svenska Adelns Ättar-Taflor, 1864 IV, sid. 372 och Svenska Män och Kvinnor 7, sid. 527.

[4]) Frans Suell, Svenska Män och Kvinnor 7, sid. 314—315, L. B. Falkman, Minnesteckning öfver Frans Suell, 1886 och Cecilia Bååth-Holmberg, Frans Suell, den store malmöborgaren, 1913.

[5]) Länslantmäterikontoret, Malmö, V. Skrävlinge sn, akt nr 2, se vidare Janne Agri, Västra Skrävlinge i gamla dagar, Malmö Fornminnesförenings Årsskrift 1940, sid. 76.

[6]) Nils Holmberg, Enskiftet i Malmöhus län, Lund 1939, sid. 49.

[7]) Nils Holmberg, a. a. sid. 51.

[8]) Länslantmäterikontoret, Hyllie sn (nuv. Limhamn), akt nr 3.

[9]) Länslantmäterikontoret, Fosie sn, akt nr 8.

[10]) Eric af Wetterstedt, Svenska Män och Kvinnor 8, sid. 318—319.

[11]) Mathias Rosenblad, Svenska Män och Kvinnor 6, sid. 353—354.

[12]) Svenska författningar 1803.

[13]) Magnus Wremp se V. Ekstrand, Svenska Landtmätare 1628—1900, Uppsala 1903, sid. 159.

[14]) Om enskiftet i V. Skrävlinge kyrkby se V. Skrävlinge sn akt nr 7, Länslantmäterikontoret. Jmfr historiska uppgifter om byn i Janne Agri, Västra Skrävlinge i gamla dagar, Malmö Fornminnesförenings Årsskrift 1940 och om gårdsnamn i Ingemar Ingers, Ortnamn i Malmö II, MFÅ 1958.

[15]) Om detta skifte se V. Skrävlinge sn akt nr 2, Länslantmäterikontoret.

[16]) Om Erland Rosell se V. Ekstrand a. a. sid. 177.

[17]) Om enskiftet i Ö. Skrävlinge se Husie sn akt nr 9, Länslantmäterikontoret. Jmfr vidare Helge Andersson, Gamla gårdar i Husie, MFÅ 1950, densamme, Riseberga, Jordbruksområdet, som blev stadsdel, MFÅ 1955 och

Ingemar Ingers, Ortnamn i Malmö V, f. d. Husie socken, MFÅ 1961. Böckaregården nedbrunnen 1956.

[18]) Om enskiftet i Fosie kyrkby se Fosie sn akt nr 10, Länslantmäterikontoret. Om gårdsnamn se Ingemar Ingers, Ortnamn i Malmö IV f. d. Fosie socken, MFÅ 1960, jmfr även Georg Sylvan, Fosie kyrka och prästgård, MFÅ 1943.

[19]) Om detta skifte se Fosie sn akt nr 12, Länslantmäterikontoret. Om Samuel Gutman se V. Ekstrand a. a. sid. 159.

[20]) Om enskiftet i Hindby se Fosie sn akt nr 11, Länslantmäterikontoret. Om gårdsnamn se Ingemar Ingers, Ortnamn i Malmö IV f. d. Fosie socken MFÅ 1960.

[21]) Om detta skifte se Fosie sn akt nr 8, Länslantmäterikontoret.

[22]) Enskiftesprotokollet, Fosie sn akt nr 11, Länslantmäterikontoret.

[23]) Om enskiftet i V. Kattarp se V. Skrävlinge sn akt nr 5, Länslantmäterikontoret, jmfr historiska uppgifter om byn i Janne Agri, a. a. MFÅ 1940 och om gårdsnamn i Ingemar Ingers, Ortnamn i Malmö II, MFÅ 1958.

[24]) Om detta skifte se V. Skrävlinge sn akt nr 3, Länslantmäterikontoret.

[25]) Om enskiftet i Kvarnby se Husie sn akt nr 10, Länslantmäterikontoret. Om gårdsnamn se Ingemar Ingers, Ortnamn i Malmö V, f. d. Husie socken, MFÅ 1961 och om Kvarnby prästgård Helge Andersson, Kvarnby gamla prästgård, MFÅ 1963.

[26]) Om enskiftet i Sallerups kyrkby se S. Sallerup sn akt nr 9, Länslantmäterikontoret. Jmfr historiska uppgifter om byn i Helge Andersson, Södra Sallerup, yngsta Malmö — en urgammal kulturbygd, MFÅ 1961 och om gårdsnamn i Ingemar Ingers, Ortnamn i Malmö VI f. d. Södra Sallerups socken, MFÅ 1962. I enskiftesprotokollet omnämnda Bjeresjö avser nuv. Bjärshög i Bara hd.

[27]) Om enskiftet i Hyllie kyrkby se Hyllie sn (nuv. Limhamn) akt nr 5, Länslantmäterikontoret. Om gårdsnamn se Ingemar Ingers, Ortnamn i Malmö III, Limhamnsområdet eller f. d. Hyllie socken, MFÅ 1959.

[28]) Om detta skifte se Hyllie sn (nuv. Limhamn) akt nr 3, Länslantmäterikontoret.

[29]) Om enskiftet i Bulltofta se V. Skrävlinge sn akt nr 8, Länslantmäterikontoret. Jmfr historiska uppgifter om byn i Janne Agri, a. a. MFÅ 1940 och om gårdsnamn i Ingemar Ingers, Ortnamn i Malmö II MFÅ 1958.

[30]) Om enskiftet i Husie kyrkby se Husie sn akt nr 8, Länslantmäterikontoret. Om gårdsnamn se Ingemar Ingers, Ortnamn i Malmö V, f. d. Husie socken, MFÅ 1961.

[31]) Om enskiftet i Fårabäck se S. Sallerup sn akt nr 15, Länslantmäterikontoret. Jmfr historiska uppgifter om byn i Helge Andersson, Södra Sallerup, yngsta Malmö — en urgammal kulturbygd, MFÅ 1961 och om gårdsnamn i Ingemar Ingers, Ortnamn i Malmö VI, f. d. Södra Sallerups socken, MFÅ 1962.

[32]) Om enskiftet i Tullstorp se S. Sallerup sn akt nr 10, Länslantmäterikontoret. Jmfr historiska uppgifter om byn i Helge Andersson, Södra Sal-

lerup, yngsta Malmö — en urgammal kulturbygd, MFÅ 1961 och om gårdsnamn i Ingemar Ingers, Ortnamn i Malmö VI, f. d. Södra Sallerups socken, MFÅ 1962.

[33]) Om enskiftet i Ö. Kattarp se S. Sallerup sn akt nr 11, Länslantmäterikontoret. Jmfr historiska uppgifter om byn i Helge Andersson, Södra Sallerup, yngsta Malmö — en urgammal kulturbygd, MFÅ 1961 och om gårdsnamn i Ingemar Ingers, Ortnamn i Malmö VI, f. d. Södra Sallerups socken, MFÅ 1962.

Musikaliska Sällskapet i Malmö

Av Leif Ljungberg.

Martin Wippel hette under förra delen av 1800-talet en fröjdpappa i Malmö, som då och då förde taktpinnen i teaterkapellet. Han föddes 1779 i en liten by, Nipperwiese, i Pommern, utbildade sig i staden Gartz på ett flertal instrument och fick där titeln musicus instrumentalis. Han gjorde sedan snabbkariär som regementsmusiker vid olika skånska regementsmusikkårer och dog 1845 på Ljungbyhed som musikdirektör och chef för Cederströmska Kungl. Husarregementets musikkår, d. v. s. det regemente, som sedan fick namn Kronprinsens husarregemente. Sin fasta förankring i tillvaron hade han på Baltzarsgatan i Malmö, där han ägde fastigheten gammal nummer 388—389, d. v. s. en föregångare till huset, där Wendels konditori nu är inrymt. Av någon outgrundlig anledning har en del av hans efterlämnade papper hamnat i stadsarkivet. Bland dem finns ett vackert kallelsebrev för Wippel, "känd som tonkonstens vän och idkare" att vara arbetande ledamot i Musikaliska sällskapet i Malmö.

Kallelsen är daterad den 1 april 1830 och undertecknad av J. B. Wiedberg, ordningsman, H. J. Tengvall, musikföreståndare, H. L. Palm, kassaförvaltare, och E. C. Lieberath, sekreterare. Skrivelsen prydes av ett vackert papperssigill med ett valthorn och tvenne flöjter, omgivna av en lagerkrans och omskriften "Musikaliska Sällskapet i Malmö". I valthornets "tratt" finnes inskrivna tvenne enligt vad det heter i källorna av kammarmusicus H. J. Tengvall för ändamålet komponerade fyrstämmiga canon. En motsvarighet till sigillet var ett ordenstecken i silver med samma emblem, avsett att bäras å bröstet av ledamöterna.

Sällskapets hela organisation var ordenssällskapets. Det stiftades 1825 och höll sitt första sammanträde den 7 oktober samma år. Enligt dess då antagna "Reglor" skulle ändamålet vara "att befordra en allmännare utbildning af den musika-

MUSIKALISKA SÄLLSKAPET

I MALMÖ

anser för et utmärckt nöje att ibland dess Arbetande Ledamöter räkna Herr Fahn junckaren Wippel

känd såsom Tonkonstens Wän och Idkare

och jemte det Sällskapet på detta sätt ville uttrycka dess högagtning hoppas det, att så ofta ske kan, se Herr Fahn junckaren med sin närvaro benägit beträda dess sammankomster.

Malmö den 1. April 1830.

På Musikaliska Sällskapets vägnar

Dess nuvarande Direktion

J. B. Wildbag, Ordningsman. H. J. Tengvall, Musikföreståndare. H. L. Palm, Cassaförvaltare.

Sekreterare.

Musikaliska sällskapets kallelsebrev för Martin Wippel. MSA.

liska talenten". Sällskapet skulle bestå av heders-, röstägande-, arbetande- och musikälskande ledamöter. De röstägande, d. v. s. ett utskott på fjorton personer — antalet hade fixerats "till åminnelse av Konstens nitiske vänner, som lade första grunden till denna inrättning", skulle årligen välja direktion bestående av en ordningsman, en musikföreståndare, en kassaförvaltare och en sekreterare jämte suppleanter för dem. Arbetande och musikälskande ledamöter av mankön skulle via någon röstägande anmäla sig för direktionen, som genom votering skulle ta ställning till, huruvida vederbörande vore värdig eller ej. Beträffande inval av damer behövdes ingen votering, ej heller fanns någon åldersstipulation därvidlag. Yng-

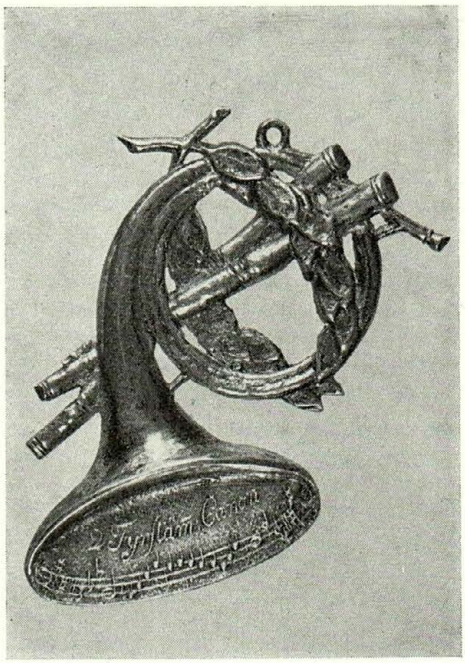

Musikaliska sällskapets ordenstecken. Foto Malmö museum.

lingar under sexton år finge däremot icke intagas, dock fanns i "Reglorna" en liten reservation, vilken möjliggjorde för "underbarn" att få deltaga.

Resande, särskilt virtuoser, kunde få tillträde såväl till övningarna som till de allmänna sammankomsterna, dock under villkor att de aktivt deltogo i musicerandet.

Inträdesavgiften var 4 riksdaler banko för herre och 2 för dam, vartill kom en års- eller terminsavgift belöpande sig till 2 resp. 1 rdr. Den förenämnda dekorationen erhölls vid inträdet. Den skulle alltid bäras vid sammankomsterna av hedersledamöter i rött band med svarta kanter, av röstägande i vitt, av arbetande i blått och av musikälskande i svart band.

Musikföreståndaren var en viktig person i Sällskapet. Han skulle föreslå inköp av instrumenter och godkänna de musikaliska verk, som skulle uppföras samt i övrigt "arbeta på den musikaliska talentens förkovran inom Sällskapet".

Terminen började den 1 oktober och fortfor sedan i sex

månader, under vilken tid de arbetande ledamöterna skulle ha en övningssammankomst per vecka, varjämte kommo de allmänna sammankomsterna, vilka stadgeenligt skulle vara fem à sex pr år. Dessa senare skulle utannonseras i stadens tidningar.

"Reglorna" för det nybildade Sällskapet trycktes 1828 hos Niclas Hansson Thomson — av den kända Malmösläkten — och äro undertecknade av översten G. af Callerholm, lagman J. Wullff, borgmästaren J. D. Kjellander, handlanden L. I. Bager, handlanden M. J. Möller, musikdirektören H. J. Tengvall, handlanden J. B. Wiedberg och handlanden N. Malmstedt, den sistnämnde i egenskap av sekreterare. H. J. Tengvall, organist i S:t Petri församling, kompositör, valthornist m. m., blev den förste musikföreståndaren.

Av Sällskapets matrikel omfattande åren 1825—1839 finna vi, att tillslutningen var stor redan från begynnelsen. En stor del av det då kända Malmö deltog, antingen som arbetande ledamöter eller stödjande sådana — musikälskande ledamöter kallas ju dessa senare. Unga officerare på "husarerna", handlande och handelsbokhållare, präster, jurister och läkare finnas rikt representerade. Bland virtuoser kunna nämnas hovsångerskan Anna Sofia Servelin, vilken började som alt, men omskolades till sopran, där hon kunde göra en staccato löpning av två oktaver till trestruket c, den kände akademikapellmästaren och domkyrkoorganisten i Lund' "assessor" Emanuel Wenster, den tyske violinisten J. C. Schlossbauer och de båda italienska musikerna Joachim och Pierre Pettoletti. Hela antalet medlemmar i matrikeln belöper sig till c:a 520 stycken.

Notiser om Sällskapets verksamhet under dess första decennier äro i huvudsak att hämta ur "Malmö Tidning" och "Malmö /nya/ Allehanda". Sällskapets första offentliga framträdande var den 8 juli 1826, då det gavs en vokal- och instrumentalkonsert till förmån för grekerna. Den skulle gått av stapeln på teatern, men den stora tillslutningen av åhörare gjorde, att lokalen fick utbytas emot S:t Petri kyrka. Behållningen jämte samtidigt insamlade 261:45 riksdaler banko överlämnades till en grek-kommitté i Stockholm. Det gällde den gången stöd åt grekerna i deras frihetskamp emot turkarna; just då

såg det mörkt ut för de grekiska patrioterna. Insamlingar, hur välmenta de voro, båtade föga. Det var först stormakternas ingripande, som 1830 resulterade i det fria Grekland.

I augusti 1826 gav Bernhard Crusells berömdaste lärjunge, klarinettisten Anders Addner "en fullständig instrumentalkonsert på Knutssalen med biträde af Musikaliska Sällskapet". Addner fick med tiden anseende som samtidens främste på detta instrument. Om hans program för konserten veta vi intet, men det är väl att förmoda, att någon av lärofaderns kompositioner för klarinett och orkester har förekommit.

T. o. m. år 1841 visade sällskapet stor livaktighet; under denna period höllos både de stadgeenliga sammankomsterna och större konserter. Många gånger gåvos välgörenhetskonserter, så t. ex. den 17 februari 1830 på Knutssalen till förmån för stadens fattiga — i annonsen talas om "en fullständig vocal- och instrumentalkonsert", men ingenting om programmet.

Förutom Addner skola ytterligare nämnas några solister, vilkas namn nu längesedan sjunkit i glömska. E. W. Brandes, hovkapellist från Stockholm, var virtuos på guitarr och kenthorn[1]). Angelique Magito — "en scenisk talang med omfångsrik och härlig stämma och en yppig bländande sydländsk skönhet" — medverkade 1832 vid en konsert på Knutssalen. F. Schalck, kammarvirtuos hos en österrikisk ärkehertiginna, uppbyggde publiken med sitt bassetthorn[2]) 1833, likaledes på Knutssalen.

Ej så sällan biträdde Sällskapet vid dramatiska föreställningar på stadens teater; så skedde vid två tillfällen i november 1832 — den ena gången gavs "En egendom till salu", en komedi med sång, musiken var komponerad av fransmannen Nicolas Dalayrac, samt "Wattendragarna", ett historiskt skådespel i tre akter med musik av Cherubini.

I oktober 1837 gavs en stor vocal- och instrumentalkonsert på teatern, då Sällskapet biträddes av Eduard Schmuckert,

[1]) Kenthorn — horn med klappar som på träblåsarinstrument; hertigen av Kent införde det i engelska armén, därav namnet.

[2]) Bassethorn, en altklarinett av en mycket fyllig ton, stämd i f.

operasångare från Mannheim. Ytterligare flera konserter med solistframträdanden följde, den sista den 14 mars 1841, då pianisten C. Grüner försäkrat sig om Sällskapets medverkan. Det tycks ha varit ett omväxlande program; enligt annonsen förekom "orkester- och harmonimusik, sång och solonummer".

År 1841 måste det ha hänt något mycket allvarligt med Sällskapet. I en artikel i Malmö nya allehanda för den 9 december 1848 få vi veta en del, men blott antydningsvis. Det står bl. a. där, att "Musikaliska sällskapets verksamhet avstannade 1841 till följd av åtskilliga inträffade omständigheter för vidlyftiga att nu upprepa." Tidningens redaktör, Johan Cronquist, säger sig ha försökt göra en och annan påstötning till förbyggande av en emotsedd alltför lång generalpaus, dock utan resultat. En följd av Musikaliska sällskapets förpuppande blev, att en ny organisation i samma anda tog vid — "Malmö musikförening". I ett upprop undertecknat av sex kända Malmöbor, daterat den 24 november 1848, vädjar man till stadens bättre lottade invånare, att bilda en musikförening, vars ändamål skulle bliva att utöva sång, solo- och orkestermusik. Undertecknarna voro Ludvig B. Falkman, då rådman i Malmö sedermera generaldirektör och chef för Lantmäteristyrelsen, handlandena H. Regensburg, H. L. Palm, Gabriel Hedman, Nils Åberg och C. J. Kock — den sistnämnde blev med tiden stadsfullmäktiges i Malmö förste ordförande.

Falkman berättar i sina "Minnen" litet om Musikföreningens start. Han omtalar bl. a., att dirigent blev en dansk musikdirektör H. C. Simonsen och att de exekverande huvudsakligen voro amatörer. Ingen ville eller kunde sköta pukorna, varför Falkman upplärdes av Simonsen och sedan beständigt blev pukslagare, till dess han i september 1849 flyttade till Stockholm. Dessförinnan hade Musikföreningen givit en stor konsert på Knutssalen den 16 februari 1849, då pressen bl. a. säger, att "salen var alldeles uppfylld och att man tydligen såg att intresset för företaget var i stigande." Av uppropet 1848 förefaller det, som skulle det hela bli ett försök. Det sägs, att verksamheten till en början skulle bedrivas "blott för denna vinter". Det blev emellertid flera vintrar till; så sent som i september 1861 annonserade L. Bentzelstjerna, att han skulle

giva en musikalisk soiré på theatern med biträde af härvarande Musikförening och sina små flickor.

Både 1862 och 1863 gåvos många konserter i Malmö, men pressen tiger helt om våra båda musiksammanslutningar. Den 24 april 1864 ägde emellertid en stor konsert rum i S:t Petri kyrka under medverkan av ett par sångföreningar, "Musiksällskapet" och Elementarläroverket till förmån för de brandskadade i Ronneby. Musikdirektören N. G. Strömberg hävdar i sitt arbete "Musiklivet i Malmö", att detta Musiksällskap skulle vara en direkt arvtagare till Musikaliska Sällskapet, vilket påstående av allt att döma torde vara riktigt. Tyvärr ha inga protokoll av vare sig ett eller annat slag anträffats, vilka kunnat bringa full klarhet i saken. Musikföreningen försvann emellertid helt ur bilden 1861.

Med pånyttfödelsen 1864 inträdde en livaktig period för Musiksällskapet, vi skola hädanefter kalla det så, som än mera blomstrade, sedan det 1867 fått musikdirektör J. A. Cyrén, klockare i Caroli församling, som ledare. Under hans tid som dirigent gåvos ej mindre än 20 konserter. Kören bestod då av 30 sopraner, 20 altar, 10 tenorer och 18 basar.

År 1871 inträffade Kungl. Musikaliska Akademiens hundraårsfest i Stockholm. Till denna fest hade inbjudan utgått till alla musiksällskap i Sverige att skicka representanter att deltaga i en festkonsert, där Händels oratorium "Israel i Egypten" skulle utföras. Fröken Alma Falkman, dotter till den kände råd- och riksdagsmannen i Malmö August Falkman berättar i sina "Minnen" följande från detta evenemang:

Härifrån reste då en dubbelkvartett, 2 sopraner, 2 altar, 2 tenorer och 2 basar, samt en stråkkvartett och Malmö var den enda stad i hela riket som kom med så fulltalig stämbesättning. Vid första repetitionen väckte Malmösångarna och sångerskorna ett så smickrande uppseende för sin sång att hovkapellmästare Ludvig Norman efter repetitionens slut frågade min far "Vem har Ni haft nere i Malmö, som på detta mönstergilla sätt kunnat inöva dessa utmärkta förmågor?" Norman och min far voro bekanta från "Par Bricole", så han svarade "Det har våra två klockare Cyrén och Rosén gjort". Norman såg alltid mycket butter och tvär ut, men det märkliga inträffade då, att han skrattade och sade "Sådana vackra namn de ha".

Efter hemkomsten gavs konsert i Petri kyrka då delar av oratoriet utfördes. Jag tror att det var första gången tillstymmelse till något orato-

Deltagare från Musiksällskapet i Malmö i Kungl. Musikaliska Akademiens sekularfest år 1871. Fr. v. i övre raden: O. Klefverström, tenor, G. Dreilick, tenor, T. Hasselqvist, sekund-violinist, C. G. Hartman, violoncellist, Alf. Cyrén, förste violinist, H. Lövegren, bas, och J. A. Rosén, bas. — I undre raden: Magdalena Klein, alt, Hildegard Andersson, alt, A. R. Falkman, alt-violinist, Ellen Meijer, sopran, och Gustafva Santesson, sopran. — Fotot har tillhört fröken Alma Falkman, som antecknat namnen på deltagarna; det tillhör 1965 civiling. Erik Falkman, Malmö.

rium utfördes här. Ofullständigt var det, ty orkester och kör saknades, man hjalp sig med orgel, piano och stråkkvartett. Vårt pianino hade med stort besvär burits uppför den branta orgeltrappan. Den tryckta texten väckte mycken förundran, att sådant kunde sjungas, som ju delvis ordagrant var bibelns ord."

Efter Cyrénska æran var intresset för musiksällskapet växlande. En konsert från 1882 skall här nämnas, eftersom det då skrevs musikhistoria i Malmö. På initiativ av förenämnde Strömberg och i samråd med musikentusiasten och ledaren för Sällskapet v. häradshövding C. H. Lovén, musikdirektörerna Rosén och Cyrén anordnades i S:t Petri kyrka den 17 december en konsert till förmån för behövande i Malmö.

Förutom Musiksällskapet medverkade Teaterorkestern, Par Bricollkören, Läroverkets kör, Husarmusiken och "en bassångare", hans namn är okänt, men enligt programmet sjöng han basarian ur Messe Solonelle av den stockholmsfödde kompositören och ämbetsmannen Jacob Gille. Konserten, som besöktes av ca 1600 personer, kan med skäl räknas som den första "julkonserten", vilken sedan följts av årliga sådana, en tradition, som blivit en glädjekälla för stadens musikvänner och inbringat många slantar åt mindre vällottade i staden.

Den 13 februari 1885 beslöts, att Malmö Musiksällskap skulle nedlägga sin verksamhet; om den direkta orsaken veta vi intet. Enligt Strömbergs anteckningar — han satt själv med bland "likvidatorerna" — överlämnades Musiksällskapets kontanta tillgångar ca 200: — kr. jämte notbiblioteket till Malmö museum. Denna notsamling bestående av 350 nummer har numera deponerats på Malmö stadsbibliotek. I samlingen ingår både noter, vilka tillhört Musikaliska Sällskapet i Malmö och Musiksällskapet i Malmö. Över de förra finnes en accessionskatalog, vilken även innehåller en del intressanta uppgifter om donatorer av notsviter. Redan vid starten 1825 skänkte handlanden C. Hegardt ett antal notsamlingar bl. a. symfonier av J. Haydn, dennes lärjunge Ignaz Pleyel, den österrikiske hovkapellmästaren Paul Wranitzky, I. Cambini, Vauban etc., Ouvertyrer till Webers Oberon, Mehuls Joseph, Kulaus Elisa och Louis Spohrs Jessonda. Baron von Nolcken på Jordberga skänkte 1828 div. sonater för resp. piano, violin, violoncell och flöjt av violoncellisten Bernhard Romberg, C. W. v. Weber, hovkapellmästaren i Dessau Friedrich Schnelder m. fl., Beethovens oratorium Christus på Oljeberget etc. — Borgmästare Kjellander var wohltäter för Glucks Orfeus och Euridice; H. J. Tengvall donerade sin egen komposition "Recitativ och aria ur monolog av Pygmalion" etc. — detta endast som några exempel. Notsamlingen som sådan ger en god inblick i sällskapets repertoar, varom vi eljest äro dåligt underrättade, i varje fall då det gäller 1800-talets förra hälft, enär stadens tidningar i regel tiga om programmen i sina korta notiser och programblad saknas. Recensioner förekomma först på 1870-talet, då även en del tryckta program räddats till eftervärlden

PROGRAM
vid
Malmö Musiksällskaps allmänna sammankomst
Tisdagen den 29 Mars 1870.

1. Bröllopsmarsch ur "En sommarnattsdröm" . . af **Mendelsohn.**
2. Frühlingslied, Duo . . „ **F. Abt.**
3. *a)* Loreley . . . . . „ **Silcher.**
   b) Sång i Skogen . . „ **Härtel.**
   c) Solo & Chör ur opr. Idomeneo . . . . . „ **Mozart.**
4. Ouverture "Efterklang af Ossian . . . . . af **Gade.**
5. Aria ur opr. Figaros Bröllop . . . . . „ **Mozart.**
6. Ouverture till Madelon „ **Bazin.**
7. "Om Vinterqväll" (Gammalt och Nytt) Soli och Chörer . . . . . „ **A. F. Lindblad.**

Konsertprogram från år 1870. MSA.

i N. J. Strömbergs programsamling på stadsarkivet. Det äldsta bevarade av Sällskapets program är av 29 mars 1870, från en konsert på Knutssalen. Programmet finnes återgivet i bild här bredvid.[3] Kritiken i Snällposten är mycket nådig, det heter bl. a.

"Grannlagenheten förbjuder hwarje offentligt omdöme öfwer dilettanters prestationer och afböjde således äfven nu bifallsyttringarna; det må dock wara tillåtet omnämna, hwad äfwen kompetenta konstdomare bekräfta, att musiksällskapet, som ständigt utmärkt sig genom ett berömligt framåtskridande, numera intager en ganska aktningsvärd ståndpunkt i afseende på konstnärlig exekution, en framgång hwarför sällskapet utan twifwel främst har att tacka de framstående förmågor, hwilka leda eller med sitt exempel föregå detsamma, men som också måste anses såsom en frukt af de serskilda medlemmarnes trägna sträfwanden."

Det kan måhända också intressera att höra, vad recensenten sade om konsertlokalen efter den Zettervallska ombyggnaden.

"Knutsalen af gammalt känd såsom wår bästa musiklokal, wisade sig icke hafwa lidit, snarare wunnit genom den sista restaureringen, och herr-

[3]) Programmet talar om "Malmö Musiksällskap". Den vanligaste beteckningen är dock Musiksällskapet i Malmö. I sällskapets musikalier (fr. 1864) finnas inklistrade namnlappar — ja, varför inte kalla dem ex libris — vilka äro av två slag bärande beteckningen Musiksällskapet i Malmö Cat. nr — —, resp. Musiksällskapet Catalog nr — —.

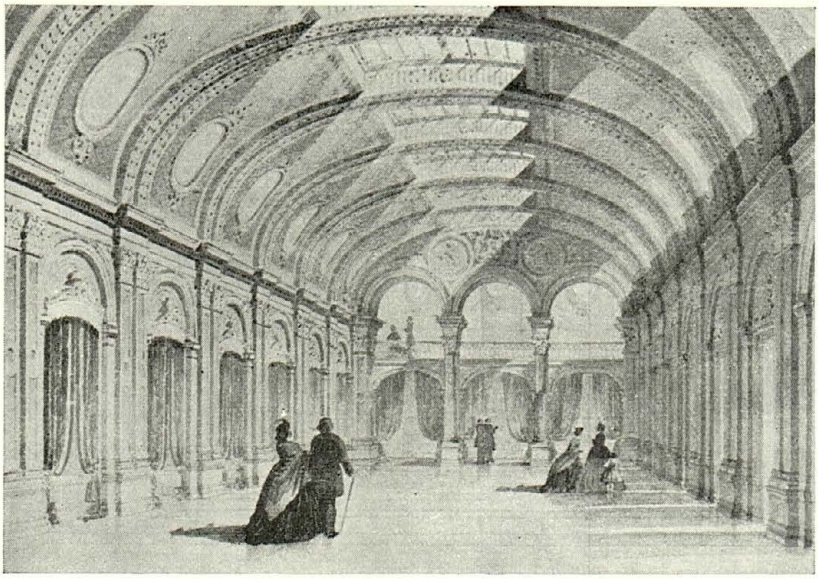

Helgo Zettervalls ritning över Knutssalen 1866. Akvarell hos Byggnadsnämnden i Malmö.

ligt klingade tonerna genom den höghwälfda salen. Då denna dessutom redan genom sin rika dekorering och belysning på ett behagligt sätt anslår konstsinnet, skulle wi tro det wara riktigast, att musiksällskapet alltid hädanefter der gåfwe sina konserter."

Källor och litteratur.

I stadsarkivet i Malmö

Musikaliska sällskapets i Malmö arkiv, spridda handlingar.
Fanjunkaren M. Wippels handlingar.
Musikdirektören N. G. Strömbergs programsamling.

I Malmö stadsbibliotek

Musikaliska sällskapets i Malmö och Musiksällskapets i Malmö musikaliesamling.

*

F. A. Dahlgren: Anteckningar om Stockholms theatrar, Sthlm 1866.
Alma Falkman: Gamla minnen från 1860—70-talets Malmö (i Ludvig Larsson: Från skånska städer, Lund 1932).
Ludvig B. Falkman: Minnen från Malmö (manus i MSA).
N. G. Strömberg: Anteckningar över musiklivet i Malmö 1820—1928, Malmö 1929.
Malmö Tidning, Malmö /nya/ allehanda, Snällposten, passim.

Arkeologiska och byggnadshistoriska fältarbeten 1964

Meddelanden
från Malmö museums historiska avdelning.

Av Erik Hofrén och Rikard Holmberg.

Året 1964 kan utan överdrift kännetecknas som det hittills bästa verksamhetsåret för Malmö museums arkeologiska avdelning. Att så blivit fallet skall i första hand tillskrivas de omfattande undersökningarna i stadens ytterområden, som lämnade ett både stort och för malmöområdets förhistoria vetenskapligt betydelsefullt material.

De arkeologiska undersökningarna i innerstaden var, till skillnad från föregående år med speciellt de resultatrika grävningarna i Dringenbergsgårdens källare, mindre givande under 64. En kompletterande undersökning företogs dock under året i sistnämnda gård samt i stadsarkivets källare där byggnadsrester av Malmö äldre rådhus kunde frampreparera s.

I samband med rivningar i framförallt stadscentrum företog museet som vanligt uppmätningar och fotograferingar. Av mer karakteristiska malmöbyggnader som under året försvunnit ur stadsbilden må nämnas den s. k. *Petrikampanilen.* Denna tjänade ursprungligen som skorsten för Petrikyrkans värmeanläggning och stod färdig 1868, men tillbyggdes 1883 med ytterligare två våningar.[1])

Den nu rivna fastigheten *Grynbodgatan* 3 dolde, som R. Gustafsson påpekat,[2]) bakom sina nationalromantiska fasader rester av det lermagasin där Malmö hade sin teater under åren 1801—1809.

Till 1964 års verkliga glädjeämnen hör den av Fastighetskontoret påbörjade restaureringen av *Rönneholm.* Denna gård uppfördes som bekant 1798 av borgmästaren Carl Magnus Norlindh och såsom trolig arkitekt har E. Bager velat utpeka malmöbyggmästaren Isac Beckström.[3]) Den ursprungligt mac-

1. "Petrikampanilen". Foto Malmö museum 1964.

kelerade huvudbyggnaden tegelförstärktes omkring 1812, varvid även de båda lägre flyglarna tillkom. Till de mer intressanta iakttagelserna i samband med restaureringen hörde upptäckten av dekorativa väggmålningar i andra våningen. Deko-

2. Grynbodgatan 3. Foto Ateljé Rahmn 1964.

ren är förhållandevis enkel, klassiska pelare och växtornamentik omväxlande med tomma fält. Dekoratören har B. Widerberg på goda grunder antagit vara Christian Lundberg.[4])

Restaureringen och ombyggnaden av *Hylliegården* har pågått under hela året och beräknas vara avslutad våren 1965. Frågan om *Suellska husets* vara eller icke vara har också under 1964 livligt diskuterats utan att en slutlig lösning föreligger. Detsamma kan sägas gälla *klockaregården i Södra Sallerup.*

Som inledningsvis omnämndes företogs mindre kompletterande undersökningar i *Dringenbergska gården*, den mest givande i det lilla sidoutrymmet väster om källaren under östra flygeln mot Frans Suellsgatan. Här hittades bl. a. fragment av ett mindre fat med bilden av en man hållande en stav i höger hand. Mannens klädedräkt synes tillhöra perioden kring år 1600. Dessutom låg här en sönderslagen sparbössa samt diverse andra skärvor och kritpipefragment. Samtliga fynd har till-

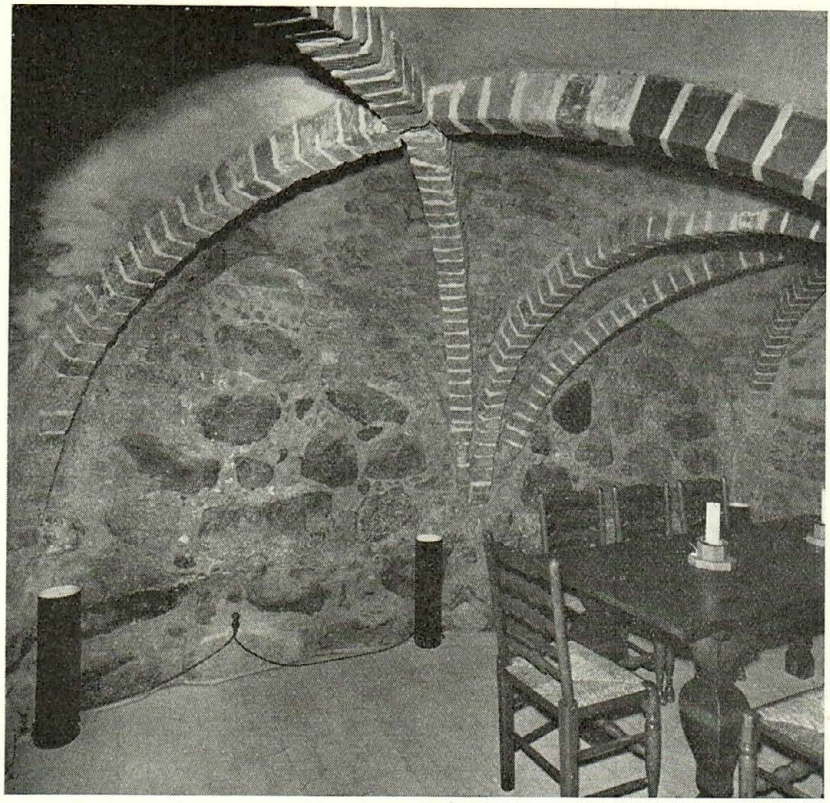

3. Källare med medeltida valv i Dringenbergska gården. Foto Ateljé Rahmn 1964.

förts Dringenbergska gårdsmuseet. Under det fyndförande skiktet vidtog ett murbruksskikt som torde stå i samband med byggnadens uppförande. Under brukskiktet fanns en anhopning av tegel och takpannor.

Den andra grävningen, som utfördes i källaren i gårdens nordöstra hörn gav endast ett fåtal fynd, men innebar i gengäld att källarens ursprungliga golvnivå kunde fastställas. Undersökningen utfördes i västra delen av källaren, alltså det enda parti där såväl valven som denna golvnivå bevarats. Denna nivå var täckt med senare fyllning men därunder kunde ett flertal skikt iakttagas, som var genomskurna av nedgräv-

ningen för byggnadens grundsula och följaktligen äldre än denna. Eftersom dessa skikt innehöll enstaka medeltida krukskärvor synes det troligt att det översta av dem representerar marknivån vid tiden för byggnadens uppförande. Denna källare torde således ursprungligen till skillnad från källaren i gårdens sydöstra hörn ej ha legat under marknivån.

Vidare företogs murundersökningar av skilda partier inom byggnaden, som bl. a. blottat ett flertal nischer, varav en försedd med fragmentariska målningar av renässanskaraktär.

I *stadsarkivets* källarvåning har under året utförts en del ombyggnadsarbeten, som kommit att beröra äldre byggnadslämningar. Den mest betydande av dessa kom i dagen i den del av byggnaden, som nu förvandlats till ett skyddsrum för viktigare arkivalier.

Den här påträffade byggnadslämningen utgjordes av hörnet till en nedgrävd källare, som torde ha tillhört det i Lyder van Fredens kämnärsräkenskaper för år 1517 omnämnda "Nye Raadhwsset".[5]) Resterna utgjordes av en nära meterhög tegelmurad valvpilaster samt av två till denna anslutande grundmurar i gråsten och tegel vilka båda saknade yttre godsidor.

Fyndmaterialet bestod av keramik från 15- och 1600-tal och synes följaktligen visa att byggnaden ej haft någon högre ålder när den första gången omnämnes. Ett kärl har kunnat rekonstrueras. Det rör sig om en mycket ovanlig form, ett tunnliknande kärl som står på fyra fötter och har två handtag och ett rektangulärt lock med särskilt handtag. Kärlets användning är okänd, men ett liknande har påträffats i Skanörs medeltida borg, ett annat i en småländsk kyrka och ett tredje exemplar, i gjutjärn, förvaras på ett museum i Celle i Nordtyskland.

Östra kyrkogården. Vatten- och avloppsverkets schaktningsarbeten i samband med framdragandet av huvudledningen för den planerade nybebyggelsen på Rosengårdsområdet har övervakats, varvid ett antal fornlämningsrester av varierande storlek framkommit.

Den största lämningen upptäcktes omedelbart intill den häck, som utgör Östra kyrkogårdens begränsning mot söder.

4. Östra Kyrkogården. Lerblock och kärl. Foto B. Centerwall 1964.

Upptäckten skedde först sedan arbetena avslutats. Den ifrågavarande schaktsträckningen lämnades öppen under vintern, och under tjällossningen uppstod en del smärre ras i kanterna, varvid bl. a. en grund härdanläggning blottades. Anläggningen observerades vid en rekognoscering av timmerman Malte Gullstrand, som under det gångna året bistått museet med uppgifter om fornfynd inom de delar av stadens ytterområden där nybyggnation pågår.

Härden visade sig ligga i ett tunt lergolv, som räddats från förstöring av ett delvis metertjockt svämlager, som torde bildats vid en översvämning av den nu utdikade Rosengårdsbäcken. Golvet syntes ha tillhört ett hus med klineväggar, vars grundplan dock endast kunde spåras med hjälp av avtryck efter de käppar, vilka troligen bildat stommen i väggarna. Husets yttermått kan med vissa reservationer antagas ha varit ca 7,5 × 5 m, dess orientering NNO—SSV.

I golvskiktet påträffades en järnsyl samt ett stort antal keramikskärvor, av vilka en rund skål och en kruka kunde rekonstrueras (fig. 4). Dessutom låg här ett par bitar av den gåtfulla föremålstyp, som brukar betecknas som eldbock eller mera neutralt lerblock. Med ledning av dessa, samt av skålens fasetterade mynningsrand, kan anläggningen dateras till tiden kring Kristi födelse. Därmed måste den även tillmätas ett mycket stort intresse, eftersom tidigare endast en någorlunda väbeva-

rad huslämning från denna tid påträffats i Skåne, på Hörtegårdens ägor i Östra Vemmenhögs socken.[6])

Under lergolvsnivån påträffades ett flertal nedgrävningar, varav dock alla utom en var fyndlösa. Denna mycket stora grop låg under lergolvets centrala parti, och var till stor del fylld med avskräde, djurben[7]) och skärvor av stora förrådskärl. Dessutom låg även här ett par lerblocksfragment, varav några härrörde från ett synnerligen rikt ornerat exemplar (fig. 4). Det tegelstensformade blocket har varit genomborrat på längden av ett hål med avrundat fyrkantig form. På två eller troligen tre sidor har det varit täckt med en yttäckande ornamentik, som på en sida är genombruten. De triangulära öppningarna på denna sida leder in till den inre ihåligheten. På den andra sidan har motsvarande ornamentik utförts i karvsnitt.

Gropens djupaste del, som var ungefär kvadratmeterstor, hade ca 60 cm höga väggar, och var fylld med välbevarade trärester, samt innehöll dessutom två mynningsskärvor, som syntes tillhöra ett något tidigare skede än fynden i lergolvsskiktet. På kanten till denna djupaste del av gropen låg tre käppar, och några decimeter norr om anläggningen påträffades två välbevarade, tillspetsade ändar till ett par andra, som tydligen körts ner i marken som stöd åt de förstnämnda, vilka syntes utgöra en plattform. Dimensionerna på dessa käppar var jämförbara med avtrycken i lergolvet.

Att döma av anläggningens format och av de speciella anordningarna omkring den, kan det möjligen vara fråga om en brunn av den grunda typ, som påträffats på en del danska boplatser.[8]) Eftersom den liksom de andra, smärre och fyndlösa groparna var nedgrävd genom ett skikt med lera av god kvalitet, är det kanske dock troligare, att det rör sig om en lertäkt.

Gässie. Malmö museum blev i våras av landsantikvarien ombedd att taga hand om övervakningen av schaktningsarbeten i ett grustag på gården Granedals ägor i Gässie. Eftersom övervakningsresultaten utvisade, att området innehöll intressanta lämningar efter en vikingatida bosättning, åtog sig mu-

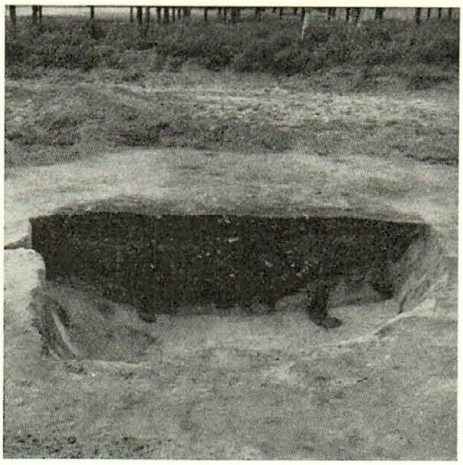

5. Gässie. Grophus. Foto Malmö museum 1964.

seet att även svara för själva undersökningen, på villkor att materialet tillfördes Malmö museum.

Undersökningsplatsen är belägen omedelbart söder om Pilebäcken, mittemot platsen för den medeltida borganläggningen i Pile. Tidigare grävningar inom grustagsområdet har företagits av C. A. Moberg och B. Salomonsson. Det första vittnesbördet om den vikingatida bosättningen påträffades hösten före den aktuella undersökningen av M. Gullstrand, och utgjordes av en oval bronsspännbuckla av 800-talstyp. Därefter utförde B. Salomonsson en del kompletterande undersökningar av frusna grusklumpar som rasat ned från schaktkanterna och som innehöll en sländtrissa, en benkam, fragment av täljstensgrytor och annat typiskt material.

Vid Malmö museums undersökningar påträffades och utgrävdes 15 anläggningar men de viktigare fynden var koncentrerade till tre. Två av dessa tillhörde den för boplatser från yngre järnålder karakteristiska anläggningstyp, som brukar benämnas grophus.[9]) Den större av dessa, som i rapporten till riksantikvarieämbetet benämnts anl. F, hade avrundat rektangulär form, måtten 3,3 × 3 m, och öst—västlig orientering. Vid mitten av den östra resp. den västra gaveln påträffades ca 25 cm tjocka stolphål.

Flertalet av de i anläggningen gjorda fynden framkom vid

undersökningen av det tunna golvskikt, som täckte gropens botten. Bland dessa märkes ett stort antal skärvor, av vilka tre krukor kunde sammanfogas. Dessutom påträffades ett stort antal vävtyngder av obränd eller svagt bränd lera, en sländtrissa av sten, en järnkrok, en så när som på några avbrutna tänder fullständigt bevarad benkam samt en myckenhet fiskben. Den vackert ornerade kammen, vars beslagsskenor har tre längsgående fasetter, daterar anläggningen till 900-tal.

I gropens ytskikt påträffades ytterligare några fragmentariska vävtyngder samt diverse krukskärvor vilka liksom de i bottenskiktet påträffade var oornerade, men hade en något avvikande godstyp. Dessutom låg här ett litet fragment av en täljstensgryta.

Det andra grophuset, anl. G, var av något mindre format, endast 2,6 × 2,4 m, men hade i övrigt samma konstruktion. Det innehöll endast ett fåtal vävtyngder, botten till en kruka samt en benkam, som i gengäld hade en ovanligt rik dekor, och vars typ kan dateras till 800-tal. Även denna kam var bevarad frånsett några avbrutna tänder.

Den tredje anläggningen, anl. H, som innehöll fynd av större intresse, kan även den möjligen tolkas som en husrest. Den hade dock inget tydligt urskiljbart golvskikt och det fyndförande lagret var tämligen tjockt. Ett stort antal krukskärvor framkom, bl. a. hälften av en låg skål, som på sidan var ornerad med vågband och rörbensavtryck samt på kanten med snedstreck. Skålen var utförd i ett mycket grovt gods, som i övrigt var rikligt företrätt såväl i denna anläggning, som i ytskiktet på anl. F. Ytterligare ett par skärvor var ornerade med vågband. Ett par av dessa hade drejspår och torde härröra från ett kärl, som importerats från slaviskt område. Bland de övriga fynden kan nämnas en järnkniv och ett med järnnitar genomborrat fragment av en täljstensgryta.

Av de övriga anläggningarna kunde ytterligare några möjligen antagas vara husrester, men flertalet tillhörde kategorierna avfallsgropar och härdrester.

Hindby. Inom området norr om korsningen Ystadsvägen—V. Skrävlingevägen har under året stora utfyllnadsarbeten utförts. Museet har i samband därmed utfört smärre provunder-

sökningar inom den del av området som en gång hört till Hindbys bygata. I ett förtorvat skikt, som sträckte sig längs V. Skrävlingevägen, och som kan antas härröra från det forna gatukärret, påträffades spridda skärvor av tidigmedeltida svartgods. I lager, som gränsade till detta torvskikt, påträffades dessutom dels enstaka bronsåldersföremål, bl. a. en flintskära och diverse krukskärvor, dels ett större antal skärvor av 17—18-talskeramik. Trots att dessa tre olika fyndkategorier låg i tydligt åtskilda lager, kunde fyndförhållandena dock ej anses vara av den arten, att en större undersökning på just denna plats var motiverad. De intressanta fynden ger dock en fingervisning om värdet av fortsatta undersökningar inom de delar av byns forna område, som inom en nära framtid kommer att tas i bruk för bebyggelse.

Per Albins hem. HSB har under året påbörjat uppförandet av ett nytt bostadsområde söder om Kulladals station, benämnt Per Albins Hem. Redan i slutet av juli observerade Gullstrand i den södra och högst belägna delen av området två härdar, som blottats vid en ledningsgrävning. Den ena av dessa torde genom fyndet av en hålslipad flintyxa kunna dateras till mellanneolitikum. Den andra innehöll keramik av bronsålderskaraktär samt hälften av en skafthålsyxa av sten.

Flertalet av fynden framkom emellertid först senare på hösten, i samband med de planeringsarbeten inom denna del av området som då vidtog. De flesta av de nu blottlagda anläggningarna hade karaktären av lertäkter, men ytterligare två härdar kunde även iakttagas. I en av dessa påträffades, liksom i några av de övriga groparna, ett bronsåldersmaterial av samma typ, som det den tidigare undersökta härden levererat. Keramikfynden i flertalet gropar hade dock avvikande karakteristiska, och i de fåtal fall då de var ornerade (fig. 6) syntes de närmast kunna hänföras till förromersk järnålder, troligen perioden omedelbart före den, som var representerad i anläggningen vid Östra kyrkogården. Denna datering styrktes genom fynden av ett par fragment av lerblock, tillhörande en typ, som erinrar om dem, som påträffades på denna plats. Keramiken från Per Albins Hem tillhör emellertid i så fall en period, som ännu så länge är ytterst dåligt belagd med gräv-

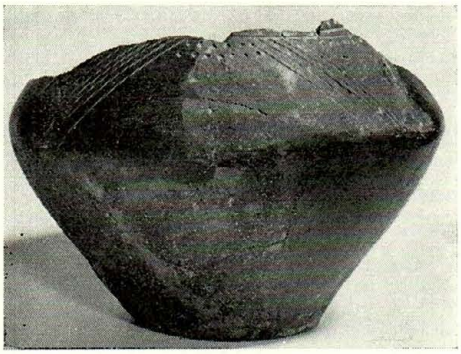

6. Per Albins hem. Ornerat lerkärl. Foto B. Centerwall 1964.

ningsfynd i Skåne, och en noggrann bearbetning av materialet måste därför avvaktas, innan man vågar fälla något slutgiltigt omdöme om dess datering.[10]

Bland de många olika kärlformerna i det omfattande materialet kan nämnas ett silkärl med sidorna genomborrade av smärre hål och ett större hål i botten. I det icke-keramiska materialet ingår en handkvarn och ett fragment av en flintskära.

Den största delen av fyndmassan härrör från en anläggning, benämnd anl. VI, som möjligen kan ha haft en annan funktion än lertäktens. Till skillnad från förhållandet i övriga gropar låg flertalet skärvor här ej i det egentliga bottenskiktet, utan samlade sig i stället ovanför en plan nivå, några decimeter högre upp. I ett särskilt skikt låg här dessutom ett stort antal lerkliningsstycken, och det förefaller därför ej helt uteslutet, att anläggningen kan ha utgjort någon form av källarbyggnad, men några säkra tecken på detta kunde ej spåras. Fyndmaterialet från de här nämnda undersökningarna förvaras på Malmö Museums historiska avdelning.

[1]) H. Schlyter, S:t Petri kyrkas skorsten, Malmö S:t Petri församlingsblad, nr 151 1: 1963.

[2]) R. Gustafsson, Spektaklerna i hr Jacobssons hus, SDS 31.1.65.

[3]) E. Bager, Rönneholm och Isac Beckström, SDS 8.11.64.

[4]) B. Widerberg, Isac Beckström, F. Horn. En av dessa två har ritat och byggt Rönneholm, SDS 1.11.64.

[5]) L. Ljungberg, Rådhus—Riksbank—Stadsarkiv, MFÅ 1961.

[6]) B.-M. Vifot, En hustomtning från förromersk järnålder i Skåne, Medd. LUHM 1934.

[7]) Det omfattande benmaterialet kommer att behandlas av int. H. Hallander, Malmö Museum.

[8]) E. Albrectsen, Fyns bebyggelse i den ældre jernalder. Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie. 1946, s. 21 ff.

[9]) M. Strömberg, Handelsstråk och vikingabygd i sydöstra Skåne, Ale 1963: 3, sid. 3.

[10]) B. Stjernquist, Vä under järnåldern, 1951, sid. 48.

De stadshistoriska undersökningarna har föreståtts av förste intendent C. G. Lekholm med biträde av intendent E. Hofrén (byggnadsavd.) och amanuens R. Holmberg, (arkeologiska avd.), konservator T. Nilsson, modellbyggare I.-B. Nordin, ingenjör J. Blomberg, herr J. Karu.

Anteckningar till en Malmöbibliografi för år 1964

Av Margit Johanson.

Aktuellt från Föreningen djurens vänner, Malmö. Årg. 5 (1964); 3/4 ff.
Tidigare utgiven i stencil.

Améen, Lennart, Stadsbebyggelse och domänstruktur. Svensk stadsutveckling i relation till ägoförhållanden och administrativa gränser. Lund 1964. 250 s. Ill. kart. litt. (Meddelanden från Lunds universitets geografiska institution. Avh. 46.)
Om Malmö s. 115—143.

Andersson, Helge, Alléerna och pilevallarna vid Rosengård i farozonen.
SDS 25/3.

— Allmogedräkten i Malmötrakten.
Malmö fornminnesförenings årsskrift. Årg. 32 (1964), s. 53—68.

— Byskollärare i Husie både professor och Vasariddare. [Jöns Peter Cronhamn.]
SkD 27/1.

— Flensburgska huset utan motstycke i Norden.
SkD 3/8.

— Hohög har nu försvunnit som postadress efter sjuttio år.
SkD 5/3.

— Husiekantorn [Helga Nilsson] avgår efter 43 år. Epok i församlingens musikliv avslutas.
SkD 8/5.

— Jubileum för medeltidskyrkan i S. Sallerup — Malmö äldsta.
SDS 28/11.

— Märkliga kalkmålningar i S:t Petri konserveras.
SkD 4/11.

— Omändringsarbeten i Petrikyrkan blottade flera okända gravstenar.
SkD 23/10.

— Religionsstrid i Malmö för 80 år sedan. Schartauansk präst förföljde frälsningsarmén.
SkD 13/4.

— Skånska nyårsklockor. [Bl. a. V. Skrävlinge, Husie, S. Sallerup, Burlöv.]
Byahornet. Årg. 23 (1964), s. 423—425.

— Snar restaurering är nödvändig — annars rivning. Gammal klockaregård brakar samman. [S. Sallerup.]
SkD 10/2.

— Stilla lantsocknar har blivit moderna stadsdelar.
SkD 24/3.

— S. Sallerups kyrka firar i dag 100-årsminnet av ombyggnaden.
SkD 28/11.

— Södra stambanans invigning blev fest utan like i Malmö.
SkD 2/12.

— Västra Skrävlinge kyrka inför sitt 100-årsjubileum.
SDS 16/5.

— V. Skrävlinge kyrka 100-årsjubilerar.
SkD 14/5.

— Öknamn i Malmötrakten.
Byahornet. Årg. 23 (1964), s. 312—313.

— 200-åriga milstenar minnesmärken från landsvägsromantikens skede.
SkD 6/6.

Ansner, Per, Sjölundaverket i Malmö. Ill.
Stadsbyggnad. Årg. 30 (1964), s. 169—173.

Antoine, Herbert, Hattmakeri — arbete på stumpar. [Bylanders damhattfabrik.]
Beklädnadsfolket. Årg. 21 (1964): h. 3, s. 4—5.

Arbetsanpassning hos äldre i fem Malmöföretag. Undersökning vid Kockums mek. verkstads AB, Skånska cement AB, Gyllene Gripens skofabriks AB, Mab och Mya AB, AB Addo. Av Konrad Graesén [m. fl.].
SNS-Orientering. 1964: 3, s. 6—11.

Arkeologi:

Hofrén, E., Stadshistoriska undersökningar.
Lindskoug, O., Från det förhistoriska Malmö.

[Arwastsson, Hans Erik], Dubbeljubileum för Malmöflyget. ABA och Hamburglinjen blir 40 år. Jubilerande ABA-pionjär [Carl Florman]. Av Arwast.
SDS 29/6.

Bager, Einar, Basilisken i Hyllie. — Rönneholm och Isac Beckström.
SDS 8/11.

— Diversehandel på 1500-talet.
Malmö fornminnesförenings årsskrift. Årg. 32 (1964), s. 16—22.

— Från hästemölla till sparbank. [Ekströmska och Aspegrenska husen.] Malmö 1964. 15 s. Ill.

— Malmöhistoria i sten. D. 2. Beskrivning och avritning av nyfunna gravstenar i S:t Petri kyrka. Malmö 1964. 61 s. Ill.

— Varför har de tidigaste bouppteckningarna bevarats?
Malmö fornminnesförenings årsskrift. Årg. 32 (1964), s. 11—15.

(*Baltiska* utställningen 1914). Artikelserie av B. Widerberg, B. Olvång, A. Breithel, K. Ohlson, I. Mårtensson, G. Ingers, T. Nilsson-Leissner.
SDS 11/1—12/4.

Barmen, Björn, Frihamnsviadukten i Malmö. Montering av moderna lager och dragband. Ill.
Väg- och vattenbyggaren. Årg. 10 (1964), s. 158—164.

Bauer, Walter, Hotell Arkadens takträdgård.
Havekunst. Årg. 45 (1964), s. 90—94.

Bergman, Anders, Lokaltrafiken i Malmö just nu. Ill.
Svensk lokaltrafik. Årg. 21 (1964): h. 4, s. 9—13.

Berner, Rudolf, Förste moderne socialdemokraten. [Axel Danielsson]. Ill. portr.
Lantarbetaren. Årg. 49 (1964): h. 2, s. 18—19.

— Malmö målaremästareförening 1889—1964. Malmö 1964. 32 s. Ill. portr.

Billgren, Ola & Nilsson, Roland K., Tuppen som fick gloria. [Malmö stads konstliv.]
Arbetet 9/9.

Biografi och genealogi:

Carlsson, M. G. — *Magnusson, Å.*
Cronhamn, J. P. — *Andersson, H.*
Danielsson, A. — *Berner, R.*
Gedda, D. G. — *Ljungberg, L.*
Hill, C. F. — *Rifbjerg, A.*
Ingers, Gertrud. — *Ohlson, K.*
Lundh-Eriksson, Nanna — *Frostin, E.*
Munck af Rosenschöld, Eva — *Ohlson, K.*
Ohlmarks, Å. — *Broman, S.*
Wehtje, E. — *Wästberg, P.*
Widerberg, Bo — *Törngren, E.*
Åberg, G. — *Holterman, G.*

Brainstorm. Organ för kamratföreningen vid Malmö handelsgymnasium. Årg. 1 (1964)—.

[Breithel, Arla], Privat initiativ gav åt Malmö en välbehövlig småbarnsskola år 1872. Av Bric [pseud.]. [Östra småbarnsskolan.]
SDS 8/3.

Bringmark, Gösta, Från Hansan till Europamarknaden. Ill.
Stadsbyggnad. Årg. 30 (1964), s. 122—126.

Broberg, Peter & Langhans, Sven, Ørestad. Ill. kart.
Arkitekten. Årg. 66 (1964), s. 504—511.

Broman, Sten, Storskåningen Åke Ohlmarks. Portr.
Byahornet. Årg. 23 (1964), s. 394—396.

Bråhammar, Gunnar, Glasmålningar i Östra sjukhusets kyrka. Ill.
Kirsebergs kyrkoblad. 55.

— Spegling av vår tid. [Granskning av MILA ur arkitektonisk synvinkel.]
KvP 7/6.

Byggnadshistoria:

Andersson, H., Flensburgska huset.
— Snar restaurering. Klockargården i S. Sallerup.
Bager, E., Från hästemölla till sparbank.
Edenheim, W., Dringenbergska gården.
Ingers, I., Klockaregården i S. Sallerup.
Widerberg, B., En av dessa två har ritat Rönneholm.
— Jörgen Kock och hans hus.
— Omskolad myntmästaregård.

Byggverksamhet och stadsplanering:

Améen, L., Stadsbebyggelse.
Eurenius, W., Att förvalta ett kulturarv.
Friberg, P. Å., Blekingsborg.
Hofrén, E., Miljö i Malmö.
— Om skydd av byggnader.
— Vill Malmö rädda sina miljöer?
Kohl, W., Rosengårdsstaden.
Munck af Rosenschöld, T., Exploateringshot.
Mygind, E., Bostadsområdets uterum.
Om miljö i Malmö.
Redovisning av Byggforums arkitekttävling.
Regionplanering.
Roos, T. & Hultin, K., Kvarteret Kronprinsen.
Sjöö, M., Kronprinsen.
Skånes regionplaneinstitut.
Svedberg, O., Stadsrummets kontinuitet.
Svensson, S., Lugnet.
Tormod, G. A., Friluftsbad.
Winge, G., Malmö generalplan.

Carlsson, Frans, "Anblick af Malmö, då man kommer från Lund". En nyupptäckt Malmöbild. Ill.
Malmö fornminnesförenings årsskrift. Årg. 32 (1964), s. 4—7.

Cederlöf, Olle, Ett karolinskt propagandanummer. [Bildtapet föreställande Malmö belägring av danskarna år 1677.]
SDS 23/7.

Cohn, Helge, Södra stambanan fyller hundra år.
SkD 4/4.

Cube, Arvid, Bok om Limhamn.
Limh. Tidn. nr 10, 20.

Dahlgren, Thorild, Malmoe 1914. Ill.
Gjallarhornet. Årg. 74 (1964), s. 231—232.

Dow, James, Skottar i 1500-talets Skåne. Ill. portr. litt.
Ale. Årg. 4 (1964), s. 11—22.

Edenheim, Walther, Dringenbergska gården. Malmö 1964. 125 s. Ill. portr.

Eurenius, W[ilhelm], Att förvalta ett kulturarv.
BlekL 15/9.

F K Tretusenfyra. Personaltidning inom Malmö allmänna försäkringskassa. Årg. 1 (1964)—.

Ett *femtioårsminne* och dess firande. [Baltiska spelen 1914.]
Svensk idrott. Årg. 36 (1964), s. 249—252.

Fjellander, Axel, Malmö — fönstret mot kontinenten. Ill.
Nordisk tidskrift för specialpedagogik. Årg. 42 (1964), s. 9—12.

[Fredriksson, Gösta], Hyllieprotokoll från 1820: Svårt att få hembiträde även för 150 år sedan. Av G. F.
Limh. Tidn. nr 31.

— Limhamnsskisser. [4—6.]
Limh. Tidn. nr 38, 44, 46.

Frennberg, Susanne, Form i Malmö.
Form. Årg. 60 (1964), s. 441—450.

Friberg, Per Åke, Blekingsborg i Malmö. Ill.
Havekunst. Årg. 45 (1964), s. 121—123.

Frostin, Ernst, Berätterska från Bunkeflo. [Nanna Lundh-Eriksson.] Portr.
Byahornet. Årg. 23 (1964), s. 370—373.

Gimsing, Niels J., Øresundsbroen. D. 2. Forslag til ren vejbroforbindelse København—Malmö. Ill. litt.
Ingeniøren. Årg. 73 (1964), s. 497—512.

— En øresundsbro med idé og form. Ill.
Arkitekten. Årg. 66 (1964), s. 501—503.

Gudmundson, Sigvard, Malmö och Öresund, avloppsproblemet. Ill.
Vattenhygien. Årg. 20 (1964), s. 11—18.

— Malmö vattenverk för 100 år sedan. Ill.
Stadsbyggnad. Årg. 30 (1964), s. 163—165.

Gustafson, Ragnar, Hur skall Malmö stadsteater se ut? Det tog nära fyrtio år att få svar på frågan.
SDS 13/9.

Gyllin, Yngve, Förbund på sju hav. Händelser och gestalter i sjöfolkets historia. Malmö 1964. 292 s. Ill. portr.

Handel, industri och hantverk:

Antoine, H., Hattmakeri.
Bager, E., Diversehandel på 1500-talet.
Berner, R., Malmö målaremästareförening.
Bringmark, G., Från Hansan till Europamarknaden.
Lindh, N., Fællesagenturet for Faxe—Limhamn kalkbrud.
AB *Ljungmans* verkstäder.
Peterson, Bo, Detaljhandeln.
Puts- och murbrukslaboratoriet.
Repslageri i Limhamn.
Sehlin, B., Mab och Mya.

Hassler, Ove, Från svenska kyrkogårdar. [Limhamn.]
Tidskrift för pastoratsförvaltning. Årg. 18 (1964), s. 228—232.

Havelund, Hjalmar, Den ukendte by overfor. [Reportage om Malmö.]
B.T. 1/4.

Hedberg, Jan-Erik, Då Nordens frihet garanterades. [Trekungamötet i Malmö 1914.]
KvP 18/12.

Hedwall, Anders, Konspiration. Ett epos om Malmösammansvärjningen 1658. [Gentofte] 1964. 28 s. (Meddelelser fra Dansk-skaansk forening. 18.)

[Heinberg, Aage], Gammelt dansk land. Skåne, Halland og Blekinge. Sydslesvig. [Av] Niels Ebbesen [pseud.] Khvn 1964. 217 s. Ill .portr.

Helander, Olle, Från reformation till nationalitetsbrytning.
Malmö S:t Petri församlingsblad. 156.

— Malmö under nationalitetsskiftets och herrnhutismens tid.
Malmö S:t Petri församlingsblad. 157.

— Kyrka och kyrkfolk i Malmö under industrialismens tid.
Malmö S:t Petri församlingsblad. 158.

Hellberg, Folke, En "går" i Malmö för 50 år sedan.
Byahornet. Årg. 23 (1964), s. 420—422.

Helmer-Petersen, Keld, 2 svenske grafiker. Melin & Österlins brugsgrafik i Kunstindustrimuseet.
Dansk kunsthaandværk. Årg. 36 (1964), s. 147—150.

Hemvärnet. Specialnummer för Malmö försvarsområde. Årg. 24 (1964): h. 3.

[Hillerström, Christer], Bro över Öresund. Föremål för utredning i Lund.
Transport-Nytt. Årg. 7 (1964): h. 1, s. 13—15, 25, h. 2, s. 28, 33.

Hofrén, Erik, Miljö i Malmö. Ill.
Ale. Årg. 4 (1964), s. 1—10.

— Om skydd av byggnader och miljöer i Malmö. Ill.
Stadsbyggnad. Årg. 30 (1964), s. 133—137.

— Stadshistoriska undersökningar 1963. Ill. litt.
Malmö fornminnesförenings årsskrift. Årg. 32 (1964), s. 85—110.

— Vill Malmö rädda sina miljöer?
KvP 1/6.

Holgersson, Leif, Socialvårdens organisation i Malmö. 1—3.
Arbetet 5/11, 11/11, 16/11.

Holmgren, Yngve, "Grevebanan" och dess rullande materiel. [Järnvägen Malmö—Ystad.] Ill.
Järnvägsteknik. Årg. 32 (1964), s. 114—119.

— Limhamnsbanan fyller sjuttiofem.
SDS 20/12.

— Loken på södra stambanan. En historisk kavalkad till hundraårsjubileet.
SDS 31/5.

Holmstrand, Johan, En skiss från 90-talets Limhamn.
Limhamniana. Årg. 6 (1964), s. 66—68.

Holmström, Bengt, MILA-biblioteket i Malmö. Ill.
Biblioteksbladet. Årg. 49 (1964), s. 584—585.

Holterman, Gustaf, Gustaf Oscar Åberg — skånemålaren som dog i unga år.
Byahornet. Årg. 23 (1964), s. 315—316.

Hughes, David, The road to Stockholm and Lapland. London 1964. 207 s. Ill.
S. 124—132: Malmö.

Hult, Olof, Betänkande med förslag till åtgärder för att främja orkesterkonsertverksamheten i Sverige. Malmö 1964. 58 s.
S. 33—34: Stiftelsen Malmö konserthus.

Huss, Ragnar & Niléhn, Per-Olof, En Salmonellaepidemi i Malmö.
Hygienisk revy. Årg. 53 (1964), s. 141—143.

Håkansson, Hans, Frihamnsviadukten i Malmö. Omändring av det statiska systemet på en 50-årig bro. Ill.
Väg- och vattenbyggaren. Årg. 10 (1964), s. 151—157.

Idrott, gymnastik, sport och spel:

Ett *femtioårsminne.*
Jonsson, A., Nya idrottsanläggningar.
Magnusson, Sport- och mässhallar.

Ingers, Ingemar, Klockaregården i Södra Sallerup är förfallen — ännu inte obotligt.
SDS 19/11.

— Ordspråk och talesätt från Västra Klagstorp i Oxie härad.
Limhamniana. Årg. 6 (1964), s. 42—47.

— Sankt Petri i Malmö. En kirke med rige danske minder.
Flen A 30/10.

Johansen, Bent, Malmø: amerikansk tempo og svensk kvalitet. Foto: Aage Sørensen.
Berlingske Tidende 23/10.

Johnsson, E. Folke, Kring den danska och skånska reformationen. Ill.
Göinge hembygdsförenings årsbok. Årg. 43 (1964), s. 19—35.

Jonsson, Assar, Nya idrottsanläggningar i Malmö. Ill.
Stadsbyggnad. Årg. 30 (1964), s. 158—162.

Jutelius, Bo G., Fast förbindelse över Öresund. Ill. litt.
Teknisk tidskrift. Årg. 94 (1964), s. 153—166.

Jönsson, Gabriel & Lindbom, Lars, Malmö i kameraögat. Malmö 1964. 12 s. 80 pl. Ill. kart.

KM eller HH? [Diskussionsinlägg kring utredningar och remissvar i Öresundsfrågan.]
Väg- och vattenbyggaren. Årg. 10 (1964): h. 1/2, s. 3—11.

Karsten-Carlsson, Eva, Hushåll i gamla bostadskvarter. [Intervjuundersökning 1962 i Malmö.] Ill. litt.
Statens institut för byggnadsforskning. Informationsblad. 1964: 4.

Kjellström, Nils, Ett öresundsbroalternativ. Ill. kart.
Byggnadsindustrin. Årg. 34 (1964), s. 415—418.

Kohl, Walter, Rosengårdsstaden. Ill.
Havekunst. Årg. 45 (1964), s. 35—39.

Kommunalteknik:

Ansner, P., Sjölundaverket.
Gudmundsson, S., Malmö och Öresund.
— Malmö vattenverk.
Leman, A., Malmö vattenverks vattenmätareanläggning.
Nordling, N., Malmö stads renhållningsverk.
Westerberg, A., Samordning ...

Kommunikationer:

Arwastsson, H. E., Dubbeljubileum.
Barmen, B., Frihamnsviadukten.
Bergman, A., Lokaltrafiken.
Cohn, H., Södra stambanan.
Holmgren, Y., "Grevebanan".
— Limhamnsbanan.
— Loken på södra stambanan.
Håkansson, H., Frihamnsviadukten.

Sandberg, S., "Myggjagare".
Södra stambanan fyller 100 år.
Tormod, G. A. & Rehn, C., Befintliga och planerade trafikleder.

Konst och konsthantverk:

Bager, E., Malmöhistoria i sten.
Billgren, O. & Nilsson, R. K., Tuppen som fick gloria.
Bråhammar, G., Glasmålningar.
— Spegling av vår tid.
Cederlöf, O., Ett karolinskt propagandanummer.
Frennbergs, S., Form i Malmö.
Helmer-Petersen, K., 2 svenske grafikere.
Holterman, G., Gustaf Åberg.
Magnusson, Å., Malmökonstnär.
Olvång, B., Den bordlagda tuppen.
— Lejonet och giganten.
Rifbjerg, A., C. F. Hill.
Romare, K., Varför blev Karl X Gustaf sur?
Samfundet Konstnärer i Skåne.

Kvinnofrågan och kamratandan. Per Albin Hansson och Gustav Möller i debatt i Malmö SDUK 1905—1906.
Årsboken. Notiser från Arbetarnas kulturhistoriska sällskap. Årg 38 (1964), s. 22—27.

Kyrkliga församlingar:

Andersson, H., Religionsstrid i Malmö.
Helander, O., Från reformation.
— Malmö under nationalitetsskiftets tid.
— Kyrka och kyrkfolk.
Johnsson, E. F., Kring den danska och skånska reformationen.
Nivenius, O., S:t Andreas kyrka.

Kyrkor och kyrklig konst:

Andersson, H., Jubileum för medeltidskyrkan.
— Märkliga kalkmålningar.

— Omändringsarbeten i Petrikyrkan.
— Skånska nyårsklockor.
— S. Sallerups kyrka.
— V. Skrävlinge kyrka.
Ingers, I., Sankt Petri i Malmö.
Roos, T., & *Tornberg, B.*, Krematoriet i Limhamn.

Lagergård, Ingmar, Familjevård för barn- och ungdomspsykiatriskt klientel. [Undersökning av klientel från Malmö.]
Socialmedicinsk tidskrift. Årg. 41 (1964), s. 100—108, 170—175.

Larsson, Gerhard, Förändringar i fiskeläget.
Limhamniana. Årg. 6 (1964), s. 23—29.

— Limhamns arbetarkommun under 65 år. [4—13.]
Limh. Tidn. Nr 4, 5, 7—9, 11, 12, 14, 16, 19.

Larsson, K. A., Öresundsbron: två alternativ.
ST 16/5.

Larsson, Sigfrid, Malmöhus läns hushållningssällskap 1814—1964. Malmö 1964. 159 s. Ill. portr. kart. litt.

Larsson, William, Julinblåsningen på Malmö stortorg är en 250-årig tradition.
SkD 24/12.

— [Stråket från Värnhem via Östra Förstadsgatan — Östra Tullgatan — Östergatan — Adelgatan — Västergatan fram till Kungsparken ur historisk synpunkt.]
SkD 12/3.

Leeb-Lundberg, Bengt, Skola i Malmö. En presentation av stadens skolväsen i gammal och ny tid.
Kommunal skoltidning. Årg. 33 (1964), s. 226—228.

Leman, Alfred, Malmö vattenverks nya vattenmätareanläggning. Ill.
Stadsbyggnad. Årg. 30 (1964), s. 166—168.

Liljedahl, Louis, En socialistpionjär i Malmö. [Fritz Liljedahl.]
SDS 24/5.

— Min far och Danielsson.
SDS 26/5. Genmäle av Alvar Alsterdal i Arbetet 31/5 med titel: Dekoratören Liljedahls mytomani.

Limhamn:

Cube, A., Bok om Limhamn.
Fredriksson, G., Hyllieprotokoll.
— Limhamnsskisser.
Hassler, O., Från svenska kyrkogårdar.
Holmstrand, J., En skiss från 90-talets Limhamn.
Larsson, G., Förändringar.
— Limhamns arbetarkommun.
Limhamns förste yrkesfiskare.
Lindh, N., Fællesagenturet.
Puts- och murbrukslaboratoriet.
Repslageri i Limhamn.
Roos, T. & Tornberg, B., Krematoriet.

Limhamns förste yrkesfiskare även den första skolläraren. [Sven Nilsson, 1796—1872.]
Limh. Tidn. nr 32.

Lindh, Nils, Fællesagenturet for Faxe—Limhamn kalkbrud 75 år.
Cement- och Ifö-revyn. Årg. 8 (1964): h. 1, s. 8—9.

Lindskoug, Ossian, Från det förhistoriska Malmö.
SkD 12/11.

Ljungberg, Leif, Enskilda personers och släkters arkiv samt gårdsarkiv förvarade i stadsarkivet i Malmö.
Kommissionen för riksinventering av de enskilda arkiven. Bulletin. 2. s. 37—43.

— Postinspektoren i Malmö, som blev småländsk godsägare. [Daniel Gude Gedda.] Ill. portr. litt.
Malmö fornminnesförenings årsskrift. Årg. 32 (1964), s. 69—84.

(AB *Ljungmans* Verkstäder), Aktiebolaget Ljungmans verkstäder fyrtio år. 1924—1964. Malmö 1964. 23 s. Ill.

[Luthander, Torsten], Gammal fin institution försvinner. [Magistraten.] Av Tell [pseud.].
SDS 23/12.

Magnusson, Kjell, Sport- och mässhallar i Malmö. Ill.
Väg- och vattenbyggaren. Årg. 10 (1964), s. 235—239.

Magnusson, Åke, Malmökonstnär fyller 50 år. [Max Gregor Carlsson.]
Status. Årg. 27 (1964): h. 5, s. 14—15, 20.

Malmö. Sweden's friendly open window.
The Scandinavian Times. Specialnr utg. till MILA-utställningen.

Malmö museum. Katalog. 248—251.
248. Lindhagen, N., Gestalt i storm. Kring en skulptur av Bror Marklund. 249. Rysk och sovjetrysk konst. 250. Polsk grafik och folkkonst. 251. Sigfrid Bengtsson.

— Korta beskrivningar för skolbruk. Utg. av Historiska avdelningen. 3. Bronsåldern.

Malmö nation. Skriftserie. 12. Lund 1964. 104 s. Ill. portr.

Malmö stad. Programmering av nytt stadshus. [Utg. av] Ekonomisk företagsledning AB. Malmö 1964. [226 s.] Kart.

— Folkmängden kvartersvis i Malmö den 1 november 1963. Utg. av Drätselkontoret, statistiska avdelningen. Malmö 1964. [20 s.]

— Malmö stads förvaltningar 1964. Sammanställd av Drätselkontoret. Malmö 1964. 62 s.

Malmö stadsarkiv:

Bager, E., Varför har de tidigaste bouppteckningarna bevarats?

Ljungberg, L., Enskilda personers och släkters arkiv.

Malmö stads barnavårdsnämnd. Information. [Personaltidning.] Årg. 1 (1964)—.

Malmö stadsbibliotek:

Holmström, B., MILA-biblioteket.
Sjögreen, M., Heleneholmsfilialen.

Medin, A[lvar], Reservofficerssällskapet i Malmö. [40-års jubileum.]
Tidskrift för reservofficerare. Årg. 40 (1964), s. 169—170.

MILA. Minnesutställning — lantbruksmöte — fyrtiosjätte Skånemässan. 5—14 juni 1964. [Arrangörer: Malmöhus- och Kristianstads läns hushållningssällskap samt Skånemässan.] [Katalog.] Malmö 1964. 511 s.

— Program. Malmö 1964. 16 s.

— Artiklar om olika utställningsavdelningar av S. B. Norup, H. A:son Moberg, K. Vieweg, K. Anerud, K. Wikesjö, Gertrud Ingers och Birgit Aldén. Malmöhus läns hushållningssällskaps kvartalsskrift. 1964, s. 131—156.
Specialartiklar i malmötidningarna, Fri köpenskap, Lantmannen och Trädgårdsjournalen, Tidning för byggnadskonst.

Munck af Rosenschöld, Th[omas], Exploateringshot och kulturskydd. Ill.
Malmö fornminnesförenings årsskrift. Årg. 32 (1964), s. 23—32.

Mygind, Erik, Bostadsområdets uterum. Garnering af stadsplanen eller en ny målsætning. [Nordisk tävling om uterummets gestaltning. Malmöområdet.]
Havekunst. Årg. 45 (1964), s. 101—109.

Nilsson, Fritiof, [utg.], Vers på växel och andra bankhistorier. En skrift till Skandinaviska bankens 100-årsjubileum. [Gbg] 1964. 155 s.
S. 23—42: Malmö diskont och dess fall.

[Nilsson-Leissner, Torsten], Djärv idé blev en lycklig realitet — en skola för handelns eget folk. [Malmö köpmanna-institut.] Av Leison [pseud.].
SDS 18/8.

Nivenius, Olle, S:t Andreas kyrka i Malmö fem år.
Slottsstadens församlingsblad. 16. SDS 28/11.

Nordiska rådets öresundskonferens den 13—15 april 1964. Sthlm 1964. 155 s. (Nordisk utredningsserie. 1964: 5.)

Nordling, N[ils], Malmö stads renhållningsverk. Ill.
Stadsbyggnad. Årg. 30 (1964), s. 174—178.

Nordqvist, Stig & Wilhelmson, Bernt, Prognos för den lokala personbilstrafiken över Öresund.
Väg- och vattenbyggaren. Årg. 10 (1964): h. 1/2, s. 15—20.

Norman, Birger & Sjödin, Stig, Syneförrättning i folkhemmet. Sthlm 1964. 182 s. Ill.

Odqvist, Gudrun & Malmström, S[tig], Malmö stads arbetscentral. Delutredning avseende utbyggnad och samordning med övrig rehabiliteringsverksamhet i staden m. m. På uppdrag av socialvårdsdirektören. Malmö 1964. 36 s. 7 bil. Ill. (Malmö stad, Utredningsavdelningen.)

Ohlén, Lars, [utg.], Från kusten. Boken om livet vid Sveriges syd- och västkust under ett och ett halvt sekel. [Bokfilm.] Malmö 1964. 587 s. Ill.

[Ohlson, Karin], Hemslöjdens Jeanne d'Arc. [Gertud Ingers.] Av Karzo [pseud.].
SDS 2/2.

— Tre gårdar på Fridhem blev 100 villor. Av Karzo [pseud.].
SDS 17/5.

— Tullaren som blev leading lady. [Eva Munck af Rosenschöld.]
SDS 22/3.

Ohlsson, Nils-Erik, Studioteatern i Malmö kan i år fira dubbeljubileum.
SkD 25/3.

[Olsson, Jan Olof], När tornet blåste ner var festsommaren över. Av Jolo [pseud.]. [Baltiska utställningen 1914.]
D N 5/9.

Olsson, Majken, Min barndoms butiker i Malmö.
Byahornet. Årg. 23 (1964), s. 353—355.

Olvång, Bengt, Den bordlagda tuppen [Konstpolitik i Malmö.]
SDS 29/8.

— Kulturkommittén i Malmö.
SDS 24/9.

— Lejonet och giganten. [Bertil Gadös relief vid Nydalatorget.]
SDS 10/9. Inlägg av Gadö och Olvång i SDS 21/9.

Om miljö i Malmö. [Utg. av Historiska avdelningen vid Malmö museum.] Malmö 1964. [8 s.] Ill. (Aktuellt från Malmö museum. Årg. 6 (1964): 3).

Oscarsson, Erving, Teaterkvinna som är annorlunda. [Ulla Rodhes teater med gamla och blinda.]
Vi. Årg. 51 (1964): h. 15, s. 30—31, 52—53.

[Peterson, Bo], Detaljhandeln i Malmö åren 1962 och 1950. Malmö 1964. 37 s. (Drätselkontoret. Statistikavdelningen.)

Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer. D. 5 (1611—1620). Sthlm 1964. 636 s.

(*Puts-* och murbrukslaboratoriet, Limhamn). Puts- och murbrukslaboratoriet 1955—1965. Malmö 1964. 7 s. Ill.
Ur: Cement- och Ifö-revyn. Årg. 8 (1964): h. 4.

Rasmussen, J. Nybo & Pinborg, Jan, Broder Jacob Johansen og Uddrivelseskrøniken.
Historisk tidsskrift. R. 12: bd 1, s. 193—223.

Redovisning av Byggforms arkitekttävling "Bostadsområdets uterum". [Tävlingsområden i Malmö och Norrköping.]
Byggforum. Årg. 13 (1964): h. 6, s. 3—29.

Regionplanering. En principdiskussion om bebyggelse, kommunikationer, företagslokalisering och naturvård. [Föredrag vid SNS:s malmögrupps konferens 1963.] Sthlm 1964. 90 s.

Repslageri i Limhamn. /A. Nilsson, Repslagare Andersson. — G. Larsson, Ett försvunnet hantverk. — Svenska bindgarnsfabriken./
Limhamniana. Årg. 6 (1964), s. 32—41.

[Richter, Jan], Minnens I Baltirullan? — Baltirullan rullar vidare.
SDS 2/3, 7/4.

Rifbjerg, Anne, C. F. Hill og hans tegninger fra sygdomstiden. Ill.
Signum. Årg. 4 (1964), s. 20—33.

Romare, Kristian, Varför blev Karl X Gustaf sur? [Stig Blombergs springbrunn.]
SDS 29/5.

Roos, Thorsten & Hultin, Karl, Kvarteret Kronprinsen, Malmö. Saneringsprojekt på f. d. kasernområde. Ill.
Arkitektur. Årg. 64 (1964), s. 232—237.

Roos, Thorsten & Tornberg, Bror, Krematoriet i Limhamn. Ill.
Sten. Årg. 26 (1964): h. 3, s. 12—15.

Rosberg, Erik, Hand i hand. Malmö kommunalarbetares samorganisation. 2. 1954—1964. Malmö 1964. 158 s. Ill. portr.

Rosencrantz, Holger, Kronprinsens husarregemente. Ill.
Byahornet. Årg. 23 (1964), s. 374—377.

Samfundet Konstnärer i Skåne. Matrikel. Malmö 1964. [99 s.] Ill.

Sandberg, Gösta, Avdelning 3 [av Svenska fabriksarbetareförbundet] i Malmö har 1900 medlemmar vid 74 arbetsplatser.
Fabriksarbetaren. Årg. 34 (1964): h. 1, s. 16—19.

Sandberg, Sven, "Myggjagare" med sting från Malmö. Malmö flygindustris militrainer.
Teknik för alla. Årg. 25 (1964): h. 2, s. 16—17, 38.

Schiller, Harald, Schubert och Sverige [Otto Taussigs samling av Schubert.]
SDS 9/2.

Sehlin, Börje, Mab och Mya på väg uppåt igen. Ill.
Beklädnadsfolket. Årg. 21 (1964): h. 14, s. 13.

Sjögreen, Märta, Heleneholmsfilialen. Ill.
Biblioteksbladet. Årg. 49 (1964), s. 250—255.

Sjögren, Henrik, Malmö teater bara i början.
KvP 22/9.

Sjöström, Kurt, Förslag till samordnad socialvård i Malmö.
Svenska socialvårdsförbundets tidskrift. 1964: 5.

— Samordnad och systematiserad intern och extern socialvårdsstatistik. Malmö 1964. 7 s. (Malmö stad, Utredningsavdelningen.)

Sjöö, Manthe, Kronprinsen i Malmö — Europas största bostadskomplex. Ill.
Tidning för byggnadskonst. Årg. 56 (1964), s. 487—493.

— Mila — en rekordmässa i Malmö. Ill.
Tidning för byggnadskonst. Årg. 56 (1964), s. 479—483.

— Mila — en succésmässa med massor av nyheter.
Tidning för byggnadskonst. Årg. 56 (1964), s. 593—597.

Skogh, Lars-Gösta, Något om sången i Malmö nation i början av 1930-talet.
Malmö nation. Skriftserie. 12, s. 25—29.

Skolbiblioteken i Malmö. Rapport med förslag, etapp I, av Malmö stads skolstyrelses skolbiblioteksutredning. Malmö 1964. 66 s.

Skolor och undervisningsväsen:

Breithel, A., Privat initiativ.
Leeb-Lundberg, B., Skola i Malmö.
Nilsson-Leissner, T., Djärv idé.
Thulin, S., Privatskola.

Skånes regionplaneinstitut. Särskilda utredningar. 3. Jetflygplats i Skåne. Lund 1964. 24 s. Ill.

Socialvårdens planeringskommitté. Riktlinjer för socialvårdens organisation i Malmö. Malmö 1964.
Ett flertal utredningar.

Språkhistoria:

Andersson, H., Öknamn i malmötrakten.
Ingers, I., Ordspråk och talesätt.

Spån. Personaltidning för Solidar/Domus. [Årg. 1] (1964)—.

Svedberg, Olle, Stadsrummets kontinuitet.
SDS 6/6.

Swedner, Harald, Barriären mot finkultur.
Kungl. Dramatiska teatern. Programblad: Galenpannan, s. 55—67.

— Socialgrupper och kulturpolitik. [Debattinlägg grundat på den sociologiska undersökningen av malmöbornas teaterbesök.]
Sociologisk forskning. Årg. 1 (1964), s. 13—23.

— Socialgrupper og kulturpolitik. [Sociologisk undersökning av teaterpubliken i Malmö.]
Louisiana revy. Årg. 4 (1963/64): h. 4, s. 25—27.

Svensk fackföreningsbibliografi. 2.
Årsboken. Notiser från Arbetarnas kulturhistoriska sällskap. Årg. 38 (1964), s. 51—84. Malmö: s. 54—56.

(*Svenska* kommunalarbetareförbundet, Avd. 30), Avd. 30. 1914—1964. Malmö 1964. 11 s. Ill.

Svensson, Sven, Lugnet — den förlorade idyllen.
SkD 4/8.

Synpunkten. Malmö socialnämnds personalbulletin. Årg. 1 (1964).—

Söderlund, Ernst, Skandinaviska banken i det svenska bankväsendets historia 1864—1914. Sthlm 1964. 409 s. Ill. portr.
Inneh. bl. a.: Skånes enskilda bank 1831—1910.

Södra stambanan fyller 100 år. Historiskt tåg Falköping—Malmö.
SDS 28/5.

Teater:

Gustafson, R., Hur skall Malmö stadsteater se ut?
Ohlsson, N. E., Studioteatern.
Oscarsson, E., Teaterkvinna.
Sjögren, H., Malmö teater.
Svedner, H., Barriären mot finkultur.
— Socialgrupper ...
Örtegren, G., Det? Det är en teater!

[Thulin, Sonja], Privatskola vägrar ge upp. Av Sonika [pseud.]. [Förberedande elementarskolan.]
SDS 4/6.

Tormod, Gösta A[nders], Friluftsbad och campingplatser i Malmö. Ill.
Stadsbyggnad. Årg. 30 (1964), s. 153—157.

— & *Rehn, Claes,* Befintliga och planerade större trafikleder i Malmö. Ill.
Stadsbyggnad. Årg. 30 (1964), s. 145—152.

Törngren, Erland, Bo Widerberg. Intervju.
Chaplin. Årg. 6 (1964), s. 95—100, 109.

Uhlén, Axel, Arbetardiktningens pionjärperiod. 1885—1909. Johanneshov 1964. 348 s. Portr.

Weibull, Martin, Malmöhus i Lund. [Malmö nations studenthus i Lund.]
Malmö nation. Skriftserie. 12, s. 18—22.

Werner, Birgit, Den ekologiska fördelningen av tillgrepp och tillgreppsbrottslingar i Malmö.
Nordisk tidsskrift för kriminalvidenskab. Årg. 52 (1964), s. 227—248.

Westerberg, A[nders], Samordning av debitering och kreditering av vatten-, avlopps-, renhållnings-, el-, gas- och fjärrvärmeavgifter. Utredning på uppdrag av kommunalråden. Malmö 1964. 15 s. 5 bil. (Drätselkontoret, Utredningsavdelningen.)

Widerberg, Bertil, En av dessa två [Isac Beckström, C. F. Horn] har ritat och byggt Rönneholm.
SDS 1/11.

— Fosie Borror som var Högste-backar.
SDS 15/3.

— Jörgen Kock och hans hus. Maria, abboten från Sorø och de två pelarbjörnarna.
SDS 1/2.

— Konungarna som möttes i vår stad. [Trekungamötet i Malmö 1914.]
SDS 18/12.

— Kring ett gammalt foto. [Jakob Nilsgatan omkr. 1860.]
SDS 13/4.

— Kungarna som åkte hiss.
SDS 26/8.

— Malmö. Sthlm 1964. 216 s. Ill.

— Ny C. C. Dahlberg-bild?
SDS 17/11.

— Nyupptäckt malmöbild.
SDS 15/4.

— Omskolad myntmästaregård.
SDS 10/7.

— Till en ljuv åminnelse. [Amaranterorden.]
SDS 7/3.

— Året 1904 i revyperspektiv.
SDS 31/12.

Winge, Gabriel, Malmö generalplan.
Stadsbyggnad. Årg. 30 (1964), s. 138—144.

Wästberg, Per, Ernst och Mimmi [Whetje]. Sthlm 1964. 301 s. Ill. portr.

Åldringsvården i Malmö. Nuläge — planering. Summarisk presentation beträffande ålderdomshem. Utg. av Socialnämnden. Malmö 1964. 12 s. Ill.

Øresundsforbindelsen. Kritik och revision af Øresundsudvalgenes betænkning. Udg. af Forenede danske motorejere og Landsforeningen Danske vognmænd. Red. af Søren Hoff. Khvn 1964. 51 s.

Öresundsförbindelsen:

Gimsing, N. J., En øresundsbro.
— Øresundsbroen.
Hillerström, C., Bro över Öresund.
Jutelius, B. G., Fast förbindelse.
KM eller HH?
Kjellström, N., Ett öresundsbroalternativ.
Larsson, K. A., Öresundsbron.
Nordiska rådets öresundskonferens.
Nordqvist, S. & Wilhelmson, B., Prognos . . .
Øresundsforbindelsen.

Örtegren, Gerd, Det? Det är en teater! [Malmö stadsteater.] Ill. portr.
Vi. Årg. 51 (1964): h. 40, s. 10—11, 50—53.

Tillägg till 1962—1963:

Alternative permanent links between Denmark and Sweden. Summery of the Swedish and Danish Öresund committees. Sthlm 1962. 37 s.

Anderson, Bo, Opinion influentials and political opinion formation in four Swedish communities.
International social science journal. Vol. 14 (1962), s. 321—336.

Bråhammar, Gunnar, Möllevångens kyrka i ny gestalt.
KvP 1/12 1963.

Diplomatarium danicum. Udg. af Det danske sprog- og litteraturselskab. R. 1: 2 (1053—1169). Ved Lauritz Weibull. Under medvirken af Niels Skyum-Nielsen. Khvn 1963.

Elldin, H., KF 1913—1963. Kooperativa ledarproblem under ett halvsekel. Sthlm 1963. 157 s. Ill.
S. 31—39: Malmöepoken 1919—24.

Gudmundsson, N., Öresundsförbindelser.
Järnvägsteknik. Årg. 31 (1963), s. 129—137, 143, 150.

Hammerich, Jan L., Øresundsbroen bør lægges mod syd.
Tidsskrift for industri. 1963, s. 263—265.

Holmgren, Yngve, Kockums Mekaniska Verkstad 100 år som personvagnstillverkare.
Järnvägsteknik. Årg. 31 (1963) s. 212—215.

Höganäs-Billesholms AB, Stenkol och lera. 3. Skånska stenkolsverket 1737—1786. Red. av Gustaf Clemensson. Höganäs 1963. 556 s.
S. 130—148: Erasmus Clefwe.

Ilsøe, Harald, Udlændinges rejser i Danmark indtil år 1700. En bibliografisk fortegnelse. Khvn 1963. 125 s. Ill.

Lindahl, Ivar, Storman i stenstil. [Axel Danielsson.]
Lundagård. Årg. 44 (1963), s. 438—439.

Ljungren, J[an], Gösta Lundeqvist. Lund 1962. 7 s. Portr.
Ur: Vetenskapssocietetens i Lund årsbok. 1962.

Nanne-Bråhammar, Marianne, Konsten i kyrkan. [Sankta Mariakyrkan.]
Arbetet 4/12 1963.

Ohlmarks, Åke, Skånes äldsta hävder. Malmö 1963. 226 s. Ill.

Olvång, Bengt, Det gäller stadens ansikte. [Rådhusportarna i Malmö.]
SDS 29/12 1963.

Rang, Valdemar, Sjölunda avloppsreningsverk.
Cement och betong. Årg. 38 (1963), s. 269—277.

Strøyberg, Ole, Øresundsbroen bør ligge ved København.
Københavns havneblad. Årg. 16 (1963), s. 101—105. — Transport. Årg. 4 (1963), s. 7—10, 33.

Swedner, Harald, The interrelations between types of plays, reviews and attendences in the Malmö town theatre. Lund 1962.

Thorning Christensen, Sv. Øresundsforbindelsen.
Ingeniøren. Udg. B. Årg. 72 (1963), s. 294—303.

Zennström, Per-Olov, Axel Danielsson och Malmörevolten.
Byggnadsarbetaren. Årg. 15 (1963): h. 22, s. 35, 44.

UTDRAG AV

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS MATRIKEL

Mars 1965

Årligen betalande medlemmar, vilka inträtt under tiden mars 1964—februari 1965:

Andersson, Ludvig, Kamrer
Axel-Andersson, Greta, Fru
Bergman, Ebba, Fröken
Börnfors, Stig, Docent
Cronholm, Göran, Tingsnotarie, Hässleholm
Enerheim, Birgitta, Fröken
Enerheim, Inga, Fru
Helgesson, John, Civilingenjör
Jeppsson, Ingemar, Amanauens, Lund
Jerdén, Alva, Fru
Johansson, Bertil, Tandtekniker
Jonsson, Kenneth, Herr
Kumpa, Wenzel, Sångpedagog
Landegård, Asta, Fru
Landegård, Gösta, Banktjänsteman
Lanefelt, Gun, Fru
Leponiemi, Marja, Fröken
Lindahl, Erik, Fanjunkare
Lindh, Birger, Advokat
Lindqvist, Erik, Med. doktor
Lindström, Greta, Fru
Lindström, Gunhild, Fröken
Lundequist, Christer, Kontorist
Lundqvist, Greta, Fru
Malmberg, Gustaf, Färghandlare
Malmberg, Margit, Fru
Malmö Turisttrafikförening
Nilsson, Malcus, Herr
Olofsson, Maj, Fru
Persson, Agda, Folkskollärarinna
Sandin, Margaretha, Fru
Sjögren, Ida, Textillärarinna
Sjöström, Anders, Hypotekskamrer
Svensson, Alve, Herr
Törnblom, Nils, Banktjänsteman
Thörnqvist, Ture, Föreståndare
Wennström, Nils, Folkskollärare
Wennström, Ulla, Fru

Styrelse:

Ordförande: Th. Munck af Rosenschöld, borgmästare
v. Ordförande: Einar Bager, konstnär, fil. doktor
Sekreterare: Leif Ljungberg, stadsarkivarie
Ledamöter: John Hain, direktör
Karin Kollind, gymnastikdirektör
Suppleanter: Sture Kelfve, arkitekt SAR
Erik Hofrén, fil. lic., intendent

Kassaförvaltare: John Hain
Redaktör för årsskriften: Leif Ljungberg.

Transportutrustning från Interconsult

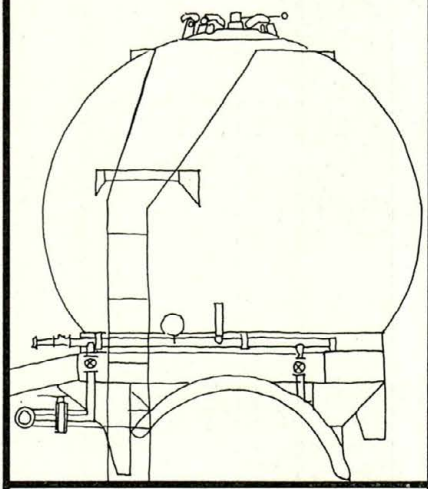

Grävmaskin från Landsverk

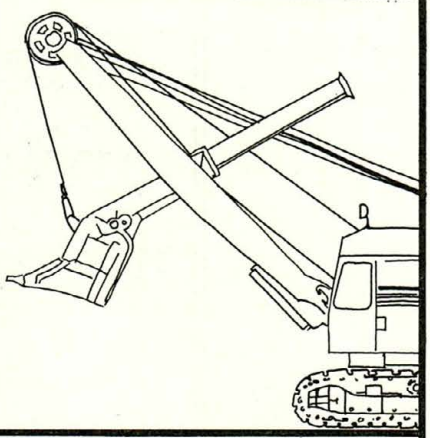

Barkningsmaskin från Söderhamns Verkstäder

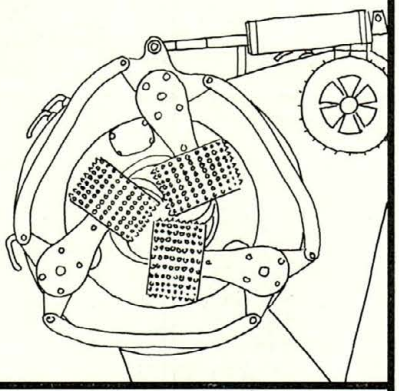

KOCKUM-GRUPPEN

Industriell fyrklöver med inriktning på fartyg, entreprenadmaskiner, landtransportmedel och maskinell utrustning för skogsindustrin:

Kockums Mekaniska Verkstads AB, Malmö
Aktiebolaget Landsverk, Landskrona
AB Interconsult, Malmö/Falkenberg
Söderhamns Verkstäder AB, Söderhamn

Försäljningsbolag för entreprenadmaskiner:
Kockum-Landsverk Sales Co., Malmö

Tankfartyg från Kockums

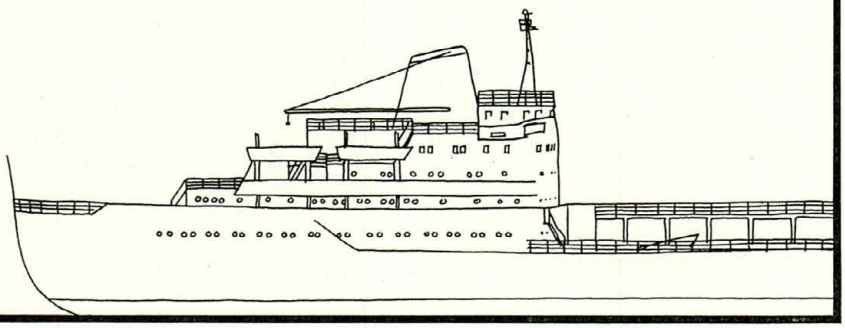

Gäller det
bankaffärer...
...tala med

SKANDINAVISKA
BANKEN

När det gäller böcker och inbindning

för

biblioteket

för

kontoret...

IVAR IVERSON & C:o A.B. — MALMÖ

BOKBINDERI & KONTORSBOKFABRIK

Gråbrödersgatan 8 Telefon 71835

Facit Privat
med 5 års förmåns-garanti

Med Er nya Facit Privat följer ett häfte med GARANTI-kuponger, som under 5 år gäller för utbyte av slitna ej funktionsdugliga delar på maskinen vid någon av Facit/Åtvidabergs 135 verkstäder. Gäller både material och arbete. Facit Privat är Sveriges mest köpta hemskrimaskin och kostar på Premieköp endast 25:–/mån.

FACIT

ÅTVIDABERGS

Östergatan 1 MALMÖ Tel. 70980

Wixell

Malmö

FÄRGER

TAPETER

CARL GLEERUPS

PAPPERSHANDELS AB.

Mest sorterade inköpskälla i allt som tillhör pappers- och kontorsmaterialbranschen

Specialavdelning för teknisk ritmateriel

Adelgatan 21

Tel. 72570 Växel

Skånes Stadshypoteksförening

utlämnar bundna lån mot säkerhet av inteckningar i fastigheter i Skånes städer och vissa stadsliknande samhällen

Expedition: Västergatan 38, Malmö

Tel. 20457

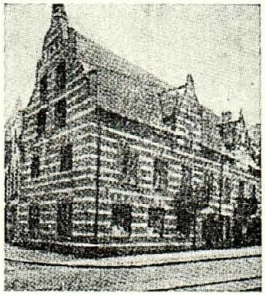

AB. M. Flensburgs Söner

Södergatan 9 Malmö

Tel. 21261

Specialaffär för hemgifter och bosättning

Affären grundlagd 1805

AB. EUG. WINGÅRD, MALMÖ

Färger

Fernissor

Kemikalier

Telefon 040-70490

vi
bygger

BYGGER ALLT
ÖVERALLT

Hus
vägar
industrier
vatten-
byggnader

AB SKÅNSKA CEMENTGJUTERIET

SKÅNSKA
CEMENTGJUTERIET

AKTIEBOLAGET

ARMERAD BETONG

Vi representera och försälja

i

Södra Sverige

E. A. Rosengrens AB.: Byggnadsartiklar
Götaverkens Fönster AB.: Ferrofönster
AB. Fixfabriken: Byggnadsbeslag
TNV garage- och industriportar
Calvert & Co: CeCe slitsdurk
Jönköpings Mek. Werkstads AB.
AB. Maskin Tellus: Transportanordningar
Smedjebackens Valsverks AB.

INGENIÖRSFIRMA SVEN HELLSTEN K/B

Box 4293 MALMÖ 4 Tel. 709 00

ADDO

G. & L. BEIJER AB

MALMÖ

FIRMAN GRUNDAD 1866

•

KOL KOKS OLJA

JÄRN TRÄ

BYGGNADSMATERIAL

•

IMPORT — EXPORT

SJÖFART

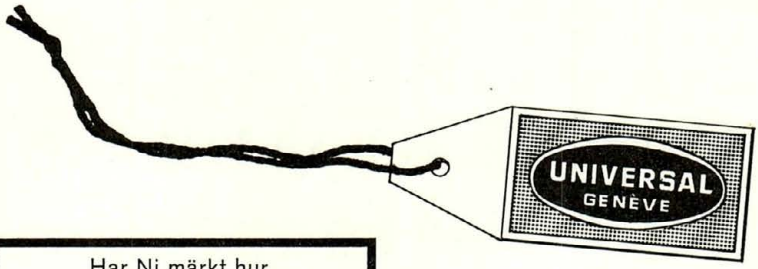

Har Ni märkt hur
Ni stannar
för ett märkesur?

Det är ett faktum att när det gäller klockor betyder märket mer än det brukar göra för andra slag av varor. I vårt sortiment ingår bara de märken som vunnit världsberömmelse. Något av dem stannar Ni för. **ASU**

KLICHÉER

Retuscher

Teckningar

Matriser

Plastduplikat

*

allt inom

OFFSETREPRODUKTION

OFFSET-TRYCK

Malmö Grafiska Aktiebolag

Nobelvägen 129 B Tel. 93 61 10

X

SPARLÅN
förenklar
förkortar
förbilligar

Välkommen till
MALMÖ SPARBANK BIKUPAN
där tusenden sparar miljoner

Bliv medlem i

Malmö Fornminnesförening

Årsavgift 15: — kr.

För ytterligare medlem tillhörande samma familj utgör avgiften 5: — kr.; sådan medlem är ej berättigad erhålla årsskriften gratis.

Årsskrifter 1934—1960 pris 5: — kr. pr årg. och 1961—1964 kr. 7:50 pr årg.

Minnesskriften 1909—19, pris 10: — kr.

Einar Bager: Med penna och ritstift, 15: — kr.

Leif Ljungberg: Ur djupa källarvalven, 10: — kr.

Lyder van Fredens kämnärsräkenskaper för Malmö 1517—1520, utgivna av Leif Ljungberg, 12: — kr.

Samtliga skrifter kunna förvärvas hos sekreteraren i Stadsarkivet.

Leif Ljungberg: Om gatunamnen i Malmö, pris häftad 10: — kr., inbunden 14: — kr. finns i alla boklådor.

OXIE HÄRADS SPARBANK

tel. 736 30

banken för staden och för landet!

BETALD ANNONSPLATS

Annonser

AB ADDO
AB ARMERAD BETONG
G. & L. BEIJER AB
AB M. FLENSBURGS SÖNER
CARL GLEERUPS PAPPERSHANDEL AB
INGENIÖRSFIRMAN SVEN HELLSTEN
IVAR IVERSON & C:o AB
KOCKUMS MEKANISKA VERKSTADS AB
AB LUNDGRENS SÖNER BOKTRYCKERI
MALMÖ GRAFISKA AKTIEBOLAG
MALMÖ SPARBANK BIKUPAN
OXIE HÄRADS SPARBANK
S-BOLAGEN
SKANDINAVISKA BANKEN
SKÅNES STADSHYPOTEKSFÖRENING
SKÅNSKA CEMENTGJUTERIET
AB SVENSKA URDEPOTEN
AB EUG. WINGÅRD, MALMÖ
AB A. O. WIXELL
AB ÄTVIDABERGS INDUSTRIER

AB LUNDGRENS SÖNER BOKTRYCKERI

Per Weijersgatan 4 · Malmö

— *tryckeriet i centrum* —

SKANDIA
KONCERNEN

SKANDIA · SVEA · SKÅNE · THULE